

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI *Proceedings Book*

*Kütahya 2. Ulusal Sosyoloji
Sempozyumu
17-18 Ekim 2024*

Editörler:

Doç. Dr. Erkan ÇAV - Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ

“YENİDEN SOSYOLOJİ”



KÜTAHYA DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ



@universitemdpu





TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

PROCEEDINGS BOOK



YENİDEN SOSYOLOJİ: KÜTAHYA II. ULUSAL SOSYOLOJİ SEMPOZYUMU

Editörler:

Doç. Dr. Erkan ÇAV

Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ



TAM METİN BİLDİRİ KİTABI
Kütahya III. Ulusal Sosyoloji Sempozyumu
17-18 Ekim 2024 / Çevrim içi

PROCEEDINGS BOOK
Kütahya III. National Sociology Symposium
October 17-18, 2024 / Online

Bu kitap E-Kitap olarak yayımlanmıştır.
Elektronik Kitap (Çevrim içi / Web tabanlı)
Basım Tarihi: 18 Eylül 2026
<https://sosyolojistem.dpu.edu.tr/>

This book has been published as an e-book.
E-Book (Online / Web-based)
Publication Date: September 18, 2026
<https://sosyolojistem.dpu.edu.tr/>

Tam metin bildirilerin yayın hakları yazarlara aittir.
The publishing rights of the proceedings belong to the authors.

Bildiri özetlerinde yapay zekâ ve benzeri araçlarla hukuki sınırlara, geçerli yönetmeliklere ve akademik etik ilkelerine uygun olmayan biçimde üretilmiş metinlerin sorumluluğu yazarlara aittir.

The authors are responsible for any texts produced using artificial intelligence or similar tools that do not comply with legal limits, applicable regulations and academic ethical principles.

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
Kütahya Dumlupınar University
Faculty of Arts and Sciences
Department of Sociology

Yeniden Sosyoloji: II. Ulusal Sosyoloji Sempozyumu '17-18 Ekim 2024' Tam Metin Bildiri Kitabı

Sociology Again: Proceedings Book of Kütahya II. National Sociology Symposium 'October 17-18, 2025'

Editörler / Editors: Doç. Dr. Erkan Çav & Doç. Dr. Zeynep Hiçdurmaz
Kapak Grafik Tasarım / Cover Graphic Design: Öğr. Gör. Adem Dönmez
ISBN: 978-975-7120-71-1

SEMPOZYUM KURULLARI / SYMPOSIUM COMMITTEES

Koordinatör / Coordinator

Doç. Dr. Esra IŞIK

Düzenleme Kurulu¹ / Organizing Board

Prof. Dr. Talip KARAKAYA - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan ÇAV - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan GÖKTÜRK - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Işıl GÖKTÜRK - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orçun GİRGİN - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Ozan AYTEPE - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Bilim Kurulu / Science Board

Prof. Dr. Ahmet CİHAN - İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati TÜFEKÇİOĞLU - İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya YÜKSEL KURUPPATH MANİ - İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. Korkut TUNA - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ - Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. İlknur BEYAZ ÖZBEY - Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. İlteriş YILDIRIM - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY - Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Berkay AYDIN - Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Onur UCA - Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Yüksel YILDIRIM - İzmir Bakırçay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir YAŞAR - Kafkas Üniversitesi

¹ Düzenleme ve Bilim kurulları listelerinde unvan ve harf sırasına riayet edilmiştir.



YENİDEN SOSYOLOJİ

*Kütahya 2. Ulusal Sosyoloji
Sempozyumu* (Çevrim içi)

17-18 Ekim 2024

Bildiri Özeti Gönderimi Başlama Tarihi:
6 Mayıs 2024

Bildiri Özeti Gönderimi için Son Tarih:
2 Eylül 2024

Kabul Edilen Bildirilerin Açıklanma Tarihi:
16 Eylül 2024

Sempozyum Programının İlanı:
1 Ekim 2024

Tam Metinlerin Gönderimi için Son Tarih:
2 Aralık 2024

sosyolojistem.dpu.edu.tr



"KÜTAHYA II. ULUSAL SOSYOLOJİ SEMPOZYUMU" Programı

AÇILIŞ TÖRENİ PROTOKOL KONUŞMALARI

Tarih : 17 Ekim 2024, Perşembe

Saat : 10.30

Yer : Fen-Edebiyat Fakültesi Germiyanoglu Yakup Bey Konferans Salonu

AÇILIŞ PANELİ

Tarih : 17 Ekim 2024, Perşembe

Saat : 11.15-12.00

Yer : Fen-Edebiyat Fakültesi Germiyanoglu Yakup Bey Konferans Salonu

Panel Başlığı : Kimlik, Sosyoloji ve Siyaset

Moderatör : Prof. Dr. Talip KARAKAYA

Konuşmacılar:

- **"Ortadoğu'da Kimlik Siyasetinin Etkileri"**

Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

- **"Türkiye'de Kimlik Siyasetinin Toplumsal Sonuçları"**

Doç. Dr. Erkan ÇAV- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Yayın Bilgileri

Sempozyumu online izlemek için:

[youtube.com/dputv](https://www.dpu.edu.tr/index/etkinlik/2402/2-kutahya-ulusal-sosyoloji-sempozyumu)

Sempozyum oturumlarının çevrim içi linkleri için:

<https://www.dpu.edu.tr/index/etkinlik/2402/2-kutahya-ulusal-sosyoloji-sempozyumu>

17 Ekim 2024, PERŞEMBE		
I. OTURUM	OTURUM BAŞKANI:	Doç. Dr. Gökhan GÖKTÜRK
SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
14:00 - 15:30	Öğr. Gör. Evşen ÇERKEŞLİ	AĞIR ROMAN'DA DİL VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ
	Mihriban İPEK	EDEBİYAT MAHFİLLERİ VE HİMAYECİLİK İLİŞKİSİNE TÜRK KADIN EDEBİYATÇILAR ÜZERİNDEN BAKMAK
	Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU Ayşe BAYDAŞ	TOPLUMSAL ÇATIŞMALARIN ANLAŞILMASI, AKTARILMASI VE ÇÖZÜMÜNDE SANATIN İŞLEVSELLİĞİ: İSRAİL-FİLİSTİN KRİZİ ÖRNEĞİ
	Dr. Ali YALÇIN	MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI'DA EĞİTİM VE TOPLUMSAL KİMLİK İNŞASI: AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN AVRUPA ADAB-I MUAŞERETİ YAHUT ALAFRANGA ESERİNDE EĞİTİM VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM

17 Ekim 2024, PERŞEMBE		
II. OTURUM	OTURUM BAŞKANI:	Doç. Dr. Erkan ÇAV
SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
15:30 - 17:00	Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZER	UŞAK ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ EĞİTİMİNE İLİŞKİN ALGININ NİCELİKSEL ANALİZİ
	Doç. Dr. Esra IŞIK	HİLMİ ZİYA ÜLKEN'İN YÜKSEKÖĞRENİME İLİŞKİN GÖRÜŞ VE ELEŞTİRİLERİ
	Zeynep ÇİFTÇİ	DERS KİTAPLARINDA CİNSİYET ROLLERİ: İLKÖĞRETİM HAYAT BİLGİSİ DERS KİTAPLARI ÖRNEĞİ
	Doç. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR	DİJİTAL SOSYOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ, AVANTAJLAR, SINIR VE SINIRLILIKLAR

18 Ekim 2024, CUMA		
III. OTURUM	OTURUM BAŞKANI:	Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ
SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
10:00 - 11:30	Dr. Mehmet AKSOY	PANOPTİKONDAN OMNİPTİKONA: ERGENLERİN SOSYAL MEDYA FENOMENLERİNİ TAKİP ETME DAVRANIŞLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ
	İsa ÇELİKDÖNMEZ	GÖÇ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN TÜRKİYE'DEN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNE YASADIŞI OLARAK GİDEN GÖÇMENLERİN MEDYADA TEMSİLİ
	Öğr. Gör. SALİH KALKAN	İŞARET DİLİNİN TARİHİ SERÜVENİ VE SOSYOLOGLAR İÇİN ÖNEMİ
	Can BULUBAY	SÖZLÜ TARİH ARAŞTIRMALARI ve YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ İLİŞKİSİ: YEDİKULE'DEKİ DEMİR YOLU KÜLTÜRÜ ÖRNEĞİ

18 Ekim 2024, CUMA		
IV. OTURUM	OTURUM BAŞKANI:	Doç. Dr. Erkan ÇAV
SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
14:00 - 15:30	Dr. Öğr. Gör. Arif AKBAŞ	İNSANIN DOĞAYA ETKİSİ: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM
	Gamze ÇETİN Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK	'TOPLUM 5.0' YA DA 'SÜPER AKILLI TOPLUM' ÜZERİNE TARTIŞMALAR
	Öğr. Gör. Salih KALKAN	SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDE ÇOCUK OLGUSU: ÇOCUK KORUMA SİSTEMİ UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
	Esmâ Serap CAN Pelin PEHLİVAN	SOSYOLOJİ VE GERONTOLOJİ DİSİPLİNLERİ BAĞLAMINDA YAŞLILIK

18 Ekim 2024, CUMA		
V. OTURUM		OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Esra IŞIK
SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
15:30 - 17:00	Prof. Dr. Talip KARAKAYA	EDGAR MORİN'E GÖRE AVRUPA'NIN SORUNLARINA SOSYO-EKONOMİK VE POLİTİK BAKIŞ
	Mustafa PEKTAŞ	ÇİN'DEKİ SOSYAL KREDİ SİSTEMİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİNİN İRDELENMESİ
	Öğr. Gör. Dr. Nilüfer ŞAHİN TEZCAN	EŞİTLİK KURAMI BAKIŞ AÇISIYLA ÖRGÜTSEL ADALET KAVRAMI
	Doç. Dr. Erkan ÇAV	KORKUT TUNA'NIN SOSYOLOJİ YAKLAŞIMLARININ BİLGİ SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sunuş.....	1
Presentation	2
İnsanın Doğaya Etkisi: Sürdürülebilirlik ve Toplumsal Dönüşüm The Impact of Humans on Nature: Sustainability and Social Transformation	
Arif Akbaş.....	4
'Toplum 5.0' ya da 'Süper Akıllı Toplum' Üzerine Tartışmalar Discussions on 'Society 5.0' or 'Super-Smart Society'	
Gamze Çetin, Emine Öztürk.....	37
Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğrencileri Perspektifinden Türkiye'de Sosyoloji Eğitimine İlişkin Algının Niceliksel Analizi Perception of Educational Sociology in Turkey: A Quantitative Study of Uşak University Department of Sociology Students	
Hatice Özer.....	51
Edebiyat Mahfilleri ve Himayecilik İlişkisine Türk Kadın Edebiyatçıları Üzerinden Bakmak The Look at Literary Meeting Places and Patronage Relations through Turkish Women Literati	
Mihriban İpek.....	85
Edgar Morin'e Göre Avrupa'nın Sorunlarına Sosyoekonomik ve Politik Bakış ve Çözüm Önerileri A Socioeconomic and Political Perspective on Europe's Problems and Solution Suggestions According to Edgar Morin	
Talip Karakaya.....	98
Ders Kitaplarında Cinsiyet Roller: İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitapları Örneği Gender Roles in Textbooks: The Case of Primary School Life Studies Textbooks	
Zeynep Çiftçi.....	107

Sunuş

17-18 Ekim 2024 tarihlerinde gerçekleştirilen Kütahya II. Ulusal Sosyoloji Sempozyumu tam metin bildirilerini topladığımız bu kitap, kitabı hazırlamakta olan Sempozyum Koordinatörü Doç. Dr. Esra Işık'ın vefatı sebebiyle ancak 2026 yılında tamamlanabilmiştir.

Sempozyuma katılan tüm isimlere ulaşılarak yeniden toplanan bildirilerle Tam Metin Bildiri Kitabı yayımlanmıştır.

Esra Hocamıza bir kez daha rahmet diliyoruz.

Doç. Dr. Erkan ÇAV
Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ

Presentation

This book, which compiles the proceedings from the 2nd National Sociology Symposium in Kütahya held on October 17-18, 2024, could not be completed until 2026 due to the passing of the Symposium Coordinator, Assoc. Prof. Dr. Esra Işık, who was overseeing the preparation of the proceedings.

The Full-Text Proceedings of the Symposium have been published using the papers that were re-collected after contacting all participants.

We once again extend our condolences to our colleague Esra.

Doç. Dr. Erkan ÇAV
Doç. Dr. Zeynep HİÇDURMAZ

TAM METİN BİLDİRİLER

İnsanın Doğaya Etkisi: Sürdürülebilirlik ve Toplumsal Dönüşüm

Arif Akbaş¹

Özet

Bu makale, insanın doğaya olan etkilerini ve bu etkilerin sürdürülebilirlik ile toplumsal dönüşüm üzerindeki potansiyelini incelemektedir. İnsan faaliyetlerinin doğaya olan etkileri giderek artmakta ve çevresel sorunlar, kaynak tükenmesi, iklim değişikliği gibi büyük zorluklarla karşı karşıya kalmaktayız. Bu çalışma, insanların doğaya olan etkilerinin sınırlarını ve olası çözümleri değerlendirirken sürdürülebilirlik ile toplumsal dönüşüm kavramlarını temel almaktadır. Makalede, doğanın korunması için sürdürülebilirlik kavramının önemi vurgulanmaktadır. Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların dengeli bir şekilde kullanılması ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamak için bugünün ihtiyaçları ile dengelenmesini gerektirir. Bununla birlikte, sürdürülebilirliğin sağlanması için toplumsal dönüşüm gereklidir. Bireylerin ve toplumların davranışlarını, politikalarını, teknolojilerini yeniden düşünmelerini ya da çevresel etkilerini azaltmaya odaklanmalarını gerektirir. Makalede sunulan bulgular, sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşümün birbirine bağlı olduğunu, iki kavramın birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsanların doğaya olan etkilerini azaltmak için yenilikçi politikaların ve teknolojilerin yanı sıra toplumsal normların da değişmesi gerekmektedir. Bu değişim sürecinde, eğitim, bilinçlendirme ve iş birliği önemli rol oynamaktadır. Sonuç olarak, makalede insanların doğaya olan etkilerini azaltmak için sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşümün önemi vurgulanmaktadır. Bu, çevresel sorunlarla mücadele etmek ve gelecek nesiller için yaşanabilir bir dünya sağlamak için kritik bir adımdır. Hedefe ulaşmak için, bireyler, toplumlar ve uluslararası toplumlar arasında iş birliği, kararlılık gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sosyolojisi, Varoluşsal dualizm, Neo Malthusçuluk, Yeni Ekolojik Paradigma, Üretim Teorisi, Eko-Marksizm, Dönüslü Modernizasyon, Çevrenin Sosyal Yapısı, Kentleşme ve Çevre.

¹ Dr. Öğr. Görevlisi, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü Bölümü, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi // Dr. Lecturer, Department of Marketing and Advertising, Yıldızeli Vocational School, Sivas Cumhuriyet University, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8480-4350>, aakbas@cumhuriyet.edu.tr.

The Impact of Humans on Nature: Sustainability and Social Transformation

Abstract

This article examines the impact of humans on nature and the potential of these effects on sustainability and social transformation. Human activities increasingly affect nature, and we are facing significant challenges such as environmental issues, resource depletion, and climate change. This study evaluates the limits of human impact on nature and possible solutions, focusing on the concepts of sustainability and social transformation. The article emphasizes the importance of the concept of sustainability for the preservation of nature. Sustainability requires the balanced use of natural resources and the balancing of today's needs with the ability to meet the needs of future generations. However, achieving sustainability requires social transformation. It necessitates individuals and societies to rethink their behaviors, policies, and technologies or focus on reducing their environmental impacts. The findings presented in the article reveal that sustainability and social transformation are interconnected and must be addressed together. To reduce human impacts on nature, not only innovative policies and technologies but also changes in societal norms are needed. In this process of change, education, awareness-raising, and cooperation play an important role. In conclusion, the article emphasizes the importance of sustainability and social transformation in reducing human impacts on nature. This is a critical step in combating environmental problems and ensuring a livable world for future generations. To achieve this goal, cooperation and determination among individuals, societies, and the international community are necessary.

Keywords: Environmental Sociology, Existential Dualism, Neo-Malthusianism, New Ecological Paradigm, Production Theory, Eco-Marxism, Reflexive Modernization, Social Structure of the Environment, Urbanization and Environment.

Giriş

Çevre sosyolojisi, insanların doğal çevreleriyle etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin sosyal, kültürel ya da ekonomik boyutlarını inceleyen bir disiplindir. Bu alan, çevre sorunlarını anlamak ve çözümlmek için sosyolojik bakış açısını kullanır. Çevre sosyolojisi, insanların doğal çevreleri üzerindeki etkilerini ve doğal çevrenin insanlar üzerindeki etkilerini anlamaya odaklanır. Bu bağlamda, çevresel eşitsizlikler, doğal kaynakların dağılımı, çevresel adalet ve sürdürülebilirlik gibi konuları inceler. Ayrıca, çevresel politikaların ve müdahalelerin toplumlar üzerindeki etkilerini, politikaların nasıl oluşturulduğunu da araştırır

(Dunlap, 1979, s. 243-273). Çevre sosyolojisi, insanların doğal çevreleriyle olan etkileşimlerini sosyal ve kültürel bağlamlar içinde değerlendirir. İnsanların çevrelerine nasıl anlamlar yüklediği, doğal kaynakların nasıl kullanıldığı ve paylaşıldığı gibi konuları inceler. Çevresel davranışların ve politikaların kültürel, toplumsal kökenlerini de analiz eder. Bu disiplin, çevre sorunlarının karmaşıklığını anlamak ve çözümlemek için disiplinler arası bir yaklaşım benimser. Çevre sorunları genellikle sadece bilimsel bir perspektiften değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, politik ve kültürel faktörlerin etkileşimiyle de anlaşılabilir. Dolayısıyla, çevre sosyolojisi, çevre sorunlarına bütüncül bir yaklaşım sunar ve bu sorunların çözümünde toplumsal değişimi teşvik eder. Çevre sosyolojisi, insanların doğal çevreleriyle olan ilişkilerini anlamak ve bu ilişkilerin sosyal boyutlarını incelemek için önemli bir disiplindir. Bu disiplin, çevre sorunlarına toplumsal bir bakış açısıyla yaklaşarak, daha sürdürülebilir ve adil bir gelecek için çözümler üretmeye katkıda bulunur (Caves, 2004, s. 234).

John Hannigan'ın "Çevresel Sosyoloji" kitabı, çevresel konuları, politikaları ve eylemi dengeli bir şekilde ele alan özgün bir kapsama sahiptir. Bu küresel-çevresel sosyoloji içindeki çağdaş gelişmeleri ve konuları keşfetmek için genişletilmiş, tamamen güncellenmiştir. Çevresel sosyoloji, Hannigan'ın geniş çapta alıntılanan çevresel sorunların ve tartışmaların sosyal yapılandırılması modeliyle (incipient environmental issues must be identified, researched, promoted and persuasively argued in the form of "claims") çevresel adalet perspektifi arasında bir uzlaşma sunar. Bu model, eşitsizliği ve yerel topluluklara yönelik tehditleri vurgulayan bir çevresel adalet bakış açısına dayanır. Örneğin, Avustralya'daki Aborjinler ve çevreciler arasındaki zor ilişkiyi inceleyerek yerli topluluklar ile çevre aktivistleri arasındaki bağlantıları araştırır. "İklim Aciliyeti" etrafında apokaliptik dil ve imgeler kullanarak tartışmayı yeniden çerçeveleyen Extinction Rebellion gibi yeni doğrudan eylem protesto gruplarını tartışmaktadır. Çevresel sosyoloji ayrıca gelecekteki araştırmalar için heyecan verici yeni yönleri işaret etmektedir. Çevresel teorinin klasik köklerini Alexander von Humboldt'un çalışmalarına odaklanarak yeniden sorgulanır. Hannigan ayrıca çevresel sosyologların dikkatini "Unutulan Okyanus"a çekme gereğini vurgular ve disiplinin deniz adaleti, katmanlı uzay, hacimsellik gibi yeni, önemli kavramları içermesi gerektiğini savunur. Çevresel sosyoloji, çevre çalışmaları, politik ekoloji, sosyal coğrafya ve çevresel sosyoloji alanlarındaki öğrenciler, araştırmacılar için temel bir metindir (Hannigan, 2022, s. 1-9).

Frederick H. Buttel, konuyla ilgili “Çevre sosyolojisinde yeni yönelimler” diye bir makale yazmıştır. Makalede çevresel sosyolojideki son araştırmalar incelenmektedir. Son on yılda çevresel sosyolojinin gelişiminin kısa bir özeti sunulduktan sonra, beş alanda çevresel sosyolojik araştırmalar tartışılmaktadır: (a) “yeni insan ekolojisi,” (b) çevresel tutumlar, değerler ve davranışlar, (c) çevre hareketi, (d) teknolojik risk ve risk değerlendirmesi, (e) çevrenin politik ekonomisi ve çevre politikaları. Erken dönem çevresel sosyologların sosyolojiyi ve sosyal teoriyi yeniden yönlendirmeyi hedefledikleri iddia edilirken, çevresel sosyolojinin disipline etkisinin sınırlı olduğu savunulmaktadır. Bunun yerine, çevresel sosyoloji, disiplinin genel özelliklerini, özellikle de parçalanma ve teori ile orta seviyeli ampirik bulmacaların peşinde koşma arasındaki ikiliği, istikrarlı bir şekilde benimsemiştir. Çevresel sosyolojide teori ve ampirik araştırmayı yaratıcı bir şekilde entegre eden son çalışmaların cesaret verici örnekleri tartışılmaktadır (Buttel, 1987, s. 465). Alandaki yeni yönelimler; çevre sosyolojisinin temeli: Yeni insan ekolojisi/ çevresel tutum, değerler, ve davranışlar/ çevreci hareketler/ teknolojik risk ve risk değerlendirmesi/ çevrenin politik ekonomisi ve çevre politikası/ on yıl sonra çevre sosyolojisi: durum ve beklentiler başlıkları altında tartışılmıştır (Buttel, 1987, s. 465-488).

David N. Pellow ile Hollie Nyseth Brehm “Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Çevre Sosyolojisi” çalışmasından aktarımla değerlendirirsek; çevresel sosyoloji, sosyoloji disiplini içinde olgunlaşmış yeni bir alan haline gelmiştir. Alanın çekirdek ve sınırlarını tanımlayan birkaç temel teori ele alınıp tartışmalar ile çözülememiş sorulara dikkat çekilmiştir. Alanın iki belirleyici özelliğinin (a) insan ve insan olmayan doğaların ayrılmazlığına dikkat etmek (b) güç ve sosyal eşitsizliğin insan/ insan olmayan etkileşimleri şekillendirmedeki rolüne dikkat etmek olduğu iddia edilmiştir. İki özellik, çevresel sosyoloji ile daha geniş disiplin arasında güçlü bağlantıları da ortaya koymaktadır. Özellikle klasik sosyolojik yazıların son zamanlardaki yeniden değerlendirmeleri ışığında konu pekâlâ açıklanabilmektedir. Çevresel sosyologların daha güçlü, disiplinlerarası ve eleştirel çalışma alanı oluşturmak için alabileceği yeni yönelimlerin bir değerlendirmesiyle sonuçlanmaktadır (Pellow, 2013, s. 229). Görünüşte çeşitli ve rekabetçi olan sosyolojideki teorik bakış açıları, ortak bir antroposantrizmde birleşirler. Dolayısıyla, bakış açılarından herhangi birinden hem çağdaş hem de gelecekteki toplumsal deneyimler çok garip görünmek zorundadır. Çevresel sosyologlar, son zamanlardaki toplumsal değişimleri antroposantrik olmayan bir paradigma aracılığıyla anlamaya çalışırlar. Eko-sistem kısıtlamaları artık hem insan toplumları için hem de sosyoloji için ciddi sorunlar ortaya koyduğundan, geleneksel İnsan Üstünlüğü Paradigması’ndan (HEP) oldukça farklı üç varsayım esaslı hale gelmiştir. Bunlar Yeni Çevresel Paradigma’yı (NEP)

oluşturur. Yeni Çevresel Paradigma'yı kabul eden sosyologlar, geleneksel olarak sosyolojiden dışlanan değişkenlerin sosyolojik önemini anlamakta zorlanmazlar. Aslında, çevresel sosyolojinin özü, çevre ve toplum arasındaki etkileşimlerin incelenmesidir. NEP'ye yönelik sosyologların sosyal tabakalaşmayla ilgili konularda yaptığı son çalışmalar, paradigmanın faydasını örneklemektedir (Catton Jr, 1978, s. 41).

1. Çevre Sosyolojisi Bağlamında Bazı Paradigmaların Tartışılması

İnsanlık durumunun ikiliği kültürel benzersizliğe ve tekâmül eden özelliklere dayanmaktadır. Çevre sorunları ontolojik bir kapsamda da değerlendirilebilir. [Varoluşsal dualizm] Bir bakış açısına göre, insanlar ekosfer içinde yer alır ve diğer türlerle birlikte değişim geçirmiştir. İnsanlar, doğadaki diğer canlılarla aynı temel ekolojik bağımlılıkları paylaşır. Fakat farklı bakış açılarına göre, insanlar yenilikçi kapasiteleri, çeşitli kültürleri ve kurumlarıyla diğer türlerden ayrılırlar (Sharma, 2016, s. 5-7). İnsan yapıları, doğal çevrenin sınırlarını bağımsız olarak manipüle etme, yok etme ve aşma gücüne sahiptir (Buttel, 2002, s. 47). Buttel'e (2004) göre günümüzde çevre sosyolojisinde beş ana gelenek bulunmaktadır: Üretim çarkı ve diğer eko-Marksizmler, ekolojik modernizasyon ve diğer çevre reformu sosyolojileri, kültürel-çevresel sosyolojiler, neo-Malthusçuluklar ve yeni ekolojik paradigma (Buttel, 2004, s. 323). Uygulamada bu, çevresel bozulma için neyin suçlanacağına yani neyin araştırılacağına veya neyin önemli olarak değerlendirileceğine dair beş farklı teori anlamına gelir.

Varoluşsal dualizm, genellikle felsefi/ metafizik düzeyde bir kavramdır ve insanın doğası, bilinci ya da evrenle ilişkisi hakkında derin soruları ele alır. Kavram, geleneksel olarak beden ile zihin, madde ve ruh gibi ikili yapıları tartışır. Çevre sorunlarıyla ilişkilendirildiğinde, varoluşsal dualizm insanın doğası ve çevre arasındaki ilişkiyi ele alır. Çevre sorunları, insan etkileşiminin doğayla sonuçlarına odaklanır ve varoluşsal dualizm bağlamında değerlendirildiğinde, insan ile çevre arasındaki ilişki karmaşıklaşır. Bazı insanlar, insanların doğadan ayrı bir varlık olduğunu ve doğal dünyadan ayrılmış bir şekilde var olduğunu savunabilirken, diğerleri insanın doğanın bir parçası olduğunu, onunla bütün olduğunu öne sürer. Varoluşsal dualizme göre, insanlar genellikle kendilerini doğadan ayrı ya da üstün bir varlık olarak görme eğilimindedirler. Bu bakış açısı, doğal kaynakların istismarı, çevresel kirlilik ve doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi gibi çevresel sorunlara yol açabilir. İnsanların doğayı sadece kendi çıkarları için bir kaynak olarak görmesi, çevre üzerindeki olumsuz etkilerini artırabilir. Ancak, varoluşsal dualizmin eleştirileri doğanın ve

insanın ayrılmaz bir bütün olduğunu savunarak çevre sorunlarına farklı bir bakış açısı sunar. Bu görüşe göre, insanlar doğanın bir parçası olarak kabul edilmeli ve doğal dünyayla uyumlu bir şekilde yaşamalıdır. Doğayla bütünleşik bir yaşam tarzı benimsemek, çevre sorunlarını azaltabilir ve doğal dengenin korunmasına yardımcı olabilir. Varoluşsal dualizm çevre sorunlarını ele alırken insanın doğa ile olan ilişkisini derinlemesine inceler. Kavram, çevresel sorunların kökenlerini anlamak ve çözüm yolları bulmak için felsefi bir çerçeve sunar. İnsanın doğa ile ilişkisini anlamak ve çevre sorunlarını çözmek için, varoluşsal dualizmi ele alarak insanın doğayla olan ilişkisini yeniden düşünmek yahut doğaya saygı duyan bir yaşam tarzını teşvik etmek önemlidir. Bu şekilde, insanlar doğayı sadece bir kaynak olarak değil, aynı zamanda kendilerinin bir parçası olarak görecektir ve bu da çevresel sorunların azaltılmasına, doğal dengenin korunmasına katkı sağlayacaktır (Clammer, 2009, s. 332-346).

Neo-Malthusçuluk, İngiliz ekonomist ve demograf Thomas Malthus'un 18. yüzyılda geliştirdiği nüfus teorilerine dayanan bir düşünce okuludur. Thomas Malthus, nüfusun artış hızının doğal kaynakların artış hızından daha hızlı olduğunu ve bu durumun uzun vadede sürdürülemez olduğunu öne sürmüştür. Neo-Malthusçuluk ise Malthus'un nüfus teorilerini günümüzdeki demografik ve çevresel koşullara uyarlayan bir yaklaşımı ifade eder. Neo-Malthusçular, dünya nüfusunun hızla artmasıyla birlikte doğal kaynakların sınırlı olduğunu ve insanlık için sürdürülemez bir baskı oluşturduğunu savunurlar. Yaklaşımına göre, nüfus artışı, gıda, su, enerji ve diğer kaynakların talebini artırırken, çevresel sorunları da arttırmaktadır. Neo-Malthusçular, bu eğilimin doğal kaynakların tükenmesi, çevresel bozulma ve yaşam kalitesinde düşüş gibi sonuçlar doğurabileceğini öne sürerler. Neo-Malthusçuluk, nüfus kontrolü ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi politika önerileriyle genellikle çevresel sürdürülebilirlikle insan refahının korunmasını amaçlar. Politika önerileri arasında doğum kontrolü, aile planlaması, kaynakların etkin kullanımı, çevresel koruma önlemleri ve ekonomik kalkınmanın dengelenmesi gibi adımlar bulunabilir. Ancak, Neo-Malthusçuluk da eleştirilere maruz kalmıştır. Bazı eleştirmenler, Neo-Malthusçuların nüfus artışını ve doğal kaynakların tükenmesini tek başına negatif olarak değerlendirdiğini, teknolojik/ ekonomik gelişmelerin de hesaba katılması gerektiğini öne sürerler. Ayrıca, nüfus artışı bazı durumlarda ekonomik büyümeyi teşvik edebilir ve kaynaklar üzerindeki talebi karşılamak için yenilikçi çözümler geliştirilebilir. Neo-Malthusçuluk, Thomas Malthus'un nüfus teorilerine dayanarak günümüzdeki demografik ve çevresel sorunlara odaklanan bir yaklaşımdır. Yaklaşım, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını ve çevresel korumayı teşvik ederek insanlık için uzun vadeli refahı amaçlar (Taylor, 1999, s. 139-167).

Hardin'in "Avam Kamarası Trajedisi" (1969) gibi çalışmaları, soyut nüfus artışlarının kısıtlılara neden olan Malthusçu düşüncüyü, hava, su, okyanuslar gibi ortak havuz kaynaklarının bozulmasına yol açan daha büyük ölçekli bireysel bencillik modeline dönüştürmüştür. Hardin, ortak kullanım koşullarının yarattığı trajedinin neden olduğu çevresel bozulmanın çözümü olarak kaynakların özelleştirilmesini veya hükümet düzenlemelerini önermiştir. Diğer birçok sosyolog 1970'lere kadar bu çözüm görüşünü paylaşmıştır (bkz. Ophuls). Ancak, bu görüşe özellikle siyaset bilimci Elinor Ostrom, ekonomistler Amartya Sen ve Ester Boserup gibi birçok entelektüel eleştiri getirmiştir (Moore, 2022, s. 105-130). Ana akım gazetecilik Malthusçuluğu genellikle çevreciliğin tek bakış açısı olarak ele alsa da çoğu sosyolog, çevresel bozulmanın toplumsal örgütsel sorunlardan kaynaklandığını ve bunun soyut nüfus ya da bencillikle değil, çevre sorunlarıyla ilişkili olduğunu savunarak Malthusçuluğa katılmayacaktır. Eleştiriye desteklemek için, Ostrom'un "Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action" (1990) [Toplumsal Eylem İçin Kurumların Evrimi: Ortak Alanların Yönetimi] adlı eserinde, kişisel çıkarların her zaman bozulmaya yol açmadığını, bazen insanları ortak mülkiyet kaynaklarıyla ilgilenmeye motive edebileceğini öne sürmektedir. Bunun için, kaynak kullanımının temel organizasyonel kurallarının değiştirilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalar, dünyanın bazı bölgelerinde yüzyıllardır varlığını sürdüren ortak havuz kaynakları etrafında sürdürülebilir kaynak yönetimi sistemlerine dair kanıtlar sunmaktadır (Ostrom, 1990, s. 9).

Ester Boserup, "Tarımsal Büyümenin Koşulları: Nüfus Baskısı Altındaki Tarımsal Değişimin Ekonomisi" (1965) adlı kitabında tümevarımsal, ampirik vaka analizinden yola çıkarak, Malthus'un tarımsal ölçek ve nüfusla bire bir olduğu varsayılan ilişkiye dair daha tündengelimli anlayışının gerçekte geçerli olmadığını savunur. Boserup, Malthus'un iddia ettiği gibi tarım teknolojisi ve ölçeği belirleyip nüfusu sınırlamak yerine, dünyanın tam tersi durumlarla dolu olduğunu savunmaktadır. Nüfus değişmekte ve tarım yöntemleri hızla genişlemekte ya da farklılaşmaktadır. Kitap, tarım sistemlerinin ve tarımsal üretim biçimlerinin nüfus baskısı altında nasıl değiştiğini incelemektedir. Boserup, nüfusun artmasıyla birlikte tarımsal üretimin nasıl etkilendiğini, insanların artan nüfusu beslemek için tarımsal teknoloji ve uygulamalarda nasıl değişiklikler yaptığını tartışır. Boserup'un tezi, nüfusun artmasıyla birlikte insanların tarımsal üretim yöntemlerini geliştirdiği ve daha fazla insanı beslemek için tarımsal üretkenliği artırmak için çaba gösterdiğiidir. Tarımsal teknolojiye ilerlemeleri ve tarımsal sistemlerdeki dönüşümleri açıklamak için alternatif bir bakış açısı sunar. Kitap, tarımsal kalkınma, nüfus artışı arasındaki dinamik ilişkiyi

derinlemesine analiz eder ve geleneksel Malthusçu yaklaşımlara meydan okur. Ester Boserup'un çalışması, tarımsal dönüşümün ve tarımsal büyümenin arkasındaki karmaşık faktörleri anlamamıza katkı sağlamıştır. Bu konudaki tartışmalara önemli açılımlar sunmuştur. (Boserup, 2014, s. 1-8). Eko-Marksist akademisyen Allan Schnaiberg, daha büyük kapitalist ekonomilerde, insani bozulmanın yerel, nüfus temelli bozulmadan ziyade kapitalist politik ekonomilerin örgütsel bozulmaya doğru ilerlediği mantığıyla Malthusçuluğa meydan okumaktadır. Schnaiberg, devletlerin ve kapitalistlerin insanları topraktan uzaklaştırmadan önce örgütsel araçlar kullanarak yağmur ormanları gibi alanların organize bozulmasının örneklerini vermektedir. Bu nedenle, sosyologlardan (Schnaiberg) ekonomistlere (Sen ve Boserup) ve siyaset bilimcilere (Ostrom) kadar pek çok yazar, Malthusçuluğu eleştirmekte ve hepsi bir ülkenin kendi çıkarı için yapılan sosyal organizasyonun, soyut nüfustan bağımsız olarak çevreyi nasıl etkileyebileceğine odaklanmaktadır (Schnaiberg, 1981, s. 21-33).

1970'ler Yeni Ekolojik Paradigma, çevre sorunlarına ve ekolojik dengeye olan artan ilgiyi yansıtan bir dönemdir. Bu dönemde, çevre kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi, biyolojik çeşitlilik kaybı ve iklim değişikliği gibi çevresel endişeler önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Yeni Ekolojik Paradigma, geleneksel endüstriyel ve ekonomik modellerin çevresel etkilerini vurgulayan bir yaklaşımı temsil eder. Bu paradigma, doğanın bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunur ve insan etkinliklerinin ekosistemler üzerindeki etkilerini vurgular. Ayrıca, sürdürülebilirlik ve ekolojik denge kavramlarına da önem verir. Yeni Ekolojik Paradigma'nın ortaya çıkışında, çevre sorunlarına ve insan etkinliklerinin doğaya olan etkilerine karşı artan endişeler etkili olmuştur. Bu dönemde çeşitli çevre hareketleri ve çevreci organizasyonlar da ortaya çıkmıştır. Paradigmanın etkisiyle, çevre politikaları ve uluslararası çevre iş birliği önem kazanmıştır. Ayrıca, ekolojik ekonomi, çevresel etki değerlendirmesi ve sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlar da söz konusu dönemde gelişmiştir. Nesnel ve katılımcı bilim anlayışını teşvik eden paradigma, çevresel sorunların anlaşılmasında ya da çözülmesinde önemli bir rol oynamıştır (Dunlap, 2000, s. 425-442). 1970'lerde sosyoloji akademisyenleri Riley Dunlap ve William R. Catton, "İnsan İstisnacılığı Paradigması" olarak adlandırılabilir şeyin sınırlarını tanımaya başlamışlardır. Catton ve Dunlap (1978), çevresel değişkenleri tam olarak hesaba katan yeni bir bakış açısı önermiştir. HEP'e [İnsan Muafiyeti Paradigması] aykırı varsayımlarla sosyoloji için yeni bir teorik bakış açısı olan "Yeni Ekolojik Paradigma"yı icat etmişlerdir (Catton Jr, 1980, s. 425-442).

NEP, insanların yenilikçi kapasitesini kabul ederken, insanların diğer türler gibi ekolojik olarak hala birbirine bağımlı olduğunu ifade eder. Sosyal ve kültürel güçlere dikkat çekerken, sosyal determinizmi savunmaz; bunun yerine insanların ekosistemlerin neden, sonuç ya da geri bildirim döngülerinden nasıl etkilendiğini vurgular. Dünya sınırlı doğal kaynaklara ve atık depolarına sahiptir, bu nedenle biyofiziksel çevre insan faaliyetlerine kısıtlamalar getirebilir. Çevresel koşullar, yalnızca sosyal değil, aynı zamanda çevresel açıklamalara da sahip olmayan konularla ilgili ‘melezleştirilmiş’ teoriler üreterek NEP’in birkaç habercisini tartışmışlardır. Ayrıca, NEP, 1960’lar ve 1970’lerdeki Malthusçu görüşlere de bir eleştiridir. Dunlap ve Catton’ın çalışması, Buttel tarafından eleştirilmiştir; Buttel, çevre sosyolojisi için klasik sosyolojik temellerin, özellikle de Weber’in eski “tarım uygarlıkları” üzerine çalışmasında ve Durkheim’in maddi bir temel üzerine inşa edilmiş iş bölümü görüşünde bulunabileceğini savunmuştur. Durkheim’in bu çevresel yönü, Schnaiberg (1971) tarafından da tartışılmıştır (Khan, 2013, s. 42-51).

Allan Schnaiberg’in “Üretim Teorisinin Koşu Bandı” adlı eseri, 1980 yılında yayımlanmış önemli bir çalışmadır. Bu kitap, çevre sosyolojisi ve ekolojik ekonomi alanlarında önemli bir yer edinmiştir. Schnaiberg, kitabında, çevresel bozulmanın ve doğal kaynakların aşırı kullanımının, kapitalist üretim ilişkilerinin temel dinamiklerinden biri olduğunu savunur. Ona göre, kapitalist ekonomik sistem, sürekli büyümeye dayalı olarak çalışırken, bu büyüme süreci doğal kaynakların tahribatına ve çevresel bozulmaya neden olur. Kitap, “koşu bandı” metaforunu kullanarak, kapitalist ekonominin sürekli büyüme taleplerini ve bu sürecin çevresel sonuçlarını anlatır. Kapitalist ekonomik sistemdeki üretim ve tüketim döngüsü, bir koşu bandı gibi sürekli hareket halindedir. Bu süreçte doğal kaynaklar tükenmekte, çevre kirliliği artmaktadır. Bu durum, çevresel bozulmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkar. Schnaiberg, kitabında ayrıca, çevresel bozulmanın sınıfsal ve ekonomik eşitsizlikleri nasıl etkilediğini de tartışır. Ona göre, çevresel bozulma genellikle ekonomik olarak dezavantajlı gruplar ve topluluklar üzerinde daha ağır bir yük oluşturur. “Üretim Teorisinin Koşu Bandı”, çevre sorunlarını ele alırken yapısal ve sistemik faktörlere odaklanarak, kapitalist ekonomik sistemin çevresel bozulmaya nasıl katkıda bulunduğunu, sorunları nasıl çözmek için sosyal yahut ekonomik değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu vurgular. Schnaiberg’in çalışması, çevresel sosyoloji ve çevre politikası alanlarında önemli bir başvuru kaynağı olarak kabul edilir (Schnaiberg, 2002, s. 15-32).

HEP/ NEP tartışması sırasında, Neo-Marksist çatışma sosyolojisi fikirleri çevresel çatışmalara uygulanmıştır. Bazı sosyologlar, çevresel toplumsal hareketleri Marksist

materyalist çerçeveden analiz etmek için Marksist toplumsal çatışma fikirlerini genişletme eğilimindeydiler, maddi kaygılardan ayrı, kültürel bir “Yeni Toplumsal Hareket” olarak değil. Böylece, “Eko-Marksizm” adını verdikleri yaklaşım, Neo-Marksist çatışma teorilerinin devletin göreceli özerkliğine ilişkin kavramlarının çevresel çatışmalara uygulanmasına dayanarak geliştirildi. Eko-Marksizm, çevresel sorunları ve ekolojik krizleri ele alırken Marksist teori, analizleri kullanarak çerçeve sunan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kapitalist üretim biçiminin ve sınıf çatışmalarının çevresel bozulma ya da doğal kaynak tükenmesi gibi ekolojik sorunlara nasıl katkıda bulunduğunu inceler. Eko-Marksistler, doğal çevrenin sermaye birikimi ve üretim süreciyle nasıl etkilendiğini, etkileşimin sınıfsal, ekonomik eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini araştırırlar. Eko-Marksizm, çevresel sorunları sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve politik yapıların bir sonucu olarak ele alır. Bu yaklaşım, sürdürülebilir bir gelecek için kapitalist ekonominin temellerini sorgular ve alternatif bir ekonomik düzenin gerekliliğini vurgular. Eko-Marksizm ayrıca, ekolojik krizlerin çözümünde sınıf mücadelesinin ve toplumsal dönüşümün rolüne dikkat çekerler. Yaklaşımına göre, çevresel sorunlar sadece teknolojik yenilikler veya pazar mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yapıların radikal bir şekilde değiştirilmesiyle ele alınmalıdır. Eko-Marksizm, ekolojik krizlerin kökenlerini ve çözüm yollarını anlamak için Marksist teorinin, çatışma analizinin çevresel sorunlara uygulanmasını sağlayan bir yaklaşımdır (Lievens, 2010, s. 1-17).

James O’Connor’un “Devletin Mali Krizi: Keynesyen Kapitalizm, Hükümet ve Ekonomik Sorunlar” adlı kitabı, 1971 yılında yayımlanmış, büyük etki yaratmış bir çalışmadır. Bu kitap, politik ekonomi ve kamu maliyesi üzerine odaklanırken, özellikle devletin ekonomi üzerindeki rolünü, mali politikaların etkilerini inceler. O’Connor, kitabında, Keynesyen ekonomik politikaların uygulanmasının, devletin ekonomik alandaki müdahalelerinin ve kamu harcamalarının, kapitalizmin krizlerini önlemede ne kadar etkili olduğunu araştırır. Keynesyen ekonomi politikalarının, özellikle kamu harcamalarının ve vergi politikalarının, ekonomik büyümeyi teşvik etmede, işsizliği azaltmada nasıl bir rol oynadığını ele alır. O’Connor ayrıca, devletin mali krizlerle nasıl başa çıkabileceğini ve ekonomik krizlerin çözümünde devletin rolünü tartışır. Kitabında, devletin mali politikalarının, ekonomik krizleri yönetmede ve kapitalist sistemin istikrarını sağlamada kritik bir rol oynadığını savunur. “Devletin Mali Krizi”, kamu maliyesi alanında yapılan çalışmaları derinlemesine incelerken, aynı zamanda devletin ekonomik alandaki müdahalelerinin kapitalist sistemin işleyişine ve krizlere nasıl yanıt verdiğine dair önemli bir bakış açısı sunar. O’Connor’un kitabı, politik ekonominin ve kamu politikalarının tartışılmasında önemli bir

referans noktası olarak kabul edilir. Bu kitapta devletle ilgili ekolojik durumlara da değinilmiştir (O’connor, 2017, s. 15-28).

John Bellamy Foster’ın ardından, Marx’ın düşüncesinde metabolik analizin önemine dikkat çekilmesiyle birlikte eko-Marksizmde farklı bir akım gelişti. Önceki varsayımların aksine, Foster, klasik sosyoloji teorisyenlerinin tamamının İnsani Dışlayıcı Paradigma kapsamına girdiğini iddia etmek yerine, Marx’ın materyalizmini insan emeğini ve doğa ile geri kalan ilişkisini metabolik süreç olarak teorileştirmeye yönelttiğini savunmuştur (Foster, 1999, s. 366-405). Eko-Marksizmin temelini atan Marx ve Engels, kapitalist üretim ilişkilerinin doğaya ve çevreye nasıl etki ettiğini incelerler. Onlara göre, kapitalizm doğal kaynakları sınırsızca tüketerek çevresel tahribata yol açar. Aynı zamanda, kapitalist üretim ilişkileri ve kâr hırsı, ekolojik dengeyi bozar. O’Connor, “ikincil bir devletik mali krizi” kavramını ortaya atarak devletin ekonomideki rolünü ve ekolojik sorunların kökenlerini analiz etmiştir. Ona göre, kapitalist ekonomi, kar hırsının bir sonucu olarak doğal kaynakları tüketir ve çevresel tahribata neden olur. Devletin mali politikaları da ekolojik dengenin bozulmasına katkıda bulunur. Foster, Marx’ın eserlerinde yer alan metabolik analizin önemini vurgulamıştır. Ona göre, insan emeği ve doğa arasındaki ilişkiyi metabolik süreç olarak değerlendirmek, çevresel sorunların çözümüne ışık tutabilir. Doğa ile insan arasındaki bu metabolik ilişki, kapitalist üretim ilişkilerinin temel bir eleştirisini oluşturur. Joel Kovel, ekolojik krizlerin temelinde kapitalist sistem ve tüketim kültürünün olduğunu savunur. Ona göre, kapitalist ekonomi sürekli büyümeye dayanır ve doğal kaynakların sınırsız tüketimine dayanarak çevreyi tahrip eder. Bu nedenle, ekolojik krizlerin çözümü için kapitalist sistemden vazgeçilmesi gerektiğini öne sürer (Burkett, 2011, s. 324-325). Bu düşünürler, kapitalizmin çevresel sorunlara nasıl katkıda bulunduğunu ve ekolojik krizlerin çözümü için sosyal/ekonomik dönüşümlerin gerekliliğini vurgularlar.

Allan Schnaiberg’in “Çevre: Fazlalıktan Kıtlığa” adlı kitabı, toplumsal-çevresel diyalektiği ele alırken, insan toplumunun doğal çevre ile olan etkileşimini inceler. Kitap, 1980’de yayımlanmış ve çevresel sorunların kökenlerini, çözüm yollarını araştırmıştır. Schnaiberg, toplumsal-çevresel diyalektiği kullanarak, çevresel sorunların kökenlerini sosyal ve ekonomik yapılarla ilişkilendirir. Ona göre, kapitalist üretim ilişkileri, doğal kaynakların aşırı tüketimine ve çevresel bozulmaya yol açar. Bu çerçevede, kitap, toplumsal yapıların ve ekonomik sistemlerin doğal çevre üzerindeki etkilerini analiz eder. Kitap, “fazlalık” ve “kıtlık” kavramlarını kullanarak, kapitalist ekonominin kaynakları aşırı tüketmesi sonucunda çevresel kıtlık yarattığını belirtir. Buna ek olarak, Schnaiberg, çevresel kıtlığın sınıfsal ve

ekonomik eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini de vurgular. Toplumsal-çevresel diyalektik çerçevesinde Schnaiberg, çevresel sorunların sadece çevresel faktörlerle değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapılarla da ilişkilendirilmesi gerektiğini savunur. Bu bakış açısı, çevresel sorunların kökenlerini, çözüm yollarını anlamak için sosyal bilimlerin ve çevre politikalarının birleştirilmesini önerir. Schnaiberg'in "Çevre: Fazlalıktan Kıtlığa" kitabı, toplumsal-çevresel diyalektik çerçevesinde çevresel sorunların analizine katkıda bulunmuş ve çevresel politikaların geliştirilmesinde önemli bir referans noktası olmuştur (Schnaiberg, 1980, s. 11-19).

Ekolojik modernizasyon ve refleksif modernizasyon, modernizasyon sürecinin çevresel boyutunu ele alırken ortaya çıkan iki önemli kavramdır. Ekolojik modernizasyon: Ekolojik modernizasyon, modern endüstriyel toplumların çevresel sorunları ele alırken benimsediği bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, teknolojik yeniliklerin ve çevresel politikaların kullanılmasıyla, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında bir denge kurulabileceğini savunur. Ekolojik modernizasyon perspektifine göre, çevresel sorunlar teknolojik ve politik yeniliklerle çözülebilir. Ekonomik büyüme ile uyumlu hale getirilebilir. Ancak eleştirmenler, yaklaşımın kapitalist sistemde temel yapısal değişikliklere dayanmadığını ve çevresel sorunların temel nedenlerini çözmediğini iddia ederler. Refleksif modernizasyon: Refleksif modernizasyon, modernizasyon sürecinin eleştirilerek, daha sürdürülebilir ve toplumsal olarak adil bir toplum modelinin oluşturulmasını önerir. Yaklaşım, modernizasyonun sadece teknolojik ve ekonomik gelişme değil aynı zamanda toplumsal, çevresel sonuçları da dikkate alması gerektiğini savunur. Refleksif modernizasyon perspektifine göre, modern toplumlar kendi içlerinde eleştirel bir düşünce sürecine sahip olmalıdır. Bu süreçte, toplumun değerleri ve normları sorgulanmalı, çevresel sürdürülebilirlik ile toplumsal adalete odaklanılmalıdır. Eleştirmenler, refleksif modernizasyonun pratikte zor uygulanabilir olduğunu ve mevcut politik/ ekonomik yapıların radikal bir şekilde değiştirilmesini gerektirdiğini belirtirler. Her iki kavram da modernizasyonun çevresel ve toplumsal boyutlarını ele alırken farklı perspektifler sunar. Çevresel sürdürülebilirlik ile toplumsal adalet arasındaki dengeyi sağlama çabasında önemli bir rol oynarlar (Mol, 1996, s. 302-323).

Ulrich Beck, Alman sosyolog olarak tanınan ve çevre sosyolojisi alanında önemli katkılarda bulunan bir akademisyendir. Beck'in çevre ile ilgili düşünceleri, özellikle "dönüşlü modernleşme" kavramıyla ilişkilendirilir. Beck, geleneksel modernleşme sürecinin çevresel sorunlara yol açtığını ve bu sorunların giderek daha fazla görünür hale geldiğini savunur. Ona

göre, endüstriyel üretim ve teknolojik ilerleme, çevreye zarar veren atıkların, kirliliğin artmasına neden olmuştur. Ancak, Beck'e göre çevresel sorunlar sadece geleneksel modernleşme sürecinin bir sonucu değildir. O, "dönüştürücü modernleşme" kavramını ortaya atarak, modernleşmenin yeni bir aşamasının yaşandığını iddia eder. Bu aşamada, çevresel sorunlar modernleşmenin temel bir özelliği haline gelir. Dönüştürücü modernleşme, modernleşme sürecinin kendisini sorguladığı ve dönüştürdüğü bir aşamayı ifade eder. Beck, dönüşümün, çevresel sorunlar karşısında artan farkındalık ve çevresel duyarlılık ile birlikte gerçekleştiğini öne sürer. Artık modernleşmenin sadece ekonomik ve teknolojik ilerleme değil aynı zamanda çevresel etkileri de içeren bir süreç olduğunu savunur. Beck'e göre, dönüştürücü modernleşme, çevresel sorunların çözümünde sadece teknolojik/ ekonomik yaklaşımların yetersiz olduğunu aynı zamanda toplumsal ve siyasal dönüşümlerin de gerekli olduğunu vurgular. Bu bağlamda, çevresel sorunlara yanıt olarak toplumun ve devletin yeni politikalar/ pratikler geliştirmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla, Beck'in çevre ile ilgili düşünceleri, dönüştürücü modernleşme kavramıyla bağlantılı olarak, çevresel sorunların modernleşme sürecinin temel bir parçası olduğunu ve çözüm için kapsamlı toplumsal ve siyasal dönüşümlerin gerekli olduğunu vurgular (Beck, 1994, s. 1-15).

Neo-liberalizm, serbest piyasa prensiplerine dayalı bir ekonomik ve siyasi doktrindir. Devlet müdahalesini mümkün olduğunca azaltmayı, serbest ticareti teşvik etmeyi ve özelleştirmeyi savunur. Ancak, neo-liberal politikaların çevre üzerindeki etkileri oldukça tartışmalıdır. Neo-liberalizmin öncelikli odak noktası olan ekonomik büyüme ve kar elde etme, doğal kaynakların aşırı kullanımına, çevresel tahribata yol açabilir. Özelleştirme politikaları, doğal kaynakların daha fazla sömürülmesine ve çevresel düzenlemelerin gevşetilmesine neden olabilir. Ayrıca, neo-liberal politikaların sosyal eşitsizlikleri artırması ve toplumun savunmasız kesimlerini daha fazla çevresel risklere maruz bırakması da söz konusudur. Bununla birlikte, bazı neo-liberal yaklaşımlar, pazar mekanizmalarını çevre koruması ve sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu hale getirme girişimlerini içerebilir. Ancak, bu tür girişimlerin yetersiz kalması ve serbest piyasa prensiplerinin çevre politikalarının önüne geçmesi gibi sorunlar, neo-liberalizmin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini sürdürmektedir. Dolayısıyla, neo-liberalizm ve çevre arasındaki ilişki karmaşıktır. Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için alternatif politika yaklaşımlarının gerekliliği üzerine geniş bir tartışma devam etmektedir (Faber, 2012, s. 55-80).

Ayrıca 1980'lerde Batı akademisinde postmodernizmin yükselişi ve söylemin bir iktidar biçimi olarak takdir edilmesiyle birlikte, bazı sosyologlar çevresel iddiaları 'maddi'

gereklilikten ziyade bir toplumsal inşa biçimi olarak analiz etmeye yönelmişlerdir. John A. Hannigan'ın "Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective" (1995) [Çevre Sosyolojisi: Sosyal İnşacı Bir Perspektif] kitabı, çevre sosyolojisi alanında önemli bir çalışmadır. Kitap, çevre sorunlarının sosyal yapılar/ kültürel süreçler tarafından nasıl şekillendirildiğini ve anlamlandırıldığını inceleyen bir perspektife odaklanır. Hannigan, çevre sorunlarını "sosyal yapılar" ve "kültürel süreçler" aracılığıyla ele alır. Ona göre, çevresel sorunlar, insanların toplumsal ilişkileri, değerleri, inançları ve davranışları tarafından etkilenir, şekillendirilir. Bu nedenle, çevre sorunlarının sadece biyofiziksel gerçeklikler değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapılarla da bağlantılı olduğunu savunur. Kitap, çevre sorunlarının toplumsal yapılar tarafından nasıl "inşa edildiğini" vurgular. Hannigan'a göre, çevre sorunlarının tanımı, öncelikleri ve çözümleri sosyal aktörler tarafından belirlenir. Bu aktörlerin çıkarları, ideolojileri ve değerleri tarafından etkilenir. Hannigan, çevre sorunlarının "inşası" sürecinde bilgi, güç ve çıkar mücadelelerinin önemli bir rol oynadığını vurgular. Çevresel sorunların nasıl tanımlandığı ve ele alındığı, toplumsal aktörler arasındaki çatışmalar/ müzakereler yoluyla belirlenir. Kitap ayrıca, çevresel sorunların çözümünde sosyal hareketlerin ve toplumsal değişimlerin önemine de değinir. Hannigan, çevre sorunlarının çözümünde sadece teknolojik ve ekonomik yaklaşımların yetersiz kaldığını, toplumsal dönüşümün gerekliliğini vurgular. Hannigan'ın "Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective" kitabı, çevre sorunlarını sosyal yapılar ve kültürel süreçler bağlamında ele alan önemli bir çalışmadır. Kitap, çevre sorunlarının sosyal ve kültürel yapılar tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamak, çözüm için toplumsal dönüşümü teşvik etmek açısından değerli bir katkı sunar (Hannigan, 2022, s. 1-20).

2. İnsanın Doğaya Etkisi Nelerdir?

İnsanın doğaya etkisi oldukça çeşitlidir ve bir dizi faktörden kaynaklanır. İnsanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için doğal kaynaklardan (örneğin, su, toprak, ormanlar, mineraller) faydalanırlar. Bu kaynakların aşırı kullanımı, doğal dengenin bozulmasına ve kaynakların tükenmesine yol açabilir. Sanayileşme süreci ve teknolojik gelişmeler, çevreye olan etkiyi büyük ölçüde artırmıştır. Endüstriyel faaliyetler, hava ve su kirliliğine, toprak erozyonuna/ biyoçeşitlilik kaybına neden olabilir. İnsanlar, endüstriyel faaliyetler, araç egzozları, tarım ilaçları, evsel atıklar ve diğer kaynaklar aracılığıyla çevreye zararlı maddeler salarlar. Bu kirlilik türleri, su, hava ve toprak kalitesini olumsuz yönde etkileyebilir. Tarım faaliyetleri, ormansızlaşma, arazi bozulması ve biyoçeşitlilik kaybına neden olabilir. Ayrıca, aşırı tarım

ilacı ve gübre kullanımı, toprak ya da su kirliliğine yol açabilir. Fosil yakıt kullanımı, ormansızlaşma ve endüstriyel faaliyetler, atmosferde sera gazı emisyonlarını artırarak küresel iklim değişikliğine katkıda bulunabilir. Bu da dünya genelinde iklim modellerinde ve doğal ekosistemlerde ciddi değişikliklere yol açabilir. İnşaat, altyapı projeleri, madencilik faaliyetleri, baraj inşaatı gibi çeşitli insan faaliyetleri doğal habitatlara ve ekosistemlere zarar verebilir. Türlerin yaşam alanlarını yok edebilir. İnsanın doğaya olan etkisi, sadece doğal çevreye değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapılar üzerinde de etkilidir. Bu nedenle, sürdürülebilir bir gelecek için insan etkisi dikkate alınarak çevre politikaları ve uygulamaları geliştirilmelidir (Russell, 2013, s. 473-502).

İnsanın doğaya verdiği zararları en aza indirmek için buradaki somut önerileri göz önünde bulundurabiliriz: Yeşil Enerji Kullanımı; Fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek önemlidir. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, hidroelektrik enerji gibi temiz enerji kaynaklarına yatırım yapılmalıdır. Sürdürülebilir Tarım Uygulamaları; Kimyasal gübre ve zararlı tarım ilaçlarının kullanımını azaltmak için organik tarım yöntemleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, tarım alanlarının ve sulama sistemlerinin verimliliğini artırmak için modern teknolojilerin kullanımı teşvik edilmelidir. Ormansızlaşmayı Önleme ve Ağaçlandırma; Orman alanlarının korunması ve yeniden ağaçlandırılması, biyoçeşitliliğin korunması, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynar. Ağaç kesimleri kontrol altına alınmalı ve orman alanlarının genişletilmesi için programlar geliştirilmelidir. Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm; Atık miktarını azaltmak ve geri dönüşümü teşvik etmek, çevreye verilen zararları azaltmanın etkili bir yoludur. Atık ayrıştırma sistemleri kurulmalı, geri dönüşüm tesislerinin sayısı artırılmalı ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımı teşvik edilmelidir. Su ve Enerji Tasarrufu; Su ile enerji kullanımını azaltmak için tasarruf önlemleri alınmalıdır. Su ve enerji verimli cihazlar kullanılmalı, gereksiz su kullanımı önlenmeli, enerji tasarruflu ampuller tercih edilmelidir. Doğal Habitatların Korunması; Doğal habitatların korunması ve sürdürülebilir kullanımı, türlerin yaşam alanlarının korunması, biyoçeşitliliğin sağlanması açısından önemlidir. Doğal parklar, koruma alanları ve deniz koruma bölgeleri oluşturulmalı, korunmalıdır (Weigel, 1997, s. 23-40). Bu öneriler, insanların doğaya verdiği zararları azaltmak ve çevreyi korumak için alınabilecek somut adımlardır. Bu adımların uygulanması, çevre sürdürülebilirliğinin sağlanmasına ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakılmasına yardımcı olacaktır.

3. Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Toplumsal Dönüşüm

Ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşüm, insanın doğayla uyumlu bir şekilde yaşamasını, çevreyi korumasını sağlamak için önemli kavramlardır. Ekolojik Sürdürülebilirlik: Ekolojik sürdürülebilirlik, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve ekosistemlerin uzun vadeli sağlığının korunması anlamına gelir. Bu kavram, doğal kaynakların aşırı kullanımının önlenmesini, biyoçeşitliliğin korunmasını, su ve hava kalitesinin korunmasını, toprak erozyonunun engellenmesini içerir. Ekolojik sürdürülebilirlik, insan aktivitelerinin ekosistemlere zarar vermeden, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynakları kullanmasını sağlamayı amaçlar. Toplumsal Dönüşüm: Toplumsal dönüşüm, toplumun değerleri, normları, kurumları ve yapılarında köklü değişiklikler yapılmasını, daha sürdürülebilir bir gelecek için yeni bir yöne doğru ilerlemeyi ifade eder. Bu dönüşüm, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleşebilir. Sürdürülebilirlik ilkelerine dayanan bir yaşam tarzı ve üretim modeli oluşturmayı amaçlar. Toplumsal dönüşüm, insanların çevre bilincinin artması, sürdürülebilirlikle ilgili politikaların ve uygulamaların geliştirilmesi, alternatif enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi gibi bir dizi adımı içerebilir. Ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşüm birbirini tamamlayıcı kavramlardır çünkü ekolojik sürdürülebilirliğe ulaşmak için toplumsal dönüşüme ihtiyaç vardır. Toplumun değerleri ve davranışları, doğal kaynakların kullanımı, çevre üzerindeki etkileri belirler. Bu nedenle, sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemek için toplumsal dönüşüm, ekolojik sürdürülebilirliği sağlamak için önemli bir adımdır (Bruckmeier, 2016, s. 1-15).

“Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Toplumsal Dönüşüm” konulu birçok kitap ve akademik çalışma bulunmaktadır. “The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability” (Ticaretin Ekolojisi: Sürdürülebilirliğin Bir Bildirisi) Paul Hawken tarafından kaleme alınan bu kitap, iş dünyasının ekolojik sürdürülebilirlik açısından nasıl bir rol oynayabileceğini ele alır. Ticaretin ekolojik bir düzlemde nasıl dönüştürülebileceğini ve sürdürülebilir bir geleceğin nasıl inşa edilebileceğini inceler. “This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate” (Her Şeyi Değiştirir: Kapitalizm ile İklim Arasındaki Mücadele) Naomi Klein’in bu kitabı, ekolojik sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşüm konularını bir araya getirir. Kitap, iklim değişikliği krizinin temelinde yatan kapitalist sistem ile mücadeleyi ele alır ve alternatif bir ekonomik model önerir. “Ecological Politics for Survival and Sustainability” (Hayatta Kalma ve Sürdürülebilirlik İçin Ekolojik Politika) Takis Fotopoulos’un bu kitabı, ekolojik sürdürülebilirliğin politik ve toplumsal boyutlarını inceler. Kitap, ekolojik sürdürülebilirlik

için demokratik ve katılımcı bir politik süreç önerir. “The Transition Handbook: From Oil Dependency to Local Resilience” (Dönüşüm El Kitabı: Petrol Bağımlılığından Yerel Dayanıklılığa) Rob Hopkins tarafından kaleme alınan bu kitap, toplumsal dönüşümün pratik yönlerine odaklanır. Kitap, yerel düzeyde sürdürülebilirlik için nasıl bir geçiş süreci planlanabileceğini ve uygulanabileceğini ele alır.

Çevreci fütürist bir toplum, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanırken, insan refahını ve ekosistemlerin sağlığını ön planda tutan bir yapıya sahip olmalıdır. Fosil yakıtların yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına (güneş, rüzgâr, su, jeotermal) dayalı bir enerji sistemine geçiş yapılmalıdır. Bu, sera gazı emisyonlarını azaltırken enerji güvenliğini artırır. Binaların ve altyapının çevreye duyarlı malzemelerle inşa edilmesi, enerji verimli teknolojilerin kullanılması ve toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu, karbon ayak izini azaltır ve kentsel yaşamı iyileştirir. Atık üretimini en aza indirmek için geri dönüşüm, yeniden kullanım ve geri kazanım gibi döngüsel ekonomi prensipleri benimsenmelidir. Atık yönetimi, kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlar. Doğal habitatların korunması ve biyoçeşitliliğin artırılması, ekosistemlerin sağlığını, insanın bağlı olduğu diğer türlerin refahını garanti eder. Korunan alanların genişletilmesi ve habitat restorasyon projelerinin desteklenmesi önemlidir. Çevreci fütürist bir toplum, sosyal adalet ilkelerine dayanmalıdır. İklim adaleti, eşitlikçi ekonomik fırsatlar, sağlık hizmetlerine erişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konular ön planda olmalıdır. Ayrıca, toplumun her kesiminin katılımını sağlayacak katılımcı karar alma süreçleri oluşturulmalıdır. Çevreci teknolojilerin/ yeşil yeniliklerin teşvik edilmesi, bilgi ve deneyimlerin paylaşımı ile iş birliği yapılması önemlidir. Bu, çevresel sorunlara çözümler üretmek için gerekli olan yaratıcılığı ve iş birliğini artırır. Toplumun çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konusundaki farkındalığını artırmak için eğitim/ bilinçlendirme programlarına yatırım yapılmalıdır. Bilinçli ve sorumlu tüketicilerin yetiştirilmesi, çevreci fütürist bir toplumun temelini oluşturur. Çevreci fütürist bir toplum, doğal çevreye ve insanın refahına odaklanarak, daha adil, sürdürülebilir ya da yaşanabilir bir gelecek için gerekli olan dönüşümü gerçekleştirir.

4. İnsan Ekolojisi: Doğa ile Kültür, Organizasyon ve Çevre

İnsan ekolojisi, insanların doğa ile etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin sosyal, kültürel, ekonomik yahut çevresel boyutlarını inceleyen disiplinler arası bir alandır. Bu alan, doğal çevre ile insan toplumları arasındaki ilişkileri anlamak ve insanın çevresine olan etkisini anlamak için bir çerçeve sağlar. İnsan ekolojisi, insanların doğal çevre üzerindeki etkilerini ve

doğal çevrenin insan kültürüne nasıl şekil verdiğini inceler. İnsanların doğal kaynakları kullanma, tarım yapma, yerleşim yerleri oluşturma ve diğer faaliyetlerdeki rolünü içerir. İnsan ekolojisi, toplumların sosyal yapılarını ve örgütlenmelerini inceler. Yapıların doğal çevre ile etkileşimini araştırır. Bu, ekonomik sistemler, politik yapılar, toplumsal normlar ve diğer sosyal faktörlerin doğal çevre üzerindeki etkilerini içerir. İnsan ekolojisi, çevresel adaletsizlikler ve eşitsizlikler konusunda da çalışır. Doğal kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler, çevresel risklerin dağılımı ve çevresel adaletin sağlanması gibi konuları ele alır. İnsan ekolojisi, sürdürülebilirlik ve çevresel değişim konularını inceleyerek, insan toplumlarının doğal çevre üzerindeki etkilerini sınırlamak, sürdürülebilir bir gelecek için çözümler üretmek için stratejiler geliştirir. İnsan ekolojisi, kentsel ve kırsal alanlardaki insan etkileşimlerini, bu alanlardaki doğal çevre üzerindeki etkilerini inceler. Kentleşme, kırsal kalkınma, çevresel planlama ve doğal alan koruma gibi konuları kapsar. İnsan ekolojisi, insanın doğa ile olan etkileşimlerini çok yönlü bir şekilde inceleyerek, insan toplumlarının ve doğal çevrenin birlikte nasıl şekillendiğini anlamaya çalışır. Bu disiplin, çevresel sorunların anlaşılmasında ve çözülmesinde önemli bir rol oynar. Sürdürülebilir bir gelecek için kritik bir perspektif sunar (Hawley, 2017, s. 59-66).

Organizasyon ve çevre arasındaki ilişki, organizasyonların doğal çevre üzerindeki etkilerini, doğal çevrenin organizasyonları nasıl etkilediğini inceler. Bu ilişki, çevresel sürdürülebilirlik ve çevre bilinci gibi kavramların önemini vurgular. Organizasyonlar, üretim süreçlerinde doğal kaynakları kullanırken, doğal çevreye zarar verebilirler. Endüstriyel faaliyetler, doğal kaynakların tükenmesine, su ve hava kirliliğine, toprak erozyonuna/biyoçeşitlilik kaybına neden olabilir. Organizasyonlar, üretim süreçlerinden kaynaklanan atıkları ve kirliliği yönetmelidirler. Zararlı kimyasalların ve atıkların kontrolsüz bir şekilde boşaltılması, çevresel sorunlara, sağlık risklerine yol açabilir. Bu nedenle, atık yönetimi ve kirliliğin önlenmesi stratejileri önemlidir. Organizasyonlar, çevre koruma yasalarına uyum sağlamalı ve çevresel düzenlemelere uymakla yükümlüdürler. Çevresel lisanslar, atık yönetimi standartları ve emisyon sınırlamaları gibi düzenlemeler, organizasyonların çevre üzerindeki etkilerini kontrol etmeye yardımcı olur. Organizasyonlar, çevresel bilinçlendirme faaliyetleri ve sürdürülebilirlik stratejileri geliştirebilirler. Yeşil enerji kullanımı, geri dönüşüm programları, çevre dostu ürün tasarımı ve karbon ayak izinin azaltılması gibi önlemler, organizasyonların çevresel etkilerini azaltmaya yardımcı olabilir. Organizasyonlar, paydaşlarıyla etkili iletişim kurmalı ve çevresel politika uygulamalarını paylaşmalıdır. Paydaşların beklentilerini anlamak ve şeffaf bir şekilde iletişim kurmak, organizasyonların çevresel performansını artırır, toplumsal kabulü sağlar. Organizasyonlar ve çevre arasındaki

bu ilişki, çevresel sorunların anlaşılmasında, çözülmesinde önemli bir rol oynar. Organizasyonlar, çevresel sorumluluklarını yerine getirerek, sürdürülebilir bir gelecek için çevresel olarak duyarlı ve sorumlu bir yaklaşım benimseyebilirler. Bu da hem çevre hem de organizasyon için uzun vadeli faydalar sağlar (Aldrich, 2008, s. 21-24).

Doğa ile kültür arasındaki ilişki, insanların doğal çevreyle etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin kültürel, sosyal/ ekonomik boyutlarını inceler. Bu ilişki, insanların doğayı algılayış biçimlerini, doğa üzerindeki etkilerini ve doğanın insan kültürüne nasıl şekil verdiğini anlamamıza yardımcı olur. İnsanların doğayı algılama ve anlama biçimleri kültürel, tarihsel/ coğrafi faktörlerden etkilenir. Farklı kültürlerde doğa, farklı sembolizm ve anlamlarla ilişkilendirilir. Örneğin, bir kültürde dağlar kutsal kabul edilirken, başka bir kültürde tarım arazileri için potansiyel kaynaklar olarak görülebilir. Kültür, doğa üzerinde bir etkiye sahiptir ve doğal çevrenin şekillenmesinde rol oynar. İnsanlar doğa ile etkileşimleri sonucunda ekosistem hizmetleri alır ve bu hizmetlerden faydalanır. Örneğin, tarım toplumları su kaynaklarını sulama ve içme suyu için kullanır. Kültür, doğal kaynakların kullanımını şekillendirir ve bu kaynakların yönetimi üzerinde etkiye sahiptir. Doğal kaynakların kullanımı, kültürel uygulamalara, geleneklere ve teknolojilere dayanır. Ancak, bu kullanım bazen çevresel etkilere ve doğal kaynakların tükenmesine yol açabilir. [Kapitalist sistem gibi] Doğal çevredeki değişimler, kültürel adapte olma süreçlerini etkiler. İnsanlar doğal afetler, iklim değişikliği ve çevresel kirlenme gibi faktörlere uyum sağlamak için kültürel pratiklerini, davranışlarını değiştirebilirler. Doğa, kültürel manzaraları ve kimlikleri şekillendirir. Belirli bir coğrafi alanın doğal özellikleri, orada yaşayan insanların kimliklerini ve kültürel değerlerini etkiler. Örneğin, bir deniz kenarı kenti için deniz ve plajlar, yerel kimlik ile turizm endüstrisi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu faktörler, doğa ile kültür arasındaki karmaşık ve karşılıklı etkileşimleri gösterir. İnsanlar doğayı algılama biçimlerini ve doğa üzerindeki etkilerini kültürel, sosyal/ ekonomik faktörlerden etkilenirken, doğa da insan kültürüne ve toplumlarına şekil verir. Bu nedenle, doğa ve kültür arasındaki ilişki, insanın çevresiyle olan ilişkisinin temelini oluşturur (Howell, 2003, s. 137-154).

5. Nüfus ile Çevre: Kentsel-Kırsal Sosyoloji, Toplum ve Doğal Kaynaklar

Nüfus ve çevre arasındaki ilişki, insan nüfusunun doğal çevre üzerindeki etkilerini ya da doğal çevrenin insan nüfusu üzerindeki etkilerini inceler. Bu ilişki karmaşık ve karşılıklı etkileşimlerden oluşur, çeşitli faktörlerden etkilenir. İnsan nüfusunun artması, doğal kaynaklara olan talebi artırır. Su, toprak, enerji kaynakları ve biyolojik çeşitlilik gibi doğal

kaynaklar, insanların beslenme, barınma, ulaşım ile diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılır. Artan nüfus, doğal kaynakların aşırı kullanımına ve tükenmesine neden olabilir. Artan nüfus, endüstriyel faaliyetler, tarım uygulamaları ve kentsel büyüme gibi faktörlerle birlikte çevresel kirliliği artırabilir. Hava, su ve toprak kirliliği gibi çevresel sorunlar, insan sağlığını/ ekosistemlerin sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. Nüfus artışı ve ekonomik büyüme, doğal habitatların tahrip edilmesine, biyoçeşitliliğin azalmasına yol açabilir (Sherbinin, 2007, s. 345-373). Orman kesimi, tarım arazilerinin genişlemesi ve kentleşme, birçok türün yaşam alanlarının azalmasına, türlerin yok olma riskinin artmasına neden olabilir. İnsan nüfusunun artması ve endüstriyel faaliyetler, sera gazı emisyonlarını artırarak iklim değişikliği ile küresel ısınmaya katkıda bulunabilir. Bu, ekstrem hava olayları, deniz seviyesinin yükselmesi ve biyolojik sistemler üzerindeki diğer etkiler gibi çeşitli çevresel sonuçlar doğurabilir. Nüfus politikaları, doğurganlık oranlarının kontrolü ve nüfus büyümesinin yönetilmesi gibi önlemler aracılığıyla çevresel etkileri azaltmaya yardımcı olabilir. Aile planlaması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, nüfus artışını kontrol etmede önemli rol oynayabilir. Nüfus ve çevre ilişkisi, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle belirlenir. Genellikle karmaşık bir şekilde etkileşir. Sürdürülebilir bir gelecek için, nüfus artışının doğal çevre üzerindeki baskılarını azaltmak ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını sağlamak önemlidir. Bu hem insan refahını korumak hem de çevresel kaynakları gelecek nesiller için korumak açısından önemlidir (Panayotou, 2000, s. 4-11).

Kentsel-kırsal sosyoloji ile çevre arasındaki ilişki, şehirlerin/ kırsal alanların çevresel etkilerini ve bu alanlardaki insanların çevre üzerindeki etkilerini inceler. Bu ilişki, kentselleşme süreçleri, doğal kaynak kullanımı, çevresel kirlilik, tarım uygulamaları ve çevresel adalet gibi konuları içerir. Şehirlerin hızlı büyümesi, doğal habitatların tahrip edilmesine, tarım arazilerinin kaybına ve yeşil alanların azalmasına yol açabilir. Kentsel alanlardaki yoğun nüfus, su kaynaklarına, enerjiye ve diğer doğal kaynaklara olan talebi artırabilir. Tarım endüstrisindeki modernleşme ve kırsal göç gibi faktörler, kırsal alanların doğal çevre üzerindeki etkilerini değiştirebilir. Yoğun tarım uygulamaları, toprak erozyonu, su kirliliği ve biyoçeşitlilik kaybına yol açabilir. Şehirlerdeki endüstriyel faaliyetler, taşıt emisyonları ve atık yönetimi sorunları, kentsel alanlarda çevresel kirliliğe neden olabilir. Hava ve su kirliliği, insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir. Çevresel adaletsizliklere yol açabilir. Kentsel planlama süreçleri, çevresel sürdürülebilirlik ve yeşil altyapıyı teşvik etme potansiyeline sahiptir. Yeşil alanların korunması, kentsel parklar, yeşil kuşaklar ve su yönetimi sistemleri gibi önlemler, şehirlerin çevresel performansını

iyileştirebilir. Kentsel ve kırsal alanlar arasındaki çevresel eşitsizlikler, kaynak dağılımı, hizmet erişimi; çevresel risklerin dağılımı gibi faktörlerden etkilenebilir. Bu, sosyal ve ekonomik faktörlerle birlikte çevresel adaletsizliklere yol açabilir. Kentsel-kırsal sosyoloji ve çevre arasındaki ilişki, çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle belirlenir. Genellikle karmaşık bir şekilde etkileşir. Sürdürülebilir bir gelecek için, kentsel ve kırsal alanlardaki çevresel etkilerin azaltılması, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması önemlidir. Bu hem şehirlerde hem de kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam kalitesini artırabilir ve çevresel kaynakları gelecek nesiller için koruyabilir (Freudenburg, 1991, s. 167-198).

Doğal kaynaklar üzerindeki insansal ve çevresel etkiler, insanların doğal kaynakları kullanma, yönetme biçimlerinin doğal çevre üzerindeki etkilerini, bu etkilerin insanlar üzerindeki geri dönüşlerini içerir. İnsanlar doğal kaynakları, enerji üretimi, tarım, sanayi, inşaat ve diğer faaliyetler için kullanır. Ancak, aşırı kullanım ve kaynakların sürdürülebilir olmayan şekilde tüketilmesi, doğal kaynakların azalmasına/ tükenmesine yol açabilir. Doğal kaynakların aşırı kullanımı ve tahribatı, ekosistemlerin dengesini bozabilir. Orman kesimi, toprak erozyonu, su kaynaklarının aşırı kullanımı ve kirlenmesi gibi faktörler, ekosistemlerdeki biyolojik çeşitliliği azaltabilir. Habitatların yok olmasına yol açabilir. Endüstriyel faaliyetler, taşıt emisyonları, tarım ilaçları ve atık boşaltımı gibi insan etkinlikleri, hava ile su kirliliğine neden olabilir. Hava ve su kirliliği, insan sağlığını olumsuz etkileyebilir, ekosistemleri tahrip edebilir yahut biyoçeşitliliği azaltabilir. Fosil yakıt kullanımı ve diğer insan kaynaklı faaliyetler, sera gazı emisyonlarını artırarak iklim değişikliğine katkıda bulunabilir. İklim değişikliği, ekstrem hava olayları, deniz seviyesinin yükselmesi ve habitat değişiklikleri gibi bir dizi çevresel etkiye neden olabilir. Doğal kaynakların kullanımı ve etkileri genellikle sosyal/ ekonomik eşitsizliklere yol açar. Çevresel adaletsizlikler, düşük gelirli toplulukların daha fazla çevresel riskle karşı karşıya kalmasına ve doğal kaynaklardan eşit şekilde yararlanamamasına neden olabilir. Bu etkiler, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını ve doğal çevrenin korunmasını gerektiren önemli sorunları vurgular. Sürdürülebilir bir gelecek için, doğal kaynakların korunması, etkin kullanımı ve adaletli dağılımı önemlidir. Bu hem insanların yaşam kalitesini korumak hem de doğal çevrenin sağlığını ve bütünlüğünü korumak için gereklidir (United Nations Environment Programme, 2011, s. 16-28).

6. İklim değişikliği, Felaket Sosyolojisi, Etnoekoloji, Siyasi Ekoloji ve Çevre Politikası

İklim değişikliği ve çevresel felaketler arasındaki ilişki karmaşık bir şekilde çok yönlüdür. İklim değişikliği, dünya genelinde iklim sistemlerinin uzun süreli değişimlerine yol açan insan kaynaklı faktörlerin etkisiyle meydana gelir. Bu değişiklikler, sıcaklık artışı, deniz seviyesinin yükselmesi, ekstrem hava olaylarının sıklığında ve şiddetinde artış gibi sonuçları beraberinde getirebilir. İklim değişikliği, daha sık ve yoğun ekstrem hava olaylarının oluşumuna katkıda bulunabilir. Bu olaylar, şiddetli fırtınalar, aşırı yağışlar, kuraklık, yangınlar, sel ve kasırgalar gibi doğal afetler olarak ortaya çıkabilir. Bu afetler, insan hayatını, ekonomiyi ve çevresel sistemleri olumsuz etkileyebilir. İklim değişikliği, buzulların erimesi ve deniz suyunun ısınması gibi faktörlerle birlikte deniz seviyesinin yükselmesine neden olabilir. Bu durum, kıyı bölgelerinde yaşayan insanlar için ciddi bir tehdit oluşturur ve kıyı erozyonu, tuzlu su baskınları, habitat kaybı gibi sorunlara yol açabilir. İklim değişikliği, tarım alanlarında verimlilikte azalmaya ve gıda üretiminde dengesizliklere neden olabilir. Kuraklık, sel, hava değişiklikleri ve tarım zararlıları gibi faktörler, tarım ürünlerini etkileyebilir. Gıda güvenliğini tehdit edebilir. İklim değişikliği, su döngüsü üzerinde de etkili olabilir ve su kaynaklarının azalmasına neden olabilir. Kuraklık, su kıtlığı, akarsu debisinin azalması ve yeraltı suyunun tuzlanması gibi sorunlar, su kaynaklarının sürdürülebilirliğini tehdit eder. İklim değişikliği, ekosistemlerdeki dengesizlikler ve habitatların kaybı nedeniyle biyoçeşitlilik kaybına yol açabilir. Birçok türün yaşam alanlarının azalmasına ve nesli tehlike altında olan türlerin sayısının artmasına neden olabilir. İklim değişikliği ve çevresel felaketler arasındaki ilişki, insanların yaşamını, ekonomiyi, doğal çevreyi ciddi şekilde etkiler. İklim değişikliğiyle mücadele ve çevresel felaketlere hazırlık stratejileri, küresel düzeyde önemli bir öncelik haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik ve çevresel koruma çabaları, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak, çevresel felaketlere karşı daha dayanıklı toplumlar oluşturmak için hayati öneme sahiptir (Fezzi, 2017, s. 27-40).

Felaket sosyolojisi, doğal afetler, teknolojik kazalar, salgın hastalıklar ve diğer çevresel felaketler gibi beklenmedik olayların insan toplumları üzerindeki sosyal/ toplumsal etkilerini inceleyen bir alandır. Bu alanda çalışan sosyologlar, felaketlerin toplumlar üzerindeki etkilerini anlamak, insanların felaketlere nasıl tepki verdiğini ve bu tepkilerin nasıl yönlendirilebileceğini araştırır. Felaket sosyolojisi, felaket öncesinde, sırasında ve sonrasında toplumların davranışlarını/ yapılarını inceler. Felaket sosyolojisi, felaketlerin toplumlar üzerindeki sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik etkilerini inceler. Bu etkiler arasında

kayıplar, toplumsal dengelerde değişiklikler, göçler, travma sonrası stres bozukluğu ve sosyal yardımlaşma gibi konular bulunabilir. Felaketler genellikle toplumda dayanışma ve yardımlaşma duygularını artırabilir. Felaket sonrasında insanlar, dayanışma ağları kurabilir ve toplumsal kaynakları paylaşabilir. Ancak bazı durumlarda, felaketler toplumsal gerilimleri artırabilir ve çatışma riskini artırabilir. Felaketler, toplumun var olan eşitsizliklerini ve kırılganlıklarını açığa çıkarabilir (Peek, 2021, s. 219-241). Düşük gelirli veya dezavantajlı gruplar genellikle felaketlerden daha fazla etkilenir ve bu grupların felaket sonrası toparlanma süreci daha zor olabilir. Felaketler, kriz yönetimi süreçlerini ve kamu politikalarını etkileyebilir. Toplumun felakete verdiği tepki, hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer kurumların tepki verme ve toplumu koruma yeteneklerini test edebilir. Felaketler, toplumları dönüştürebilir ve öğrenme fırsatları sunabilir. Felaket sonrası toplumlar, felaketlerle başa çıkma stratejilerini ve kriz yönetimi becerilerini geliştirebilir. Bu süreç, toplumların daha dayanıklı hale gelmesine ve gelecekteki felaketlere daha iyi hazırlıklı olmalarına yardımcı olabilir. Felaket sosyolojisi, felaketlerin toplumsal boyutlarını anlamak ve toplumların felaketlere nasıl tepki vereceğini öngörmek için önemlidir. Bu bilgiler, kriz yönetimi süreçlerinin geliştirilmesi, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve felaket risklerinin azaltılması için kullanılabilir. Ayrıca, felaketlerin insan toplumları üzerindeki sosyal, ekonomik ve kültürel etkilerinin anlaşılması, toplumsal dayanıklılığı artırabilir. Felaket sonrası toparlanma sürecini iyileştirebilir (Fischer, 1998, s. 15).

Etnoekoloji, insanların doğal çevreleriyle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin kültürel, sosyal/ ekonomik boyutlarını inceleyen bir disiplindir. Bu alan, antropoloji, ekoloji, sosyoloji ve çevre bilimleri gibi çeşitli disiplinlerin kesişim noktasında yer alır. Etnoekoloji, yerel bilgi ve tecrübelerin doğal çevre ile olan ilişkilerini anlamak, çeşitli toplumların çevresel bilgi, inançlar ya da uygulamalarını araştırmak için kullanılır. Etnoekologlar, farklı kültürlerin doğal çevreleriyle olan ilişkilerini anlamak için yerel bilgi ve tecrübeleri incelerler. Bu bilgiler, bitki ve hayvan türlerinin tanımlanması, yerel iklim desenlerinin anlaşılması, tarım uygulamaları yahut doğal afetlere karşı hazırlık gibi konuları içerebilir (Prance, 1991: 209-216). Etnoekologlar, toplumların çevresel değişimlere nasıl uyum sağladığını ve değişen çevresel koşullara nasıl adapte olduğunu araştırırlar. Bu çalışmalar, iklim değişikliği, ekosistem bozulması, kentsel genişleme ve endüstriyel kirlilik gibi konuları içerebilir. Etnoekoloji, insanların doğal çevrelerini nasıl algıladıklarını, bu algıların çevre yönetimi ile korunmasına nasıl yansıdığını inceleyerek kültürel ekolojiyi anlamaya çalışır. Çalışmalar, geleneksel bilgi ve uygulamaların modern çevre politikalarına entegrasyonu; yerel toplulukların doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine katılımını içerebilir. Etnoekologlar,

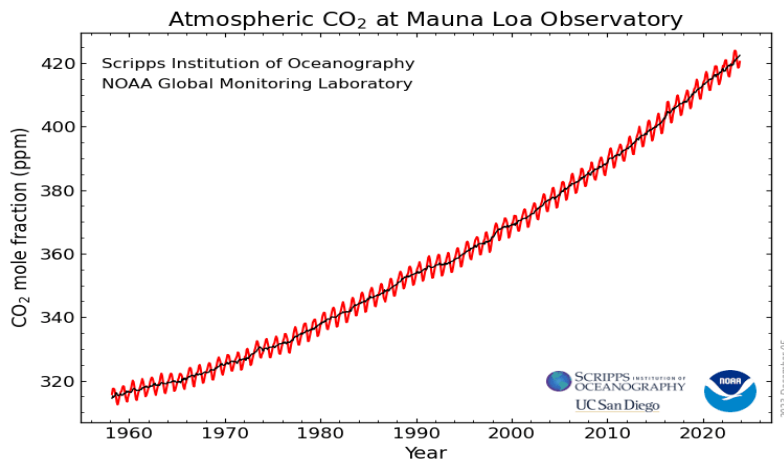
toplumların çevresel değişime nasıl tepki verdiğini ve bu değişimlerin kültürel çeşitlilik üzerindeki etkilerini incelerler. Bu çalışmalar; göç, kültürel değişim, endüstrileşme ve kentselleşme gibi konuları içerebilir. Etnoekoloji, insanların doğal çevreleriyle olan derin ve karmaşık ilişkilerini anlamak için önemli bir araçtır. Bu disiplin, yerel bilgi ve tecrübelerin korunması, çeşitliliğin sürdürülmesi, çevresel sürdürülebilirlik ile toplumsal adalet gibi konuları ele alırken, farklı kültürlerin doğal çevreyle olan bağlarını güçlendirme ya da koruma potansiyeline sahiptir (Gerique, 2006, s. 1-20).

Siyasi ekoloji, çevre sorunlarını siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlarıyla birlikte inceleyen, çözümlemeye çalışan bir alan olarak tanımlanabilir. Bu disiplin, çevresel değişimlerin temelinde yatan güç dinamiklerini ve çevre politikalarının nasıl şekillendiğini anlamaya çalışır. Siyasi ekoloji ve çevre politikası, çevresel sorunlarla başa çıkmak için alınan politik kararların analizini; bu kararların nasıl uygulandığını araştırır. Siyasi ekoloji, çevresel adalet kavramını ele alır ve çevresel sorunların dağılımındaki eşitsizlikleri inceler. Bu çerçevede, sosyal sınıf, etnik köken, cinsiyet ve coğrafi bölge gibi faktörlerin çevresel etkilere, kaynaklara erişimdeki eşitsizliklere nasıl katkıda bulunduğunu araştırır. Siyasi ekoloji, çevre politikalarının oluşturulması, uygulanması ve etkilerini inceleyerek, politika yapım süreçlerindeki güç ilişkilerini, çatışmaları ortaya çıkarır. Bu kapsamda, çevre politikalarının hangi grupların çıkarlarına hizmet ettiği, hangi grupların etkisi altında olduğu ve politika yapım sürecinde hangi faktörlerin belirleyici olduğu gibi konuları ele alır (Walker, 2006, s. 382-395). Siyasi ekoloji, ekonomik sistemlerin çevresel etkilerini ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerini analiz eder. Bu bağlamda, yeşil ekonomi modelleri, çevresel vergilendirme, çevresel ticaret politikaları ve kaynak kullanımının sürdürülebilirliği gibi konuları inceler. Siyasi ekoloji, küresel ölçekte çevresel sorunların nasıl ele alındığını ve uluslararası ilişkilerin çevre politikalarını nasıl etkilediğini inceler. İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, çevresel göç ve uluslararası çevre anlaşmaları gibi konular bu çerçevede ele alınır. Siyasi ekoloji, çevresel toplumsal hareketlerin nasıl ortaya çıktığını, nasıl örgütlendiğini ve nasıl etkili olduklarını araştırır. Çevre aktivizmi, çevresel adalet mücadeleleri, yerel inisiyatifler ve çevresel kampanyalar bu kapsamda incelenir. Siyasi ekoloji ve çevre politikası, çevresel sorunların politik, ekonomik/ sosyal bağlarıyla birlikte ele alınmasını sağlar. Bu disiplin, çevresel sürdürülebilirlik için etkili politika çözümleri geliştirme ve çevresel adaletin sağlanması için mücadele etme potansiyeline sahiptir (Forsyth, 2004, s. 10-30).

7. Dünya'daki Çevresel İstatistikler

Çevre istatistikleri, istatistiksel yöntemlerin çevre bilimine uygulanmasıdır. Doğal çevrenin bozulmamış haliyle, insanlığın çevreyle etkileşimi ve kentsel çevrelerle ilgili soruların ele alınmasına yönelik prosedürleri kapsar. Çevre istatistikleri alanı, kamu, organizasyon ve hükümet sektörlerinde çevreyle ilgili artan endişelere bir yanıt olarak son birkaç on yılda hızlı bir büyüme kaydetmiştir. İklim krizi, çevrenin kötüleşmesinde rol oynayan birçok faktöre sahip olsa da bunlardan bazıları diğerlerinden daha fazla dikkat çekmiştir. Bu sorunlar arasında; 1. Fosil Yakıtlardan Kaynaklanan Küresel Isınma [2023, küresel ortalama sıcaklıkların sanayi öncesi seviyelerin 1,46°C üzerinde ve şu anda kaydedilen en sıcak takvim yılı olan 2016'nın on bir aylık ortalamasından 0,13°C daha yüksek olmasıyla, kaydedilen en sıcak yıl oldu.] Üstelik karbondioksit (CO₂) seviyeleri hiç bu kadar yüksek olmamıştı. Neredeyse 6.000 yıllık insan uygarlığı boyunca sürekli olarak milyonda 280 parça (ppm) civarında olan atmosferdeki CO₂ seviyeleri, artık 420 ppm'nin oldukça üzerindedir; bu, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin başlangıcından önceki seviyenin iki katından fazladır. Bu hiç şüphesiz yaşamımızın en büyük çevre sorunlarından biridir: Sera gazı emisyonları Dünya'yı kapladığından, güneşin ısınıpı hapseder ve küresel ısınmaya yol açar (Earth-Org, 2024, s. 1).

Grafik 1. Hawaii'deki Mauna Loa Gözlemevi'nde ölçülen aylık ortalama karbondioksit (CO₂).

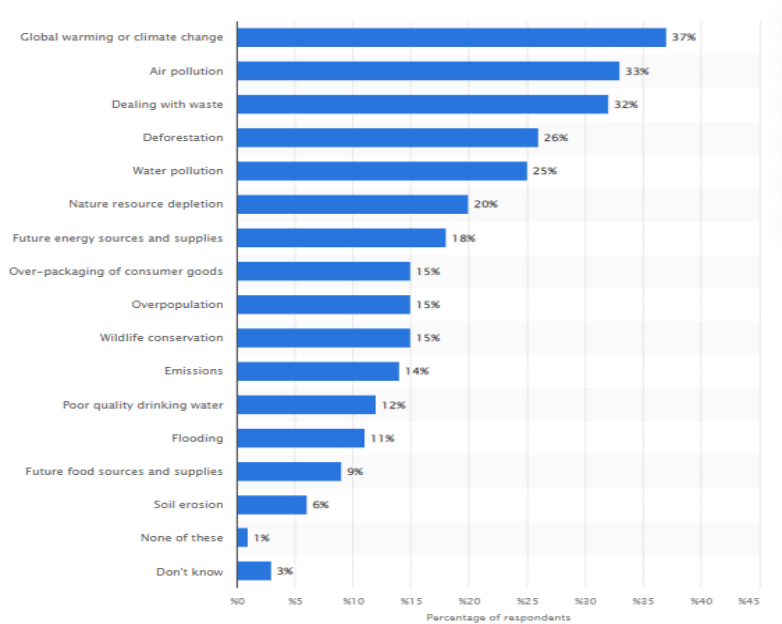


Resim: Küresel İzleme Laboratuvarı. Kaynak: <https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime/> (14.02.2024).

1. Artan Sera Gazı Emisyonları, küresel sıcaklıklarda hızlı ve istikrarlı bir artışa yol açmıştır. Bu da tüm dünyada felaket olaylarına neden oldu; şimdiye kadar kaydedilen en yıkıcı orman yangını mevsimlerinden bazılarını yaşayan Avustralya ve ABD’den, çekirgeler dünyanın bazı yerlerinde akın etmektedir. Afrika, Orta Doğu ve Asya’da mahsuller azalmaktadır. Antarktika’da sıcaklıkların ilk kez 20C’nin üzerine çıktığı bir sıcak hava dalgası vardır. Bilim insanları, gezegenin, Arktik bölgelerde permafrost erimesinin ilerlemesi, Grönland buz tabakasının benzeri görülmemiş bir hızla erimesi, altıncı kitlesel yok oluşun hızlanması ve ormansızlaşmanın artması gibi felaketle sonuçlanabilecek bir dizi devrilme noktasından geçtiği konusunda sürekli olarak uyardıklarını. Amazon yağmur ormanlarının yavaş yavaş yok olması bunlardan sadece birkaçıdır. İklim krizi, tropik fırtınaların ve kasırgalar, sıcak hava dalgaları ile su baskını gibi diğer hava olaylarının daha önce görülenden daha yoğun/ sık görülmesine neden olmaktadır. Ancak tüm sera gazı emisyonları derhal durdurulsa bile küresel sıcaklıklar önümüzdeki yıllarda artmaya devam edecektir. Bu nedenle, sera gazı emisyonlarını büyük ölçüde azaltmaya, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmaya ve fosil yakıtlarımızı mümkün olduğunca hızlı bir şekilde aşamalı hale getirmeye şimdiden başlamamız kesinlikle zorunludur (Earth-Org, 2024, s. 2). Diğer çevresel sorunlar şunlardır: 2. Kötü Yönetişim, 3. Gıda İsrafı [İnsan tüketimine yönelik gıdanın üçte biri (yaklaşık 1,3 milyar ton) israf edilip kaybolmaktadır. Bu 3 milyar insanı doyurmaya yetmektedir. Gıda israfı ve kayıpları yıllık sera gazı emisyonlarının yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır; eğer bu bir ülke olsaydı, gıda atıkları Çin ve ABD’nin ardından en fazla sera gazı yayan üçüncü ülke olurdu. Gıda israfı ve kayıpları, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde farklı aşamalarda gerçekleşmektedir; gelişmekte olan ülkelerde gıda atıklarının %40’ı hasat sonrası ve işleme aşamalarında meydana gelirken, gelişmiş ülkelerde gıda atıklarının %40’ı perakende ve tüketici aşamalarında meydana gelmektedir.] 4. Biyoçeşitlilik Kaybı [Geçtiğimiz 50 yılda insan tüketiminde, nüfusta, küresel ticarete ve kentleşmede hızlı bir artış görüldü; bu da insanlığın, Dünya’nın doğal olarak yenileyebileceğinden daha fazla kaynak kullanmasına yol açtı. 2020 tarihli bir WWF raporu, memelilerin, balıkların, kuşların, sürüngenlerin ve amfibilerin popülasyon büyüklüklerinin 1970 ile 2016 arasında ortalama %68’lik bir düşüş yaşadığını ortaya çıkardı.] 5. Plastik Kirliliği [1950 yılında dünya yılda 2 milyon tondan fazla plastik ürettiyordu. 2015 yılına gelindiğinde bu yıllık üretim 419 milyon tona yükseldi ve bu da çevredeki plastik atıkların daha da artmasına neden oldu. Araştırma, önlem alınmazsa plastik krizinin 2040 yılına kadar yılda 29 milyon tona çıkacağını ortaya koymaktadır. Buna mikroplastikleri de katarsak, okyanuslardaki kümülatif plastik miktarının 2040 yılına kadar 600 milyon tona ulaşabileceği belirtilmektedir.] 6. Ormansızlaşma [Her saat

başı 300 futbol sahası büyüklüğünde orman kesilmektedir. 2030 yılına gelindiğinde gezegen ormanlarının yalnızca %10'una sahip olabilir; Ormansızlaşma durdurulmazsa 100 yıldan daha kısa bir süre içinde hepsi yok olabilir.] 7. Hava Kirliliği [Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) verileri, dünya çapında her yıl tahminen 4,2 ila 7 milyon insanın hava kirliliğinden öldüğünü ve 10 kişiden dokuzunun yüksek düzeyde kirlenmiş içeren hava soluduğunu göstermektedir. UNICEF'e göre Afrika'da dış mekân hava kirliliği nedeniyle 1990'da 164.000 kişi öldü; bu sayı 2017'de 258.000'e çıktı. Hava kirliliğinin nedenleri çoğunlukla endüstriyel kaynaklardan ve motorlu taşıtlardan, yanı sıra yanan biyokütleden kaynaklanan emisyonlardan ve toz fırtınaları nedeniyle kötü hava kalitesinden kaynaklanmaktadır.] 8. Eriyen Buzullar ve Deniz Seviyesinin Yükselişi, 9. Okyanus Asitlenmesi, 10. Tarım [Araştırmalar, küresel gıda sisteminin insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının üçte birinden sorumlu olduğunu ve bunun %30'unun hayvancılık ve balıkçılıktan kaynaklandığını göstermektedir. Bitkisel üretim, gübre kullanımı yoluyla nitroz oksit gibi sera gazlarının salınmasına neden olmaktadır.], 11. Gıda ve Su Güvensizliği, 12. Hızlı Moda ve Tekstil Atıkları, 13. Aşırı Avlanma, 14. Kobalt Madenciliği, 15. Toprak Bozulması [Birleşmiş Milletler'e göre gezegenin toprağının yaklaşık %40'ı bozulmuş durumdadır. Toprağın bozulması, organik madde kaybı, yapısal durumundaki değişiklikler veya toprak verimliliğindeki düşüş anlamına gelir ve genellikle toksik kimyasalların/ kirleticilerin kullanımını içeren geleneksel tarım uygulamaları gibi insan faaliyetlerinin sonucudur.] (Earth-Org, 2024, s. 3-15)

Grafik 2. 2023'de Dünya Çapında Karşılaşılan En Önemli Çevre Sorunları



Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/895943/important-environmental-issues-globally/> (14.02.2024).

Bu sorunlar sırasıyla: Küresel ısınma ve iklim değişikliği, hava kirliliği, atıklarla uğraşmak, ormansızlaşma, su kirliliği, doğa kaynaklarının tükenmesi, geleceğin enerji kaynakları ve malzemeleri, tüketim mallarının aşırı paketlenmesi, aşırı nüfus, vahşi yaşamı koruma, emisyonlar, kalitesiz içme suyu, su baskını, gelecekteki gıda kaynakları ve malzemeleri, toprak erozyonu vs. şeklindedir. Çevresel sorunların çözümü karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Birden fazla düzeyde eylem gerektirir. Çevresel sorunların farkında olmak ve bilinçli bir şekilde hareket etmek için eğitim/ farkındalık önemlidir. Kamuoyunu çevresel sorunlar hakkında bilgilendirmek, toplumda çevre koruma bilincini artırmak ve çevresel sürdürülebilirlik için destek oluşturmak için önemli bir adımdır. Hükümetler, çevresel sorunların çözümü için etkili politika ve yasal düzenlemeler oluşturmalıdır. Kirliliği azaltma, doğal kaynakların korunması, atık yönetimi, enerji verimliliği teşvikleri gibi konularda etkili yasalar ve düzenlemeler geliştirilmelidir. Teknolojik yenilikler, çevresel sorunlara çözümler sağlayabilir. Temiz enerji teknolojileri, atık geri dönüşüm sistemleri, su arıtma teknolojileri gibi alanlardaki gelişmeler, çevresel etkileri azaltabilir ve sürdürülebilirlik için önemli katkılar sağlayabilir. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları dengede tutan bir yaklaşımı ifade eder. Toplumlar, sürdürülebilirlik prensiplerini benimseyerek, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanabilir, ekonomik büyümeyi sağlayabilir ve sosyal adaleti güçlendirebilir. Çevresel sorunlar genellikle sınırları aşan niteliktedir ve küresel ölçekte iş birliği gerektirir. İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, deniz kirliliği gibi konularda uluslararası iş birliği ve anlaşmalar, çevresel sorunların çözümü için önemlidir. Toplumun çevresel karar alma süreçlerine katılımı ve çevresel aktivizm, çevresel sorunların çözümünde etkili bir rol oynar. Vatandaşların seslerini duyurması, politika yapıcılarına baskı yapması ve toplumda değişim yaratması önemlidir. Çevresel sorunların çözümü, uzun vadeli ve sürdürülebilir çabalar gerektirir. Ancak yukarıda belirtilen adımların birlikte uygulanması, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve doğal kaynakları gelecek nesillere korumak için önemli bir adım olacaktır.

8. Sonuç

İnsanın doğaya olan etkisi, sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşüm konuları, sosyolojinin çeşitli alanlarında incelenen önemli konulardır. Bu makalede, insanın doğaya

olan etkisi, sürdürülebilirlik kavramı ve toplumsal dönüşüm üzerine sosyolojik bulgular ele alındı. İnsanın doğaya olan etkisi, sosyal yapılar, kültürel normlar ve ekonomik sistemler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Endüstriyel faaliyetler, tarım uygulamaları, kentsel genişleme ve tüketim alışkanlıkları gibi insan faaliyetleri, doğal kaynakların tükenmesine, biyoçeşitlilik kaybına, iklim değişikliğine yol açmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı, insanların doğal kaynakları bugünkü ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurma prensibine dayanmaktadır. Bu bağlamda, sosyolojik araştırmalar, sürdürülebilirlik için toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutların bir arada ele alınması gerektiğini vurgular. Sürdürülebilirlik, çevresel adalet, ekonomik eşitlik ve sosyal uyum gibi kavramları içeren kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Ayrıca, sürdürülebilirlik, bireylerin/ toplumların davranışlarının değiştirilmesi, çevresel etkilerin azaltılması için politika ve uygulamalara da ihtiyaç duyar.

Toplumsal dönüşüm, mevcut toplumsal yapıların değiştirilmesi ve daha sürdürülebilir bir geleceğin inşası için gerekli olan değişim sürecidir. Bu dönüşüm, politik, ekonomik, kültürel ve kurumsal düzeylerde gerçekleşebilir. Sosyolojik araştırmalar, toplumsal dönüşümün, toplumun farklı kesimlerini etkileyen çıkar çatışmalarını, güç ilişkilerini ve kültürel değerleri dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, toplumsal dönüşüm sürecinde toplumun katılımı, demokratik süreçlerin güçlendirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması da önemlidir. Sonuç olarak, insanın doğaya olan etkisi, sürdürülebilirlik ile toplumsal dönüşüm konuları, karmaşık ve çok boyutlu sorunlardır. Bu konuların çözümü için sosyolojik araştırmaların önemi büyüktür. Sosyologlar, toplumsal yapıları, kültürel normları ve ekonomik sistemleri analiz ederek, insanın doğaya olan etkisini anlamak ya da sürdürülebilir bir gelecek için gerekli olan toplumsal dönüşümü teşvik etmek için önemli bir rol oynarlar.

İnsanın doğayla barışık bir şekilde yaşaması, çevreye duyarlı bir yaşam tarzı benimsemesi, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanması ve doğal dengeyi koruması anlamına gelir. Bu kavram, insanların doğal çevreye saygı duyması, onu koruması ve gelecek nesillere sağlıklı bir dünya bırakması gerektiğini vurgular. İnsanların çevre konusunda bilinçlenmesi ve çevre koruma konusunda eğitilmesi önemlidir. Toplumun her kesimi, çevresel sorunların farkında olmalı ve doğal kaynakların sınırlı olduğunun bilincinde olmalıdır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılarken doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmalarını sağlayacak politika ve uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir tarım, enerji verimliliği, atık yönetimi gibi uygulamaların teşvik edilmesi

önemlidir. Ormanların, su kaynaklarının, biyoçeşitliliğin ve diğer doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Ormanların tahrip edilmesi, su kirliliği, toprak erozyonu gibi sorunlarla mücadele etmek için etkili politika ve programlar geliştirilmelidir. Şehir planlamasında yeşil alanların korunması ve yeşil altyapının geliştirilmesi, insanların doğayla daha yakın bir ilişki içinde olmalarını sağlar. Parklar, bahçeler, bisiklet yolları gibi yeşil altyapılar, insanların doğal çevreyle etkileşimini artırır. Toplumun çevre konularına katılımı ve çevre hareketlerine destek vermesi, çevresel politika ile uygulamaların şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Çevre sorunlarına karşı bilinçli ve aktif bir toplum, çevre koruma çabalarını destekleyerek çevresel değişim için baskı oluşturabilir. İnsanların doğayla barışık bir şekilde yaşaması, sadece bireysel çaba ve davranışlarla değil, aynı zamanda politika yapıcıların, iş dünyasının/ toplumun bir bütün olarak çevre konusunda sorumluluk almasıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle, sürdürülebilir bir gelecek için iş birliği ve ortak çaba önemlidir.

Kaynakça

- Aldrich, H. (2008). *Organizations and environments*. Stanford University Press.
- Beck, U., Giddens, A., & Lash, S. (1994). *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Stanford University Press.
- Boserup, E. (2014). *The conditions of agricultural growth: The economics of agrarian change under population pressure*. Routledge.
- Bruckmeier, K. (2016). *Social-ecological transformation*. Palgrave Macmillan.
- Burkett, Paul. (2011). *Marksizm ve ekolojik iktisat: Kızıl ve yeşil bir ekonomi politiğe doğru*. Yordam Kitap.
- Buttel, F. H. (1987). New directions in environmental sociology. *Annual review of sociology*, 13(1), 465-488.
- Buttel, Frederick H. (September 2004). The Treadmill of Production: An Appreciation, Assessment, and Agenda for Research. *Organization & Environment*. 17 (3), 323–336.
- Buttel, Frederick H.; Humphrey, Craig R. (2002). Sociological Theory and the Natural Environment. *Handbook of Environmental Sociology* (Ed. E. D. Riley ve W. Michelson) (içinde s. 33-69). Greenwood Press.

- Catton Jr, W. R., & Dunlap, R. E. (1978). Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 41-49.
- Catton Jr, W. R., & Dunlap, R. E. (1980). A new ecological paradigm for post-exuberant sociology. *American Behavioral Scientist*, 24(1), 15-47.
- Caves, R. W. (2004). *Encyclopedia of the City* (içinde s. 234). Routledge.
- Clammer, J. (2009). Sociology and beyond: towards a deep sociology. *Asian Journal of Social Science*, 37(3), 332-346.
- Dunlap, R. E., & Catton Jr, W. R. (1979). Environmental sociology. *Annual review of sociology*, 5(1), 243-273.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., & Jones, R. E. (2000). New trends in measuring environmental attitudes: measuring endorsement of the new ecological paradigm: a revised NEP scale. *Journal of social issues*, 56(3), 425-442.
- Earth-Org. (2024). 15 Biggest Environmental Problems of 2024. <https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime/>, E.t. 14.02.2024.
- Faber, D. R., & McCarthy, D. (2012). Neo-liberalism, globalization and the struggle for ecological democracy: linking sustainability and environmental justice. *Just sustainabilities* (içinde s. 55-80). Routledge.
- Fezzi, C., Harwood, A. R., Lovett, A. A., & Bateman, I. J. (2017). The environmental impact of climate change adaptation on land use and water quality. *Building a Climate Resilient Economy and Society* (içinde s. 27-40). Edward Elgar Publishing.
- Fischer, H. W. (1998). *Response to disaster: Fact versus fiction & its perpetuation: The sociology of disaster*. University Press of America.
- Forsyth, T. (2004). *Critical political ecology: the politics of environmental science*. Routledge.
- Foster, John Bellamy. (1999, September). Marx's Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology. *American Journal of Sociology*. 105(2), 366-405.
- Freudenburg, W. R. (1991). Rural-urban differences in environmental concern: A closer look. *Sociological Inquiry*, 61(2), 167-198.

- Gerique, A. (2006). An introduction to ethnoecology and ethnobotany, theory and methods - Integrative assessment and planning methods for sustainable agroforestry in humid and semiarid regions. *Advanced Scientific Training*, 1-20.
- Hannigan, J. (2022). *Environmental sociology*. Taylor & Francis.
- Hawley, A. H. (2017). Ecology and human ecology. *Social, Ecological and Environmental Theories of Crime* (içinde s. 59-66). Routledge.
- Howell, S. (2003). Nature in culture or culture in nature? Chewong ideas of ‘humans’ and other species. *Nature and Society* (içinde s. 137-154). Routledge.
- Khan, A., Khan, M. N., & Siddiqui, T. Z. (2013). Gauging attitudes towards the environment through NEP: A case study from India. *International Journal of Social Entrepreneurship and Innovation* 2, 2(1), 42-51.
- Lievens, M. (2010). Towards an eco-Marxism. *Radical Philosophy Review*, 13(1), 1-17.
- Mol, A. P. (1996). Ecological modernisation and institutional reflexivity: environmental reform in the late modern age. *Environmental politics*, 5(2), 302-323.
- Moore, J. W. (2022). Beyond climate justice. *The Way Out of the Climate Crisis*, 105-130.
- O’connor, J. (2017). *The fiscal crisis of the state*. Routledge.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Panayotou, T. (2000). Population and environment. *CID Working Paper Series*.
- Peek, L., Wachtendorf, T., & Meyer, M. A. (2021). Sociology of disasters. *Handbook of Environmental Sociology*, 219-241.
- Pellow, D. N., & Nyseth Brehm, H. (2013). An environmental sociology for the twenty-first century. *Annual Review of Sociology*, 39, 229-250.
- Prance, G. T. (1991). What is ethnobotany today?. *Journal of ethnopharmacology*, 32(1-3), 209-216.
- Russell, R., Guerry, A. D., Balvanera, P., Gould, R. K., Basurto, X., Chan, K. M., ... & Tam, J. (2013). Humans and nature: how knowing and experiencing nature affect well-being. *Annual review of environment and resources*, 38, 473-502.
- Schnaiberg, A. (1980). *The environment: From surplus to scarcity*. New York: Oxford University Press.

- Schnaiberg, A. (1981). Will population slowdowns yield resource conservation? Some social demurrers. *Qualitative Sociology*, 4(1), 21-33.
- Schnaiberg, A., Pellow, D. N., & Weinberg, A. (2002). The treadmill of production and the environmental state. *The environmental state under pressure*, 10, 15-32.
- Sharma, Shashikant Nishant. (2016). *New Perspectives in Sociology and Allied Fields*. EduPedia.
- Sherbinin, A. D., Carr, D., Cassels, S., & Jiang, L. (2007). Population and environment. *Annu. Rev. Environ. Resour.*, 32, 345-373.
- Taylor, P., & García-Barrios, R. (1999). The dynamics of socio-environmental change and the limits of neo-Malthusian environmentalism. *Global environmental economics: Equity and the limits to markets* (içinde s. 139-167). Blackwell.
- United Nations Environment Programme. International Resource Panel (2011). *Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth*. UNEP/Earthprint.
- Walker, P. A. (2006). Political ecology: where is the policy?. *Progress in Human Geography*, 30(3), 382-395.
- Weigel, W. (1997). How well are authorities suited to prevent damage to the environment?. *European Journal of Law and Economics*, 4, 23-40.

‘Toplum 5.0’ ya da ‘Süper Akıllı Toplum’ Üzerine Tartışmalar

Gamze Çetin², Emine Öztürk³

Özet

Teknolojik gelişmeler yalnızca teknik ve endüstriyel dönüşüme işaret etmez, aynı zamanda toplumsal hayatın her alanında gözlemlenebilecek olgular meydana getirir. Avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumu, endüstri toplumu, bilgi toplumu ve bir sonraki aşama olarak hedeflenen ‘beşinci endüstri toplumu’na –‘Endüstri 5.0’ veya daha yaygın adlandırmayla ‘Toplum 5.0’- kadar yaşanan ve yaşanması olası tüm dönüşümler, sadece teknolojik ve ekonomik yönleriyle değil toplumsal ve insanî yönleriyle de ele alınmalıdır. Bu sayede gelecekte hayata geçmesi öngörülen ya da hedeflenen toplum modellerine ilişkin çıkarımlarda bulunmak daha mümkün hâle gelecektir. İnsanlığı bekleyen gelecek senaryoları içinde, son dönemde en çok tartışılan model ya da yaklaşımlardan biri Toplum 5.0’dır. Japonya hükümetince hazırlanıp 2016 yılında dünya kamuoyuyla paylaşılan *5. Bilim ve Teknoloji Temel Planı*’nda ilk kez bahsi geçen Toplum 5.0 tahayyülünün temel düşünsel zemininin ‘insan odaklı’ bir yaklaşıma dayandığı belirtilmektedir. Bu yeni toplum modeli, ‘süper akıllı toplum’ olarak da adlandırılmaktadır. Toplum 5.0, Endüstri 4.0 ile varılan teknolojik birikimin topluma hizmet eder hâle gelmesini hedeflemektedir. Toplumsal, bireysel, etik ve ekolojik sorunları önceleyen, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen Toplum 5.0; teknolojik ilerleme, üretimde verimlilik ve ekonomik yarar odaklı Endüstri 4.0’a göre çok daha insanî bir model olma iddiası taşımaktadır. Toplum 5.0’ın bir diğer önemli hedefi ise önceki toplum modellerinde bölge, sınıf, cinsiyet, milliyet, etnisite gibi değişkenler ve dezavantajlardan kaynaklanan eşitsizliklerin yanı sıra; standardize edilmiş, tek boyutlu üretim ve tüketim biçimleriyle kısıtlanan insanî potansiyellerin açığa çıkabilmesine olanak sağlayacak özgürlükçü ve çok boyutlu düzenlemeleri hayata geçirmektir. Ancak yüzyıllardır süregelen ve Endüstri 4.0’la birlikte yeni boyutlar kazanan eşitsizlik durumlarının süper akıllı toplumda nasıl aşılabileceği meselesi tartışmalıdır. Keza bu yeni toplum kurgusunda hedeflenen insan-yapay zekâ iş birliğine ülke ekonomilerinin, teknolojik altyapılarının ve eğitim sistemlerinin ne ölçüde imkân sağlayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Ayrıca, son dönemde daha da yaygınlaşan akıllı telefon ve dijital oyun bağımlılığı gibi sorunların yanı

² Uzman Sosyolog // Master’s Degree, gamzecerin869947@gmail.com.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi // Asst. Prof., Department of Sociology, Faculty of Science and Arts, Kütahya Dumlupınar University, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2203-1786>, emine.ozturk@dpu.edu.tr.

sıra; kamu yönetimi, bankacılık ve dijital sosyal ağlar gibi alanlardaki dijital mahremiyet ve güvenlik sorunlarının süper akıllı toplumda da artarak devam edeceğini öngörmek mümkündür. Bunlardan hareketle, bu çalışmada Toplum 5.0 anlayışının amaçları, olası sonuçları ve Toplum 5.0 üzerine tartışmalar, sosyolojik bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Toplum 5.0, Endüstri 5.0, Süper Akıllı Toplum, Dijital Dönüşüm

Discussions on ‘Society 5.0’ or ‘Super-Smart Society’

Abstract

Technological advancements not only indicate a technical and industrial transformation, but also create observable phenomena in every area of social life. The transformations experienced and anticipated, from hunter-gatherer societies to agricultural societies, industrial societies, knowledge societies, and the next phase targeted as the ‘fifth industrial society’—known as ‘Industry 5.0’ or more commonly as ‘Society 5.0’—should be examined not only in their technological and economic aspects but also in their social and human dimensions. This approach makes it easier to draw conclusions about the social models expected or targeted to be implemented in the future. Among the future scenarios awaiting humanity, one of the most discussed models or approaches in recent times is Society 5.0. The concept of Society 5.0 was first mentioned in Japan's government-prepared *5th Basic Plan for Science and Technology*, shared with the global public in 2016, and its foundational thought is based on a ‘human-centered’ approach. This new social model is also referred to as a ‘super-smart society’. Society 5.0 aims to make the technological accumulation reached with Industry 4.0 serve society. Prioritizing social, individual, ethical, and ecological issues and targeting sustainable development, Society 5.0 claims to be a much more humane model compared to the technology, productivity, and economic benefit-oriented Industry 4.0. Another important goal of Society 5.0 is to implement liberating and multidimensional regulations that will allow the emergence of human potential, which has been constrained by inequalities stemming from factors such as region, class, gender, nationality, and ethnicity, as well as by standardized, one-dimensional production and consumption patterns in previous societal models. However, the question of how the longstanding patterns of inequality, which have gained new dimensions with Industry 4.0, can be overcome in a super-smart society remains debated. Similarly, the extent to which the collaboration between artificial intelligence and humans can be facilitated by national economies, technological infrastructures, and educational systems is another topic for discussion. In addition, it is

possible to predict that problems such as smartphone and digital game addiction, which have become more widespread recently, as well as digital privacy and security problems in areas such as public administration, banking and digital social networks, will continue to increase in the super-smart society. From these considerations, this study examines the aims, potential outcomes, and discussions surrounding the understanding of Society 5.0 from a sociological perspective.

Keywords: Society 5.0, Industry 5.0, Super-Smart Society, Digital Transformation

1. Giriş

Bilim ve teknolojiadaki ilerlemenin toplumları da ilerleteceği, buradan hareketle tarihin de hep daha gelişmiş olana doğru ilerlediği düşüncesi Aydınlanma yüzyılı olarak nitelendirilen 18. yüzyıldan bu yana, özellikle Batı’da sarsılmaz bir kabul olarak varlığını korumaktadır. Ancak tarihin düz bir çizgi hâlinde mi (doğrusal) ilerlediği, yoksa inişler ve çıkışlardan, karanlık ve aydınlık dönemlerden oluşan bir ilerlemenin mi söz konusu olduğu sorusunu sordüğümüzde, ikinci seçeneğin daha ağır bastığı görülmektedir. Diğer yandan, ilerlemenin her coğrafyada ve her toplumda aynı düzeyde ve düzlemde gerçekleşmediği, hatta bir toplumun kendi içinde de bölgesel, sınıfsal vb. farklılıklar gösterdiği aşikârdır. Dolayısıyla, topyekûn, eşzamanlı ve eşgüdümlü bir ilerlemeden bahsetmek mümkün değildir. Tüm bunlardan hareketle, bir ya da birçok alandaki ilerlemenin pekâlâ başka pek çok alandaki gerilemeyi de beraberinde getirdiğini söylemek ve teknolojinin sonuçlarını bu gözle değerlendirmek gerekecektir.

Teknoloji, tarih boyunca insanlığın değişiminde en önemli itici güçlerden biri olmuş; insanın teknolojiyle kurduğu ilişki, üretim biçimlerini değiştirmiş ve farklı toplum biçimlerini meydana getirmiştir. İçinde bulunduğumuz çağa ve geleceğin toplumuna yönelik bir inisiyatif olarak nitelenebilecek ‘Toplum 5.0’ ya da ‘süper akıllı toplum’ tasarısı, dayandığı insan odaklı düşünce ve vaat ettiği hedeflerinin yanı sıra birtakım dezavantajlı durumlarla birlikte de ele alınmakta, tartışmaya açılmaktadır. Bu çalışmada, Toplum 5.0 kavramının açılımı ve temel iddiaları üzerinde durulacak, ardından sürdürülebilir kalkınma hedeflerine değinilecek ve en sonunda Toplum 5.0 hedeflerinin hayata geçirilmesinin olanakları ve olası başarısız sonuçları üzerine bir sorgulamaya girişilecektir. Ancak öncelikle, insanlığın Toplum 5.0 düşüncesine kadar geçtiği aşamalara, bir başka ifadeyle toplumların tarihsel dönüşümüne de kısaca değinmekte ve sırasıyla avcı-toplayıcı toplum (Toplum 1.0), tarım toplumu (Toplum

2.0), sanayi toplumu (Toplum 3.0) ve bilgi toplumundan (Toplum 4.0) bahsetmekte yarar vardır.

2. Toplamların Tarihsel Dönüşümü

İlk insanın doğayla uyumlu bir ilişki kurarak hayatta kalmaya çalıştığı ve doğal tehlikelerden korunma ihtiyacıyla çeşitli yöntemler geliştirdiği toplum yapısı ‘avcı- toplayıcı’ toplum olarak adlandırılmaktadır. Avcı-toplayıcılar, avcılık ve balıkçılıkla uğraşıp bitki toplayarak yaşamlarını sürdürür. Bu nedenle gereksinim duydukları teknoloji av silahları, kazma aletleri, tuzaklar ve pişirme aletleriyle sınırlıdır. Eldeki maddî varlıkların sayısı ve çeşidinin son derece sınırlı olması nedeniyle mülkiyet olgusu gelişmemiştir; dolayısıyla sınıf ayrımı söz konusu değildir. Erkeklerin kamusal ve özel alanlardaki konumları değişkenlik göstermekle birlikte, topluluğun üyeleri arasındaki güç farklılıkları büyük ve daha ileri toplumlara oranla oldukça azdır. Öyle ki, bunalımlar ortaya çıktığında veya önemli kararlar alınması gerektiğinde bütün yetişkin erkekler bir araya gelir (Giddens, 2000). Avcı-toplayıcı toplum yapısı, teknolojik olanakların kısıtlılığı ve insan aklının gelişim düzeyi nedeniyle; çevreyi etkileme, değiştirme ve denetim altına almaktan, dahası böylesi bir hedeften uzaktır; tamamen doğaya bağlı, doğanın biçimlendirdiği bir yapıdır (Yazgan, 2010).

Avcı-toplayıcı toplumlar bir süre sonra yalnızca yabanî ortamda yetişenleri toplamak yerine yiyecek gereksinimlerini kendileri karşılamaya, kendi tahıllarını üretmeye başlamıştır. Bu pratik, ilk aşamada genellikle küçük bahçelerde çapalarla veya diğer kazıcı aletlerle ekim yapılan ‘bahçecilik’ şeklinde ortaya çıkmıştır (Giddens, 2000). Ancak yabanî bitki ve hayvan türlerinin çok azı insanlar için yenilebilir niteliktedir, çok azı avlanmaya ve toplanmaya değerdir. Bu sebeple avcı-toplayıcı gruplar yiyecekleri az miktardaki bitki ve hayvan türünü seçmiş, 1 dönümlük toprağın yalnızca %0,1’ini oluşturan bu bitki ve hayvanlar, üretimin %90’ını kapsamış ve böylece dönüm başına daha fazla tüketilebilir kalori elde etmiştir. Evcil hayvanlara sahip insan topluluklarında çiftlik hayvanları, daha fazla insanın karnının doymasını sağlamıştır. Hayvan ve bitkilerin evcilleştirilmesiyle, daha fazla yiyecek üretilmiş ve toplulukların nüfus yoğunluğu artmıştır. Diğer taraftan büyük hayvanların kullanılmasıyla birlikte insanlık tarihinde ilk kez insanlar ve yüklü sayıda eşyanın kara yoluyla kısa sürede uzak yerlere ulaşabilmesi olanağı doğmuştur. Bu köklü değişimin daha dolaylı etkisi ise yerleşik hayata geçişle birlikte ortaya çıkan sonuçlarda kendisini gösterecektir. Zira yabanî bitki ve hayvanlarla geçimini sağlayan topluluklar sık sık yer değiştirmek zorundadır, çiftçilik ise tarlaların ve ürünlerin yakınlarında olmayı gerektirir.

Diğer taraftan, bir yerde yerleşik olmak, doğum aralıklarının kısalmasını sağlayarak nüfus yoğunluğunun artmasını da beraberinde getirir. Yüksek doğum oranı, dönüm başına doyurulabilecek insan sayısının yüksekliğiyle birleştiğinde, avcı toplayıcı toplumlara göre daha yüksek nüfus yoğunluğunu mümkün kılar. Yerleşik yaşama geçişin, karmaşık bir ekonominin, teknolojik gelişmelerin ve katmanlaşmış bir toplum yapısının oluşması için önkoşulların olgunlaşmasında, yiyecek fazlalığı ve fazla yiyecekleri hayvanların çektiği taşıtlar aracılığıyla nakletme olanağı temel nedenler olarak büyük rol oynamıştır (Diamond, 2018).

İnsanlık tarihinde köklü değişimlere yol açan bir sonraki aşama sanayi devrimiyle birlikte başlamıştır. Sanayileşme, buhar veya elektrik gibi cansız güç kaynaklarının kullanımına dayanan makineleşmiş bir üretimi ifade ederken (Giddens, 2000); sanayi devrimi tek bir olaya değil, birçok alanda birbiriyle ilişkili ve doruğa ulaşan gelişmelerin bütününe işaret eder. Bu dönemde çok sayıda insan, tarımsal işlerini ve çiftliklerini, büyüyen fabrikalarla ortaya çıkan endüstriyel uğraşlar nedeniyle terk etmeye başlamıştır. Fabrikalar, art arda gelen teknolojik gelişmeler aracılığıyla kendilerini dönüştürmüştür (Ritzer, 2014). Yeni makinelerin icadı, su ve buhar gücünün üretim sürecine dâhil edilmesi ve bilimin üretim yöntemlerinin geliştirilmesi için kullanılması, sanayi devrimini karakterize eden gelişmeler arasındadır. Sanayi toplumunda bir alanda meydana gelen yeni buluş ve yenilikler diğer alanları da etkilediğinden, teknolojik gelişmelerin hızı diğer toplum yapılarına kıyasla son derece yüksektir (Giddens, 2000). Bu süreçle birlikte tarım toplumları tarafından denetim altına alınmaya çalışılan doğa, insanların egemen olduğu bir alana dönüşmüştür. Teknolojinin gelişimi, toplumların doğa üzerinde egemenlik kurmasında etkili olmuştur (Yazgan, 2010).

Sanayi devrimi ve makineleşme, hayatı daha kolay hâle getirmiş ve insanlık zamanla daha ince ve ayrıntılı konulara eğilmeye başlamış, böylelikle insan bilgisinin sınırları genişlemiştir. Alfabenin, yazının, matbaanın, telgrafın ve bilgisayarın ortaya çıkışı enformasyonun çoğalması ve hızlı aktarımı konusunda büyük bir rol oynamıştır (Headrick, 2002). ‘Bilgi toplumu’ olarak nitelendirilen bu yeni toplumda bilgi, emek ve sermaye gibi üretimin bir unsuru olmamakla birlikte, üretimdeki verimlilik artışında önemli sıçramalara neden olmuştur. Enerji ve makineleşmenin sanayi toplumundaki konumuna benzer bir biçimde, bilgi toplumunda da bilgi merkezî bir konum teşkil eder (Tekeli, 2005). Bilgi toplumu, Uçkun vd. tarafından “her türlü bilgiyi üreten, bilgi ağlarına bağlanan, hazır bilgilere erişen, erişilmiş bilgileri kolaylıkla yayabilen ve bu bilgileri her sektörde kullanabilen bir toplum” olarak tanımlanmaktadır (Uçkun akt. Arı, 2021). Bilgi toplumu küreselleşme,

elektronik bankacılık, bilgisayarlar, robotlar, çalışma saatlerinin esnekliği, yaşamın her alanında baş döndüren bir değişim ve artan bireyselleşmeyle karakterize olmaktadır (Toffler, 1984). Bilgi toplumu insanlığa çeşitli enerji kaynaklarının kullanıma girdiği, çekirdek ailenin dışında aile tiplerinin mümkün ve gerekli görüldüğü, çalışma yaşamının ve eğitim kurumlarının alışlagelmişin dışındaki formlarda örgütlendiği, yeni davranış kodlarını beraberinde getiren yeni bir yaşam tarzı önermektedir (Toffler ve Toffler, 1996).

3. Toplum 5.0 Nedir?

Toplum 5.0, dijital olanakların sunduğu ortamlar ve nesnelerin interneti, robot teknolojileri, yapay zekâ gibi yenilikler sayesinde toplumsal sorunları mümkün olduğu kadar denetim altında tuttuğu yahut çözüme kavuşturduğu; dahası, tüm toplumsal katmanların yeni sisteme uyum sağlamak için bütünleştiği ‘akıllı toplum’ idealini ifade etmektedir (Çakır, 2020). Toplum 5.0, bilgi toplumunda yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, geleceğin yaşam biçimlerine işaret eden iyi niyetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelere göre, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yarattığı yenilikler, toplumsal hayatta yarar sağlayacak, refahın yaygınlaştırılması için bu uygulamalardan yararlanılacaktır (Orhan, 2020).

İlk kez 2011 yılında Almanya hükümeti tarafından dünyaya duyurulan, bilgi ve iletişim teknolojisini kullanarak sanayi odaklı makine ve süreçlerin akıllı ağını ifade eden Endüstri 4.0 (Arı, 2021), bilginin egemen olduğu bir topluma işaret ederken; Toplum 5.0’ın, aklın egemen olduğu bir toplum olması hedeflenmekte ve öngörülmektedir. Toplum 5.0 projesine göre insanlık edilgenlikten kurtulacak, teknolojiyi toplumun refahı ve yararına yönelik olarak daha etkin bir biçimde kullanacak, böylece toplum daha büyük bir dönüşüm sürecine girecektir. Toplum 5.0, teknolojik ilerlemenin ve ekonomik büyümenin yol açtığı sorunlar da dâhil olmak üzere, toplumsal sorunlara çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç hem müreffeh, hem mutlu, hem de uyumlu ve bütünleşmiş bir toplumu vaat etmektedir (Ekşi, 2020). Toplum 5.0’ı bilgi toplumundan ayıran en belirgin özellik, edinilen bilgilerin hem insanların yararına sunulması hem de yapay zekâyâ sahip robotlarla paylaşılmasıdır (Ün, 2020’den aktaran Sağlam ve Çetintaş, 2022).

Toplum 5.0 kavramı ilk kez 2017 yılında, Almanya’nın Hannover şehrinde, dünyanın en kapsamlı fuarlarından biri olan Bilişim Teknolojileri Fuarı’nda (CeBIT), Japonya Başkanı Shinzo Abe tarafından dünya kamuoyuna tanıtılmıştır. Shinzo Abe, Toplum 5.0’ın düşünsel temelini, “teknolojinin toplumlar tarafından bir tehdit olarak değil, insanlığın gelişimi için bir

araç olarak algılanması gerektiği” sözleriyle ifade etmiştir (Beyaz Nokta Gelişim Vakfı, 2019). Toplum 5.0, Endüstri 4.0’den farklı olarak odağına teknoloji ve endüstrileşmeyi değil, ‘insanı’ yerleştirme iddiasındadır (Büyükgöze ve Dereli, 2019). Toplum 5.0, ‘dijital toplum’, ‘yaratıcı toplum’ ya da en yaygın ifadesiyle ‘süper akıllı toplum’ olarak adlandırılan yeni toplum modeline işaret etmektedir (Arı, 2021).

Toplum 5.0 kavramı, endüstriyel ilişkilerin de ötesinde, bağımsız ağlardan ve sınırsız dijitalleşmeden oluşmaktadır. Ağların oluşturulmasının ve dijitalleşmenin gerekliliği yalnızca teknolojik olanaklar açısından değil; yaşlanma, nüfusun azalması, verimlilik, üretkenlik, bölgesel kalkınma, enerji, afet yönetimi gibi sosyo-ekonomik sorunlara bir yanıt olarak da düşünülmektedir. Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır ki, Toplum 5.0 projesini gerçekleştirmeye yönelik her türlü girişim, esasen Japonya’nın ekonomik ve sosyal kurumlarına hizmet eder. Yapay zekâ robotlarının üretilmesi, sanal ve fiziksel verilerin entegrasyonunu mümkün kılan teknolojisiyle Japonya, dünyada teknolojik alanlarda ve sektörde öncü konumunu sürdürmek istemektedir (Waldenberger, 2018’den aktaran Bölükbaşı, 2021).

Toplum 5.0 kavramı, Japonlar tarafından “toplum için teknoloji devrimi” olarak sunulmakta ve insanın potansiyelini açığa çıkaracak bir “devrim” olarak nitelendirilmektedir. Siber alan ve gerçek dünyanın birleşeceği Toplum 5.0’ın sadece sanayi üretiminde değil, toplumsal hayatın tüm katmanlarında değişime yol açacağı öngörülmektedir (Fukuyama, 2018’den aktaran Yalçın, 2020). Sanayi devrimiyle birlikte üst düzeylere varan ürün kişiselleştirmede, seri üretimde fayda sağlayan robotlardan farklı tasarımlar ve kombinasyonlar konusunda yararlanmak istenmektedir. Günümüzde üreticilerin ve kullanıcıların beklediği kalite, hız ve fiyatta istenilen ürünleri üretebilmek için insan-robot iş birlikteliklerinin gündeme gelebileceği savunulmaktadır (Yalçın, 2020). Toplum 5.0’ın temel amacı, insan-robot iş birliğini artırarak, bireylerin gereksinimlerine talepleri doğrultusunda karşılık vermek, insan yaratıcılığını üst düzeye ulaştırmak ve toplumsal refahı sağlayabilmektir. Irk, din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin akıllı kentler, akıllı tarım ve gıda, yenilikçi eko-sistem, e-öğrenme sistemleri ve erken uyarı sistemleri gibi teknolojik gelişmeler aracılığıyla fiziksel ve toplumsal engellerin ortadan kaldırıldığı, fırsatların eşit bir biçimde dağıtıldığı bir toplum yapısı hedeflenmektedir (Arı, 2021).

3.1.Toplum 5.0'ın Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Toplum 5.0 projesinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri; açlık, yoksulluk, yetersiz eğitim, genç işsizliği, cinsiyet eşitsizliği, enerjiye erişim güçlüğü gibi sorunlara yöneliktir (Duman, 2022). Japonya'nın 'süper akıllı' çözüm yöntemleriyle ulaşmayı istediği hedeflerden bazıları; akıllı tarım ve beslenme, açlığın son bulması, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele, deniz canlılarının korunması, atık yönetimi, akıllı ve sürdürülebilir kentler, cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele, erken uyarı alarm sistemleri, akıllı şebeke sistemleri, e-öğrenme sistemleri, e-yapılaşma, küresel inovasyon eko-sistemi, meteorolojik verilerin ve diğer gözlem verilerinin kullanılması gibi konularda yoğunlaşmaktadır (Duman, 2022). Toplum 5.0 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için özellikle dokuz sektöre odaklanmaktadır. Toplum 5.0 bu alanlarda uygulanacak politikalarla önemli iyileştirmeler sağlayarak toplumun refah düzeyini artırmayı planlamaktadır.

Toplum 5.0'ın özellikle odaklandığı sektörlerden biri sağlıktır. Sağlık alanındaki temel beklenti, önleyici tıp ve hastalıklarla etkin mücadeledir. Sağlık sorunlarının saptanması ve tedavisinde hâlihazırda yapay zekâyâ dayalı robotik uygulamalardan yararlanılmaktadır. Toplum 5.0 modelinde hastalık ve tedavilere ilişkin verilerin yapay zekâ ile depolanarak analizlerinin yapılması ve takibinin sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca robotlar yardımıyla yaşlı nüfusun gereksinimlerinin karşılanabileceği ve yaşamlarını daha rahat sürdürebilecekleri öngörülmektedir (Akpınar, 2020).

Bir diğer önemli hedef olarak akıllı şehirlerin oluşturulmasında, 'nesnelerin interneti'⁴ teknolojisinden yararlanılacaktır. Hâlihazırdaki büyük şehirlerde hayata geçirilmesi planlanan bu hedef; söz gelimi ulaşım, haberleşme ve doğalgaz altyapıları gibi alanlarda mühendislerin alanda bulunması gerekmeksizin yazılımlarla uygulanabilecektir (Öztürk ve Ateş, 2021). Öte yandan, sürdürülebilir kalkınma planları arasında yenilebilir enerji kaynaklarına erişim, sürdürülebilir enerji üretimi, doğal afetlerde kayıpların en aza indirilmesi, önleyici tahminlerde bulunabilme, iyi kriz yönetimi, daha verimli ve topraksız tarım, ürün yetiştirme ve gıda optimizasyonunda teknolojiye dayanarak yararlanma, finans hizmetlerinin dijital teknoloji aracılığıyla çeşitlendirilmesi, fonların topluma adil dağıtımı ve finansal hizmetlere erişimin geliştirilmesi gibi planlar da bulunmaktadır (Duman, 2022).

⁴ Toplum 5.0'ın önemli unsurlarından biri olan 'nesnelerin interneti' (IoT), internet bağlantısı bulunan nesnelerin kendi aralarında veri aktararak, nesnelere tanımlanan görevin başarıyla yerine getirmesini sağlayan bir sistemdir. Bir başka ifadeyle, akıllı nesnelerin birbirleriyle iletişim kurarak, insan aklına ve kas gücüne gereksinim duymaksızın ortak çalışabilmesi anlamına gelmektedir (Altınpulluk, 2018'den aktaran Sağlam ve Çetintaş, 2022).

Toplum 5.0 modelini geliştiren Japon teknokratlara göre, gelişmiş ülkelerde Toplum 5.0 modelinin uygulanabilmesi ‘yönetim duvarı’, ‘teknoloji düzeyi duvarı’, ‘hukuk sistemi duvarı’, ‘insan kaynakları duvarı’ ve ‘toplumsal kabul duvarı’nın aşılmasına bağlıdır (Öztürk ve Ateş, 2021). Hukuk sisteminin teknolojiye yaşanan hızlı gelişime ayak uyduramaması, nesnelerin dijitalleşmesiyle oluşacak bilimsel boşluklar, yeni nesil teknolojilerin gelişmesi ve teknolojilerin kullanılması konusunda yeterli nitelikte personelin bulunamaması, değişimin hızı karşısında oluşabilecek sosyo-politik ön yargılar, bu engelleri oluşturmaktadır (Keidanren, 2016’dan aktaran Bölükbaşı, 2021). Yönetimle ilgili engellerin, Toplum 5.0 stratejilerinin açık ve net belirlenmesinin yanı sıra, teknolojik gelişmelerin devlet desteğiyle artırılmasıyla; hukuk sistemiyle ilgili engellerin, yeni dünya kurallarının daha iyi anlaşılması ve teknoloji-insan birlikteliğindeki gri alanların daha net belirlenmesiyle; teknoloji düzeyiyle ilgili engellerin, Toplum 5.0 temel teknolojilerinin yeniden yapılandırılması, özellikle de robot ve yapay zekâ teknolojilerindeki hata payının en az düzeye düşürülmesiyle; insan kaynaklarıyla ilgili engellerin, yeni topluma ve ekonomiye entegre olan vatandaşların etkin katılımıyla ve toplumsal kabulle ilgili engellerin, toplumun yeni teknolojilerle ilişkisinin artırılması yoluyla aşılabileceği öngörülmektedir (Öztürk ve Ateş, 2021).

3.2. Toplum 5.0 İnsanlığa Yarar Getirebilir mi?

Dijitalleşmeyle değişen yaşam koşulları, kavramların ve değerlerin yeni bir zemine oturtulmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki insan, kendi hayatının öznesiyken, git gide nesneleşmekte ve her geçen gün yeni bir ticarî söylemin hedefi hâline gelmektedir. Dahası, bireye ait her türlü verinin ‘meta’ ve ‘sermaye’ olarak değerlendirilmesi, mahremiyet olgusunu da alt üst etmiştir. Siber dünyada özel alanın gizliliği ihlâl edilmektedir. İnternet ortamında bir kişinin telefon numarası, e-posta adresi, konumu, biyografik verileri, internet korsanları tarafından elde edilebilmekte ve kötü amaçlarla kullanılabilir (Kaya, 2022). Teknoloji, bir yarıyla toplumların ilerlemesine ve demokratikleşmesine hizmet ederken, diğer yönüyle insanî değerlere zarar verebilmektedir. Toplumlar her geçen gün biraz daha ‘gözetim merkezli’ hâle gelmekte, mahremiyet sınırlarını aşan durumlar meşruiyet kazanmakta, internet kullanıcıları ‘muhabir’ kimliğine bürünebilmekte ve gözetim toplumunun etkin parçası hâline gelebilmektedir (İsmayılov ve Sunal, 2022).

Günümüzde dijitalleşme olgusu, insanların iletişim kültürünü de radikal bir biçimde etkilemiş ve enformasyon akışının bir parçası hâline gelmiştir. Geleneksel iletişim, yüz yüzedir ve sınırlı sayıda insanı ilgilendiren bir pratiktir. Bu pratikte duygular ve fiziksel

yakınlık, iletişimin önemli unsurlarıdır. Dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte iletişim biçimleri de değişmiş ve insanlar çok daha geniş bir ‘ağ’ üzerinde dijital iletişim kurmaya başlamıştır. Dijital iletişim, geleneksel iletişime nazaran sahte ve yapay olarak nitelendirilebilecek ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum da insanların bireyselleştiği, yabancılaştığı gerçek insanî değerlerinden uzaklaştığı bir döneme işaret etmektedir (Bingöl ve Tanrıver, 2011).

Yapay zekâ teknolojilerinin insan hayatına entegre edilmesi sonucunda yaşanacak kültür değişiminin kapsadığı alanlardan biri de anlatı pratikleridir. Yapay zekâ teknolojileriyle geliştirilen akıllı varlıkların, anlatı biçimleri üzerinde de dönüştürücü bir etki yaratması olasıdır. Metinlerin yazıcı robotlar tarafından yazıldığı, metnin oluşturulmasında insan ve robot birlikteliğine dayanan ‘melez kültür ortamı’ olarak adlandırılabilir bir dönemin yaklaştığı öngörülmektedir. Aynı zamanda anlatı geleneğinde sözlü kültür yaratıcılığının sorgulanmaya başlanması; yakın gelecekte, sözlü kültür ortamında oluşan bir metinle, yapay zekâ tarafından üretilen bir metnin tip ve motif çeşitliliği açısından değerlendirilerek, hangi metnin daha zengin anlatıma sahip olduğuna dair değerlendirmelerin yapılması da olası görünmektedir (Koçak, 2020).

Toplum 5.0 anlayışının, inanç pratikleri üzerinde ne tür değişimler yaratabileceğine ilişkin de bazı tartışmalar yürütülmektedir. Teknolojik gelişmelerle beraber yapay zekâ tabanlı iletişim olanakları, dinî amaçlara yönelik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Belirli bir mekâna bağlı kalmaksızın telefon, tablet ve bilgisayarlar aracılığıyla dinî eğitim ve pratiklere erişim mümkün olmaktadır (Doğan, 2018). Mabetlerde ses ve ışık sistemleri kullanımının yaygınlaşması, sözlü kültür ortamında gerçekleştirilen sohbet ve vaazların, dijital kültür ortamında verilmeye başlanması, teknolojik gelişmelerin, inanç sistemleri üzerindeki etkilerinden bazılarıdır. İbadethanelerde din görevlerinin sürdürdüğü işlerin robotlar tarafından yerine getirilmesi gibi yeni gelişmeler de söz konusu olmakla birlikte, herhangi bir dinî yükümlülüğü bulunmayan bu varlıkların dindeki yerine ilişkin tartışmalar sürmektedir. Dolayısıyla, dinî pratiklerde robotlardan yararlanmanın –söz gelimi namaz kıldırarak robotların yaygınlaşması yakın gelecekte olası görünmemektedir. Ayrıca, ‘dijital putperestlik’ olarak adlandırılan, Tanrı’nın sorgulanmasına dayalı bazı oluşumlardan da bahsetmek mümkündür (Koçak, 2020).

Toplum 5.0 projesinin, insanların teknolojiye olan bağımlılığına bir çözüm üretmek bir yana, bu durumu daha da pekiştireceğine dair ciddi kaygılardan da bahsetmek gerekir. İnternet ve teknolojik cihazları aşırı düzeyde kullanma, kullanma isteğini durduramama, aşırı

kullanmadan dolayı günlük faaliyetlerin ihmal edilmesi, kullanamama durumunda aşırı gerginlik ve tüm bunlar nedeniyle sosyal ilişkilerin zarar görmesi, teknoloji bağımlılığının bazı görünümleridir. Teknolojinin kullanımı özellikle gençler, ergenler ve çocuklar arasında gittikçe yaygınlaşmakta ve yaşam biçimleri bu bağımlılığa göre oluşmaktadır. Ergenlikte yaşanan duygusal sorunlar, kimlik arayışı ve sosyalleşme isteği de teknolojiyi daha çekici kılmaktadır. Ne var ki, bu yönelimin bir döngü yaratarak bahsi geçen sorunları derinleştirmesi de olasılık dâhilindedir (Ektiricioğlu vd., 2020). Kablosuz internet, telefon ve 5G teknolojilerinin insan sağlığı üzerindeki etkisi ise bir diğer önemli tartışma ve kaygı konusudur. Mobil telefonların kullandığı radyo dalgaları, iyonlaştırıcı olmayan radyasyon yaymaktadır. Bu sebeple mobil telefon ve baz istasyonlarının yaymakta olduğu elektromanyetik dalgalara maruz kalmak, hücrelerin yapısını değiştirerek kansere yol açabilmektedir (Bozkurt-Yüksel, 2020).

Toplum 5.0'ın en iddialı olduğu konulardan biri olan insan-robot iş birliği meselesi de irdelenmeye muhtaçtır. 1800'lerin başından bu yana üretim süreçlerinde yer alan robotlar, küresel rekabet alanında önemli rol oynamakta ve robotları etkin kullanabilen firmalar avantaj elde etmektedir. Ancak bu iş birliği bazı sorunları da beraberinde getirebilmektedir (Karacan, Şahin ve Özmen, 2016). Örneğin, robotların toplumsal hayattaki rolünün artması, insanları 'inorganik' bir yaşama sürükleyebilir (Koçak, 2020). Ayrıca insan ve robotların aynı iş yerini paylaşması durumunda, robotların iş sırasındaki eylemlerinin insanlarda bedensel zararlara yol açabileceği görülmüştür. İşçinin güçlü bir robotun hareket alanına girmesi, bedensel zarara uğraması hatta hayatını kaybetmesi gibi ciddi sonuçlara yol açabilir (Bozkurt-Yüksel, 2020). McKinsey Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen, dijital dönüşümün iş yaşamına etkisini ölçmeye yönelik araştırmada, insanlar yerine robotların tercih edildiği bir emek düzeninde, 2030 yılında ortalama 400-800 milyon insanın işsiz kalacağı, bu sayının ise yaklaşık 375 milyonuna yeni istihdam alanı bulunacağı öngörülmektedir (McKinsey Enstitüsü, 2017'den aktaran Sağlam ve Çetintaş, 2022).

4. Sonuç ve Tartışma

Teknolojinin hızlı ilerlemesi ve hayatın her alanına yayılan dijitalleşmeyle birlikte yaşanan sosyolojik, psikolojik ve etik sorunlar görmezden gelinemeyecek bir düzeye varmıştır. İnsanlığın bilim ve teknolojiyle imtihanı, bu sorunlara çare üretmeyi zorunlu kılmıştır. Toplum 4.0, teknolojik olanaklardan olabilecek en verimli biçimde yararlanmaya odaklanırken; Toplum 5.0, Toplum 4.0'da karşımıza çıkan insanî ve toplumsal sorunlara

çözüm getirmeyi hedeflemektedir. Toplum 4.0 teknolojinin ilerlemesine ve üretimin artmasına odaklıyken, Toplum 5.0 toplumsal refah artışına da aynı oranda önem vermektedir. Bu bağlamda, Toplum 5.0'ın, Toplum 4.0'ın daha gelişmiş ve daha insanî bir versiyonu olduğunu söylemek mümkündür.

Toplum 5.0, adeta insan ve toplumdan ayrı bir evrende varlığını sürdüren teknolojiyi toplumsal hayata entegre etme hedefi gütmektedir. Bu hedef kapsamında en dikkat çekici çözüm önerilerinden biri, insan ile robotun iş birliğidir. Kuşkusuz, robotların emek piyasasında etkin bir biçimde kullanılmasının olası sonuçlarından biri işsizlik oranlarındaki artış olacaktır. Dolayısıyla, insan-robot iş birliğinin refah değil daha çok eşitsizlik ve yoksulluk üretebileceğini öngörmek zor değildir. Keza, nesnelerin interneti gibi süreçler nedeniyle artması olası siber suçların ve dijital mahremiyet ihlallerinin yaratacağı sonuçlarla birlikte internet ve teknoloji bağımlılığının sosyal bağlara karşı oluşturduğu tehdit de kaygı yaratmaktadır. Ancak vurgulamak gerekir ki, ekonomik, toplumsal, ruhsal vb. sorunlara çözüm üretmek devletlerin sorumluluğundadır. Sadece olası olumsuz sonuçlara odaklanmak yerine, Toplum 5.0'a uyumlanmaya yönelik politikalar üretmek, geri dönüşü olmayan bu süreçte devletlerin önünde kaçınılmaz bir görev olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Akpınar, G. M. (2020). Teknolojik değişim süreci öncülüğünde toplum 5.0'dan beklentiler ve aşılması gereken engeller: Günümüzden geleceğe bir bakış. *Gelecek Ne Getirecek? Tüm Yönleriyle Toplum 5.0* (Ed. Ö. Çakır ve Z. Karaman). Nobel Yayınevi.
- Arı, E. S. (2021). Süper akıllı toplum: Toplum 5.0. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 455-479.
- Bingöl Y. ve Tanrıver, N. (2011). Bilgi çağında değişen sosyal hareketler: Sanal eylemler. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI(1), 131-141.
- Bozkurt-Yüksel, E. (2020). Yıkıcı teknolojilerin bedensel zararlara etkileri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 15, 483- 538.
- Bölükbaşı, F. (2021). Devrim ve toplum: 5.0: Japon insan merkezli yaklaşım ve sektörel değişimler. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(2), 1-28.
- Büyükgöze, S. ve Dereli, E. (2019). Dijital sağlık uygulamalarında yapay zekâ. VI. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi-Fen ve Sağlık, 07-10.

- Çakır, Ö. (2020). Toplum 5.0 ve toplumda güven ilişkilerinde değişim. *Gelecek Ne Getirecek? Tüm Yönleriyle Toplum 5.0*. (Ed. Ö. Çakır ve Z. Karaman). Nobel Yayınevi.
- Duman, M. Ç. (2022). Toplum 5.0: İnsan odaklı dönüşüm. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (82), 309-336.
- Diamond, J. (2021). *Tüfek, mikrop ve çelik*. Pegasus Yayınları.
- Doğan B. (2018). *Dindarların dini teknolojik aletlerle etkileşimi: Tekno-Dindar pratikler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Ekşi, A. (2020). Toplumsal risklerin yönetiminde toplum 5.0 felsefesi. *Gelecek Ne Getirecek? Tüm Yönleriyle Toplum 5.0* (Ed. Ö. Çakır ve Z. Karaman). Nobel Yayınevi.
- Ektiricioğlu, C., Arslantaş, H. ve Yüksel, R. (2020). Ergenlerde çağın hastalığı: Teknoloji bağımlılığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 29(1), 51-64.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ayraç Yayınevi.
- Headrick, Daniel R. (2002). *Enformasyon çağı*. Kitap Yayınevi.
- İsmayilov, E. K., Sunal, G. (2012). Gözetlenen ve gözetleyen bir toplumda, beden ve mahremiyet ilişkisi: Facebook örneği, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 18, 21-41.
- Kaya E. N. (2022). *Dijitalleşme ve mahremiyet: Özel hayatın değişen dinamikleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Koçak R. (2020). Beşinci sanayi devrimi: Toplum 5.0 ve yapay zekâ kültürü. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 1-17.
- Orhan, K. (2020). Eski köy yeni sistem: Değişimin uzlaşan yüzü. *Gelecek Ne Getirecek? Tüm Yönleriyle Toplum 5.0* (Ed. Ö. Çakır ve Z. Karaman). Nobel Yayınevi.
- Karacan A. N., Şahin H. İ. ve Özmen M. (2022). İnsan- robot iş birliği ile çok amaçlı montaj hattı dengeleme. *Adıyaman Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 9, 10-36.
- Öztürk, F. ve Ateş, E. (2021). İnsanlık yararına teknolojik dönüşüm. *Bilim ve Teknik*, 640, 30-39.
- Sağlam, M. ve Çetintaş, H. B. (2022). Süper akıllı toplumlarda bilgi hizmetleri. *Bilgi Dünyası*, 23, 81-106.
- Ritzer, G. (2014). *Sosyoloji kuramları*. De Ki Basım Yayım.

- Tekeli, İ. (2005). *Bilgi toplumuna geçiş*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Toffler A. (1984). *Dünyayı nasıl bir gelecek bekliyor* (Çev. M. Çiftkaya). İz Yayıncılık.
- Toffler, A. ve Toffler, H. (1996). Technology rapidly changes society. *America Beyond 2001* (içinde s. 107- 111). Greehaven Press.
- Yazgan Ç. Ü. (2010). Tarihi süreçte toplum-çevre ilişkileri ve çevre sorunlarının ortaya çıkışı. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(1), 227-44.
- Yalçın, A. Y. (2020). Endüstri 4.0'dan toplum 5.0'a: Kavramsal çerçeve. *Gelecek Ne Getirecek? Tüm Yönleriyle Toplum 5.0* (Ed. Ö. Çakır ve Z. Karaman). Nobel Yayınevi.

Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğrencileri Perspektifinden Türkiye’de Sosyoloji Eğitime İlişkin Algının Niceliksel Analizi⁵

Hatice Özer⁶

Özet

Kuruluşundan itibaren dünyada ve sonrasında Türkiye’de dikkate değer bazı yönetsel ve kuramsal süreçlerden geçen sosyoloji; yaşadığımız çağda ve gelecekte toplumsal yapıyı oluşturan kurumları, yapının bütün birimlerinde hızla artan sosyal değişmeyi, bunların neden olduğu sorunları açıklamak, anlamak ve yorumlamak açısından önemli bir disiplindir. Sosyoloji, insanların birbirleriyle ilişkilerini, insan davranışlarını etkileyen olayları ve bu şekilde oluşan toplumsal ilişki ağlarını, niceliksel ve niteliksel tüm yönleriyle ele alan bir bilim dalıdır. Ayrıca bir meslek alanı olarak sosyolojinin konumu, statüsü ve değeri ya da önemi pratikte bu alanda öğrenci olan ya da mezun bireyleri ve onların yakın sosyal çevrelerini doğrudan etkilemektedir. Çalışmanın konu ve kapsamına üniversite gençliğinin sosyoloji eğitime ilişkin tutum ve görüşlerini etkileyen faktörler ve kendi geleceklerine ilişkin beklentileri dahil edilmiştir. Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin bölüme yönelik algı boyutlarını; tutum, beklenti, Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı ve kaygı, okuduğu sınıf, cinsiyet, ailesinin gelir düzeyi gibi faktörlerin hangi boyutlarda ve nasıl etkilemekte olduğunun tespiti gençlerin akademik başarısı ve sosyoloji eğitiminin içeriğinin yapılandırılması açısından önemlidir. Ayrıca artık günümüz dünyasındaki siyasi, ekonomik, kültürel oluşum ve değişimler göz önünde bulundurulduğunda sosyal bilimlerin konumu ve statüsü giderek daha da önem arz etmektedir. Bu alanlarda eğitim alan öğrencilerin sorunlarının tespit edilmesi; eğitim öğretim planlamalarının yapılması, gelecekteki iş olanaklarının artması, özellikle eğitim gördükleri alanlarda istihdam edilerek toplum yararına çalışmalar yapmaları açısından değerlidir. Sosyal bilim statüsüyle sosyoloji bu önemle bir konuma sahip olmalıdır. Türkiye’deki üniversitelerin sosyoloji bölümlerinden mezun olan “sosyolog” statüsündeki gençlerin bu mesleğin öneminin bilincinde yetişip yeterli politikalarla yetkili kurumlarca hakkettikleri konumlara kavuşturulmaları anlamlı olacaktır. Bu önemli noktalardan hareketle, bu çalışmada amaç; Türkiye’de bir sosyal bilim olarak

⁵ Bu araştırma, T.C. Uşak Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 2020-130 sayılı onayı ve izni alınarak yapılmıştır.

⁶ Dr. Öğr. Üyesi, Sosyoloji Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uşak Üniversitesi // Asst. Prof., Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Uşak University, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3937-3694>, hatice.ozer@usak.edu.tr.

sosyoloji bölümünün ve eğitiminin sorunlarını tespit etmek ya da buna ilişkin öngörude bulunmak, sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin sosyoloji eğitimi ve sosyoloji bölümüne ilişkin tutum, beklenti, gelecek algısı, Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı ve kaygılarını içeren algı boyutlarını bazı değişkenler açısından ortaya koymaktır. Bu amaçla; Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören gençlerin sosyolojiye ve sosyoloji eğitimine ilişkin algıları niceliksel olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada amaçsal örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören 220 genç ile anket çalışması yapılarak bu konuda bilgi edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Sosyoloji Eğitimi Algısı, Türkiye’de Sosyolojinin Gelecek Algısı

Perception of Educational Sociology in Turkey: A Quantitative Study of Uşak University Department of Sociology Students⁷

Abstract

After considering in the world and in Turkey since its inception some methodological value and the sociology of the theoretical process; it is an important discipline in terms of explaining, understanding and interpreting the institutionsthat from the social sturcture in the our age and in the future, the rapidly increasing social change in all units of the sturcture, and the problems they cause. Sociology is a science that deals with the relations of people with each other, the affect human behavior and the social relationship networks formed in this ways, in all the quantitive and qualitative aspects. In addition, the position, status and value or importance of sociology as a profession directly affects the individuals who are students or graduates in this field and their close social environments in this field in practice. The subject of scope of the study include the factors affecting the attitudes and opinions of universty youth regarding sociology education and their expectations for their own future. Perception dimensions of young people studying in the sociology department towards to department determining to what extend and how factor such as attitudes, expectations, perception of the future of sociology in Turkey and anxiety grade, gender and family income level affect the academic success of young people and the sturcture of the content of sociology education is important. Moreover considering the political, economic and culturel formations and changes in today’s world, the position and status of social sciences are becoming increasingly

⁷ This research was conducted with the approval and permission (No. 2020-130) of the Scientific Research and Publication Ethics Board for Social Sciences and Humanities at the Rectorate of Uşak University.

important. It is valuable in terms of identifying the problems of students studying in these fields, making education and training plans, increasing their future job opportunities, and working for the benefit of society, especially by being employed in the fields they are educated in. Sociology with its status as a social science, should have a position of this importance. It would be meaningful for young people with “sociologist” status who graduate from the sociology departments of universities in Turkey, to be raised in the awareness of the importance of this profession and to be given the positions they deserve by authorized institutions with adequate policies. Based on these importance points, the aim of this study; to identify the problems of education and sociology as a science section in Turkey or to make a prediction regarding this, sociology section of the attitudes of young people’s sociology and department studying, expectations, future perception, perception of sizes including future perceptions and concerns of sociology in Turkey to reveal the dimensions of perception in terms of some variables. For this aim; the perceptions of young people studying at the Department of Sociology at Uşak University regarding sociology and sociology education were qualitatively evaluated. Purposeful sample selection technique was used in the study. A survey was conducted with 220 young people studying at the Department Sociology of Uşak University on this subject.

Keywords: Uşak University Department of Sociology, Sociology Education Perception, The Future Perception of Sociology in Türkiye.

Giriş: Günümüz Sosyolojisi ve Türkiye’de Sosyoloji

“Günümüzde, bilimin bir meslek olarak örgütlenmesinin tersine içsel sorun, her şeyden önce bilimin şimdiye değin görülmemiş ve duyulmamış bir uzmanlaşma dönemine girdiği ve bu durumun artık sonsuza kadar süreceği olguları tarafından belirlenmektedir...Öyleyse bilim pratik ve kişisel yaşama elle tutulur gözle görünür ne katkıda bulunur?” (Weber, 1987:131,146, Meslek Olarak Bilim).

1945’e kadar sosyal bilim disiplinleri Fransa, Büyük Britanya, Almanya, İtalya ve ABD’de yerleşmiş durumdaydılar. Bu nedenle sosyal bilimlerin modern dünya sisteminin ürünü olduğu ve Avrupa’da doğduğu söylenebilir (Wallerstein, 2003, s. 184). Sosyoloji de Batı Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılda burjuva devrimleri sırasında, Batı düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkan bir bilim dalıdır (Sezer, 2010). Dünyada sosyolojinin Fransız devrimi, sanayi devrimi, işçi hareketleri, kentleşme, sanayileşme gibi oluşumlar ve toplumsal bulanımlar sonucu ortaya çıktığı vurgulanır (Kaçmazoğlu, 2010a, s. 3).

Tarihsel olarak dünyada sosyoloji, 19. Yüzyılda Avrupa’da ve özellikle Fransa’da oluşan yeni sanayi toplumunun sorunları üzerine yoğunlaşmış, dönemin toplumsal ve siyasal koşullarının açıklanması amacını taşıyan bir bilimdir. Kuruluş yıllarında Türkiye’de sosyoloji “içtimai tabiplik” ve toplumsal mühendislik alışkanlıklarıyla kurumsallaştırılarak, bu alandaki bilgi araçsallaştırılmıştır (Bulut, 2011, s. 6). Türkiye’de sosyolojinin dünyadakine benzer nedenlerle kurulduğu söylenebilir (Arlı ve Bulut, 2008, s. 22).

Başlangıç olarak bazı noktalar önem taşımaktadır: Sosyolojiyi kurumsal bir disiplin haline getirebilme çabası ve onun bilimsel bir disiplin olup olmadığı tartışması. Tıpkı diğer sosyal bilim alanları gibi (sosyal bilimleri yeniden düşünmek ya da açmak gerekirse, Gulbenkian Komisyonu Raporu, 1998) sosyolojinin kuruluş yıllarında böyle birtakım kaygıları gündeme gelmiştir. Bu kaygılar, sosyolojinin pozitivist paradigmanın etkisi içinde doğmasına neden olmuştur (Kabakçı, 2008). Dolayısıyla dönemsel olarak toplum yasalarından bahseden “sosyal bilim” evrenselci söylemin bir ürünü olmalıydı (Özlem, 1998, s. 58). Doğa bilimlerinin epistemolojik, ontolojik ve metodolojik temel kabulleri (Dikeçligil, 2017) ve bu kabullerin dayandığı yaklaşımlar genel olarak sosyal bilimleri ve özelde sosyolojiyi etkileyerek, onların bilim olma ya da doğa bilimlerine benzeyerek bilim olma statüsünü elde etme çabasına girmesine neden olmuştur. Bu durumun Türkiye’de sosyolojinin kuruluşunda da bazı etkileri olduğu söylenebilir.

Türkiye’de akademik anlamda, Gökalp tarafından sosyoloji kürsünün kurulmasından itibaren, bilimsel bir disiplin olarak sosyolojinin faaliyet göstermeye başladığı ifade edilebilir. Sosyolojinin Türkiye’de 1914’te İstanbul Üniversitesi’nde Ziya Gökalp ile kurumsallaşmaya başlamasının ardından yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Tarihsel olarak; İstanbul Üniversitesi’nden sonra Ankara Üniversitesi, ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi, Ege ve Mimar Sinan’da sosyoloji eğitimi verilmeye başlanmıştır (Arlı ve Bulut, 2008; Kasapoğlu, 2015). Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi “Yüksek Öğretim Girdi Göstergelerine” göre (YÖK, 2019) Türkiye’de sosyoloji eğitiminde niceliksel artış görülmektedir.

Türkiye, özellikle Ziya Gökalp’in çalışmalarıyla, sosyoloji dünyadaki kuruluşundan kısa süre sonra akademik anlamda kurumsallaşmaya başlayan, okullarda ve üniversitelerde ilk zamanlarından itibaren ders olarak okutulan ilk ülkelerdendir (Sezer, 2019, s. 180). Sosyoloji, buna rağmen bugün birtakım sorunlarla karşı karşıyadır. Ayrıca günümüzde yapılan niceliksel ve niteliksel sosyolojik araştırmalar Türkiye’nin yaşadığı dönüşüm ve değişimleri ifade etmekte yetersiz kalabilmektedir. Kır, kent, din, aile, demografya, sağlık, siyaset, ekonomi, eğitim gibi alanlarda saha araştırmaları arttırılabilir (Arlı ve Bulut, 2008, s. 29-30).

Çelebi'nin (2008, s. 78-79) ifadesiyle bu alanda çalışan bilim insanları, artık sadece kültür birikimini ve tarihi dönüşümleri yansıtan bir socius incelemesi yapmaktan değil, modern toplumu bir bütün olarak incelemekten oldukça uzaklaşmışlardır. Özellikle veri yönelimli çalışmalar ise bazı sınırlılıklardan ötürü yeterli değildir. Bu sorunların, üniversitelerin sosyoloji programlarındaki eğitime ve bu programlarda öğrenim gören gençlerin bir meslek alanı ve akademik bir disiplin anlamında sosyolojiye ilişkin algılarına yansımaları olmaktadır. Türkiye'de sosyoloji bölümlerinin dikkate alması gereken en önemli husus; Çelebi'ye göre (2008, s. 79) de, bölümde yetiştirilen öğrencilerin mezun olduktan sonra hangi işleri yapmak üzere yetiştirildiği sorusunun cevaplandırılması ve “öğrenme çıktılarının” belirlenmesi önem arz etmektedir. Böylelikle dört yıllık lisans programlarında öğrenim gören bu gençlerin mezuniyet sonrası mesleki profilleri tekrar ele alınmalıdır. Bu bağlamda sosyologların ya da sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin karşısında birçok sorun bulunmaktadır. Birincisi; sosyologların çalışma alanlarının ne olduğu, nasıl tanımlandığı çok açık değildir. Bayhan'a göre (2010, s. 424) bunun temelinde, sosyologların kimlik ve tanımlanma sorunsalı yatmaktadır. Bayhan'a göre (2010); günümüz sosyolojisi entelektüel bir disiplin mi, bir meslek mi ya da her iki tanımlama da sosyoloji için geçerli midir? sorularının netleşmesi gereklidir. İkincisi; bugün Türkiye'de sosyologların en önemli sorunu istihdam sorunudur. Sosyologların kendi uzmanlık alanlarında çalışmalarını sağlayacak iş alanlarının kısıtlılığı, dolayısıyla kendi uzmanlık alanları dışında çalışmak zorunda kalmaları, çalışabilse de bu iş alanlarında düşük ücretlerle çalıştırılmaları ve genel anlamda onların kamuda ve özel sektörde yaşadıkları işsizlik sorunu, toplumsal sorunların bu denli yoğunlaştığı ve toplumun bilimsel olarak incelenmesi gerekliliğinin arttığı günümüzde mesleğe verilen değerin azalmasına neden olmakta, üniversite eğitimi aşamasında da gençler üzerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Başlangıçtan itibaren kimlik sorunları yaşayan sosyolojinin, günümüzde yaşadığı en büyük sorun mezunlarının istihdamıdır (Kasapoğlu, 2015, s. 138) ve dolayısıyla mesleki profilleridir. “Bu durumun”, Türkiye'de gençlerin sosyoloji eğitimine yönelik algıları üzerinde etkili olduğu söylenebilir

1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Bu çalışmada şu temel sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyoloji bölümünde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyolojiye ilişkin tutum ve görüşlerini etkileyen faktörler nelerdir? Sosyoloji bölümünde öğrenim gören

üniversite gençliğinin kendi geleceklerine ilişkin beklentileri ve bunları etkileyen faktörler nelerdir?

2. Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gören gençlerin Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü eğitime ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Sosyoloji eğitime yönelik sorunların ifade edilmesinde öğrenim görülen sınıfa, cinsiyete, öğrenim türüne göre farklılıklar var mıdır? Bu farklılıkların oluşmasında gençlerin üniversiteye kaçınıcı girişinde yerleştığının ve tercih sırasının etkisi var mıdır?

4. Gençlerin sosyo-demografik özellikleri sosyoloji eğitime, genel anlamda bölümüne ilişkin tutum ve görüşlerini etkilemekte midir? Bahsedilen sorulara şu hipotezler çerçevesinde cevap aranmıştır:

Hipotez 1: Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin bölüme yönelik algı boyutları (tutum, beklenti, Türkiye'de sosyolojinin gelecek algısı, kaygı) yükseköğretime giriş sınavında sosyoloji bölümü tercih sırası üzerinde etkilidir.

Hipotez 2: Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin cinsiyet değişkeni sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarını (tutum, beklenti, Türkiye'de sosyolojinin gelecek algısı, kaygı) ve bölüm seçimini etkilemektedir.

Hipotez 3: Sosyoloji bölümünde öğrenim gören öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıf düzeyi sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarını (tutum, beklenti, Türkiye'de sosyolojinin gelecek algısı, kaygı) etkilemektedir.

Hipotez 4: Sosyoloji bölümünde öğrenim gören öğrencilerin aile gelir düzeyi sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarını (tutum, beklenti, Türkiye'de sosyolojinin gelecek algısı, kaygı) etkilemektedir.

Hipotez 5: Sosyoloji bölümünde öğrenim gören öğrencilerin üniversite sınavında tercih sıralamaları sosyoloji bölümüne yönelik algı düzeylerini (tutum, beklenti, Türkiye'de sosyolojinin gelecek algısı, kaygı) etkilemektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem Seçimi

Bu araştırmanın türü kesitsel tarama modelidir. Bu model sosyolojik araştırmaların zaman boyutunu ifade etmektedir. Araştırmanın amacına yönelik olarak tespit edilen örneklem belirlenir. Araştırmanın belirlenmiş bir zamandaki durumunu gözlemlemeyi içeren araştırmalara kesitsel araştırmalar denir. Araştırma bulguları belirli bir ana aitse kesitsel araştırmadır (Şavran, 2014,

s. 116). Veriler; bir kez ve nispeten kısa bir zamanda ve çoklu gruplardan, toplanmaktadır (Christensen vd., 2015, s. 373). Kesitsel araştırma zamanda bir noktada araştırma yapmayı gerektirir. Zamanda belirli bir ana ilişkin, tek bir noktada birçok örnek olay üzerine bilgileri inceleyen araştırmadır. Kesitsel araştırma, incelemeci, tanımlayıcı ya da açıklayıcı olabilir; fakat bu araştırma türü çoğunlukla araştırmaya tanımlayıcı bir yaklaşımla tutarlı olan daha çok betimleyici amaca yönelik olabilir (Neuman, 2014, s. 56-57).

Araştırmanın evrenini Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gören üniversite gençliği oluşturmaktadır. Burada Uşak Üniversitesi Sosyoloji bölümü kapsamında öğrenim gören gençlere uygulanan anketler ile niceliksel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneklem giren öğrenciler, birinci sınıfta okuyanlar ile dördüncü (son) sınıfta okuyanlar arasında amaçsal örneklem tekniğine uygun olarak seçilmiştir. Öğrencilerden birinci sınıfta olanlarla son sınıfta olanların örneklem dahil edilmesi; bölüme yönelik bilgili ve deneyimli olma derecelerinin farklılaştığı varsayımına dayanmaktadır.

Amaçlı örneklemede, örneklem evrenin özellikleri hakkındaki bilgiye dayanılarak ve araştırmanın amacına göre seçilmektedir. Araştırmacı evreni temsil ettiğini, evrenin tipik bir örneği olduğunu düşündüğü bir alt grubu örneklem olarak seçmektedir (Şavran, 2014, s. 155). Araştırmacının kendi kişisel gözlemlerinden hareket ederek araştırma problemine uygun olduğu düşünülen, belirli özellikleri taşıyan katılımcıların seçildiği örneklem tekniğidir. Burada amaca en uygun birimler örneklem dahil edilmektedir (Gülbüz ve Şahin, 2015, s. 130; Neuman, 2014, s. 322).

Araştırma evrenini oluşturan Uşak Üniversitesi Sosyoloji bölümünde toplam öğrenci sayısı söz konusu dönemde 480 civarındadır. Buna göre, niceliksel sosyal bilim araştırmaları için %95 güvenilirlik düzeyinde ve %5 hata payıyla “farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüğü” (Gülbüz ve Şahin, 2015, s. 127-128; Balcı, 2015, s. 108) tablosunda gösterildiği şekliyle; 500 kişilik bir evren için %95 güvenilirlik düzeyinde gerekli örneklem büyüklüğü (n) 217 kişi olmalıdır. Örneklem hesaplamalarında temel alınan sapma miktarına ve araştırmanın amacına göre örneklem büyüklüğü değişiklik gösterebileceği için; bu çalışmada %95 güven düzeyi ve %5 hata payıyla örneklem 220 kişiden oluşmaktadır.

3. Araştırmanın Veri Analizi

Anket verileri SPSS 23.0 versiyon programıyla analiz edilmiş ve elde edilen veriler, araştırmanın bulgular kısmında araştırmanın hipotezleri ve temel problemi çerçevesinde değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada, sosyoloji bölümü öğrencilerinin sosyoloji

bölümüne ilişkin algı durumunu tespit edebilmek amacıyla bazı istatistiksel analiz teknikleri kullanılmıştır:

İlk olarak; verilerin genel dağılım içindeki yüzde ve sayısını tespit edebilmek için frekans analizleri ve ortalamaları (mean) alınmıştır. İkinci olarak; cinsiyet ve sınıf düzeylerine göre sosyoloji bölümüne yönelik algıların değişip değişmediğini görmek amacıyla Mean Whitney U testi (bağımsız iki örnekli) yapılmıştır. Bu test iki bağımsız örneklem ölçümlerinin dağılımlarının birbirinden manidar bir farklılık gösterip göstermediğini kararlaştırmayı sağlayan (Balcı, 2015, s. 263) non-parametrik bir testtir. Üçüncü olarak; sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarıyla (tutum, beklenti, Türkiye’de sosyoloji bölümünün gelecek algısı ve kaygı) ilgili Spearman Korelasyon testi yapılmıştır. Dördüncü olarak; sosyoloji bölümünde öğrenim gören öğrencilerin üniversite sınavındaki tercih sırası, aile gelir düzeyleri ve sınava giriş sayısına göre algılarının değişip değişmediğini tespit edebilmek amacıyla Kruskal Wallis testi (bağımsız ikiden fazla örnekli) yapılmıştır. Bu test, dağılımlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını gösterir (Gürbüz ve Şahin, 2015, s. 238). Ayrıca veriler üzerinden normallik testi (Kolmogorof Smirnov (tek örnekli)), örneklemde elde edilen verinin önceden belirlenmiş teorik bir dağılımla uyumluluk gösterip göstermediği sınınamak için (Gürbüz, Şahin, 2015, s. 236) yapılmış, sonuçta verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Bu nedenle yukarıda bahsedilen non-parametrik testlerden yararlanılmıştır.

Anket formunun hazırlanmasında; Aytül Kasapoğlu (2015, s. 154-155)’nin “Eğitime Başlamasının 100. Yılında Türkiye’de Sosyolojinin Sorunlarının Fenomenolojik İncelemesi” ve Sinan Yılmaz (2014, s. 148-149)’ın “Sosyoloji Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler Üzerine Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Örneği” başlıklı çalışmalarından fikir edinilmiştir. Verilerin analizi, Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde görev yapan Doç. Dr. Ufuk Uluçınar’ın destekleriyle gerçekleştirilmiştir.

Anket formunda tutum, beklenti, kaygı ve algı düzeylerini ölçmeye yönelik sorular, aralık düzeyinde likert ölçeğinde (Neuman, 2014, s. 302-303), sorulmuştur. Sosyal bilimlerde bu, katılımcıların bir nesne, tutum veya davranış konusunda kendilerine sunulan ifadelerin uygun olup olmadığının derecesini belirtir (Gürbüz ve Şahin, 2015, s. 177). Araştırma için hazırlanan anket formu eşit aralıklı bir anket tipidir. Bu nedenle her bir derece arasındaki aralık miktarı eşit olmalıdır. Her bir maddede alınabilecek en fazla puan 5, en düşük puan 1’dir. Bu iki puan aralığı arasında ranj ise 4’tür. Derecelendirme sayısı da 5 olduğu için ranj aralığı bu aralık sayısına bölünür. Buna göre her bir dereceye karşılık gelen puan aralıkları aşağıdaki skalada belirtilmiştir:

Puan Aralığı	Değeri
1.00-1.8	Çok Az
1.81-2.60	Az
2.61-3.40	Orta
3.41-4.20	Oldukça
4.21-5.00	Çok Fazla

4.Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

4.1.Örneklemin Demografik Bilgileri

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	(F)	(%)
Kadın	172	78,2
Erkek	48	21,4
Sınıf düzeyi	(F)	(%)
1.Sınıf	112	50,9
4.Sınıf	108	49,1
Öğrenim Türü	(F)	(%)
Birinci Öğrenim	108	49,1
İkinci Öğrenim	112	50,9
Aile Gelir Düzeyi	(F)	(%)
500 TL. ve altı	4	1,8
501-1500 TL.	64	29,1
1501-2500 TL.	55	25,0
2501-3500 TL.	45	20,5
3501-4500 TL.	39	17,7
4501-5500 TL.	5	2,3
5501 TL. ve üzeri	8	3,6
Geldikleri Yerleşim Yeri	(F)	(%)
İl Merkezi	67	30,5
İlçe	89	40,5
Köy/Kasaba	57	25,9
Yurt Dışı	7	3,2
Toplam	220	100

Araştırma evrenini oluşturan Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin örneklem grubunun cinsiyet dağılımı; %78,2 kadın ve %21,4 erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum, Türkiye genelinde sosyoloji bölümünün erkeklerden daha çok

kadınlar tarafından tercih edilmesinin bir göstergesidir. Örneklemen dağılımı, Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. 220 öğrenciden oluşan bu dağılımın %50,9’u birinci sınıf ve %49,1’i dördüncü sınıftandır. Araştırmada birinci ve dördüncü sınıflar amaçsal olarak, evrenin özellikleriyle ilgili bilgilere dayanarak seçilmiştir. Bunun nedeni; birinci sınıfların sosyoloji bölümünde eğitim öğretim hayatına yeni başlamaları ve dolayısıyla bölüme ilişkin deneyim ve bilgi düzeyinin başlangıç aşamasında olacağı; dördüncü sınıfların da öğrenim gördükleri dört yıl boyunca bölüme ilişkin bilgi düzeyi ve deneyimlerinin artmış olacağı varsayımdır. Diğer bir ifadeyle temelde bu durum; sınıflara ilişkin düzey farklılığının Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören öğrencilerin bölüme yönelik algı boyutları üzerinde etkili olacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu çalışmada bahsedilen algı boyutları; tutum, beklenti, kaygı ve Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı(tsga) olarak gösterilmiştir.

Cinsiyet değişkeninin bölüme yönelik algı boyutlarını etkilediği ve bölüm seçiminde cinsiyet değişkeninin önemli bir faktör olduğu varsayılmıştır. Yükseköğretim bilgi sisteminin “Eğitim ve Öğretim Alanları Sınıflamasına Göre Lisans Düzeyindeki Öğrenci Sayıları, 2017-2018” (istatistik.yok.gov.tr) istatistiklerine bakıldığında; Türkiye genelinde sosyoloji bölümüne yeni kayıt yaptıran kadın öğrencilerin sayısı 21158, erkek öğrencilerin sayısı 9689; sosyoloji bölümünde öğrenim gören toplam kadın öğrenci sayısı 124198, erkek öğrenci sayısı ise 70286 olduğu görülmektedir(Yükseköğretim bilgi sisteminde bu bölümün adı, sosyoloji ve kültürel çalışmalar olarak geçmektedir). Bu sayı, 2019-2020 eğitim öğretim yılında da aynı yoğunlukta kadın öğrenci sayısı 133773, erkek öğrenci sayısı ise 75857 olmuştur. Paralel olarak “Eğitim Birimlerine Göre Öğrenci ve Öğretim Elemanları, 2017-2018” (istatistik.yok.gov.tr) istatistiklerine bakıldığında; sosyoloji bölümünün yer aldığı birim olarak Fen Edebiyat Fakülteleri’ne yeni kayıt yaptıran kadın öğrenci sayısı 27733 iken erkek öğrenci sayısı 16619’dur. Bu fakültelerde okuyan toplam kadın öğrenci sayısı 119418, erkek öğrenci sayısı 76128’dir. Zamansal bir değerlendirme yapılması açısından; 2013 yılı ÖSYM’nin yükseköğretim istatistiklerine göre “Öğretim Alanları ve Cinsiyete Göre Yüksek Öğrenimde Lisans Öğrenci Sayıları” ında da cinsiyet değişkeni açısından benzer bir farklılaşma olduğu görülebilir: Sosyal bilimler alanında öğrenim gören erkek öğrenci sayısı 94081 iken, kadın öğrenci sayısı 122279’dur (TÜİK, 2013, s. 68).

Yine zamansal açıdan değerlendirildiğinde; 1983-1984 yılları arasında lisans düzeyinde öğrenci sayısı 287447, 1999-2000 yılında lisans düzeyinde toplam öğrenci sayısı 1117740’tır. Özellikle son yıllarda üniversitelerin sayısının artmıştır. Yüksek Öğretim Bilgi

Sisteminde Türkiye’deki güncel üniversite sayısı 208, öğrenci sayısı da 2024 yılı itibariyle lisans düzeyinde 3740171, ön lisans düzeyinde 2822626, yüksek lisans 409559, doktora düzeyinde ise 108933 olarak gösterilmektedir (istatistik.yok.gov.tr, 2024) ve bu üniversitelerden mezun olanların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Eğitim öğretim alanları sınıflamasına göre lisans düzeyindeki öğrenci sayıları 2023-2024 yılı itibariyle sosyoloji bölümü için toplam öğrenci sayısı 153111, bu sayının 96582’si kadın, 56529’u erkek öğrencilerden oluşmaktadır (Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>). 2023-2024 yılı itibariyle “Öğrenim Düzeyleri ve Birimlere Göre Öğrenci Sayıları” na bakıldığında; sosyoloji bölümünde öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 125959, bu sayının 84292’si kadın, 41667’si erkek öğrenciler oluşturmaktadır (Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>). Kaçmazoğlu’na göre (2010b, s. 210); Türkiye’de iş gücü dağılımı açısından üniversite mezunu işsizlerin oranı hızla artmaktadır. Özellikle sosyal alanlardan mezun olanların iş bulma olanakları çok kısıtlıdır. Mezun olduktan sonra iş bulamama kaygısı, mevcut öğrencilerin eğitime yönelik güdülerini yakından etkilemekte ve çoğu öğrenci iş bulamayacağı ön kabulü ile kendini yetiştirmek yerine bir an önce mezun olabilmenin kaygısı içerisine girebilmektedir.

Benzer bir yoğunlukla 2019 yılı itibariyle, Yüksek Öğretim Girdi Göstergelerine göre; söz konusu dönemde Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’ne yerleşenlerin cinsiyet dağılımı; normal öğretimde, %90,3’ü kadın ve %9,7’si erkektir. İkinci öğretimde 65,9’u kadın, %34,2’si erkektir.

Bu noktada Giddens (2013, s. 805); çalışma hayatında kadınların ve erkeklerin cinsiyetlere göre iş kollarında yoğunlaşmasını mesleki toplumsal cinsiyet ayrımcılığı olarak ifade etmektedir. Buna göre kadınlar; sekreterlik, hemşirelik, bakıcılık ve sosyal hizmet gibi kadın işi diye görülen toplumsal cinsiyetleriyle özdeşleşmiş mesleklerde rol oynarlar. Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde yapılan bir çalışmaya göre de öğrencilerin çoğunluğu tarafından, sosyolog olmak için gerekli görülen şefkat, nezaket gibi davranış eğilimlerinin kadınlarda daha çok bulunmasına ilişkin toplumsal cinsiyet algısı öne çıkmıştır. Sosyoloji bölümündeki kadın ve erkek öğrencilerin mesleğe ilişkin görüşlerinin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla ilintili olduğu belirtilmektedir (Çakır ve Gedik, 2019, s. 55).

Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencileriyle yapılan bu çalışmanın verilerine de bakıldığında, sosyoloji bölümünde kadın öğrencilerin sayısının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri mesleklerin kadın-erkek iş biçiminde cinsiyete göre şekillenmesinde etkili olmaktadır denilebilir. Bu anlamda mesleki ayrışma veya mesleklerin

cinsiyete göre farklılaşması faktörü, Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde de etkilidir. Burada hem evrenin genel özelliği hem de yine öğrenim türü farklılığının bölüme yönelik algı boyutları üzerindeki etkisinin olacağı varsayımı ile araştırmada örnekleme birinci öğretim ve ikinci öğretim amaçsal olarak dahil edilmiştir. Araştırmada örneklem grubunun %49,1 birinci öğrenim, %50,9'u ikinci öğrenimdir.

Örneklemin sosyo-demografik özellikleriyle ilgili aile gelir düzeyleri ve geldikleri yerleşim yeri türüne ilişkin veriler elde edilmiştir. Ailelerinin gelir düzeyleri %29,1'i 500-1500 TL., %25,1'i 1501-2500 TL., %20,5'i 2501-3500 TL., %17,7'si 3501-4500 TL. arasındadır. Aile gelir düzeyleri 4500 TL. ve üzerinde olanların oranı (%2,3 ve %3,6) oldukça düşüktür. TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre (TÜİK, 2006-2017); gıda harcaması ile giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt gibi), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçların karşılanması için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı (yoksulluk sınırı); 2017 yılı itibariyle 6.355 TL'dir. Bu verilere göre; örnekleme dahil olan sosyoloji bölümü öğrencilerinin ailelerinin gelir düzeyinin yoksulluk sınırının altında olduğu görülmektedir. Öğrencilerin geldikleri ve aynı zamanda ailelerinin ikamet ettiği yerleşim yeri dağılımı; %30,5 il merkezi, %40,5 ilçe, %25,9 köy ve kasaba, %3,2 yurt dışı olarak tespit edilmiştir. Benzer biçimde, 1989-1990 yılında Kasapoğlu'nun (1991, s. 156) yapmış olduğu çalışmaya göre de sosyoloji bölümünü tercih eden öğrencilerin genelde alt-orta sosyo-ekonomik düzeyde ailelerden geldikleri, değer tutumlarının da görece olarak bu yönde olduğu gözlenmiştir.

4.2. Sosyoloji Bölümünü Tercih Sırası ve Sınava Giriş Sayısı

Tablo 2. Sosyoloji Bölümünde Öğrenim Gören Üniversite Gençliğinin Sosyoloji Bölümünü Tercih Sırasına İlişkin Veriler

Sosyoloji bölümü tercih sırası	F	%
İlk tercihim	54	24,5
İlk on tercihim arasında	92	41,8
Tercih listesinin ortalarında	46	20,9
Son tercihlerim arasında	28	12,7
Toplam	220	100,0

Örnekleme giren öğrencilerin sosyoloji bölümü tercih sırasını %24,5'i ilk tercihi, %41,8'i ilk on tercihi arasında, %20,9'u tercih listesinin ortalarında, %12,7'si son tercihleri olarak belirtmiştir. Yükseköğretime giriş sınavında sosyoloji bölümünü tercih sırası bölüme yönelik algıların yönünün oluşmasında belirleyici olabileceği varsayımı bu araştırmada önemlidir.

Tablo 3. Sosyoloji Bölümünde Öğrenim Gören Üniversite Gençliğinin Sosyoloji Bölümünü Üniversite Sınavına Kaçıncı Girişinde Kazandığına İlişkin Veriler

Bölümü kaçınıcı girişinde kazandığı	F	%
İlk girişimde	87	39,5
İkinci girişimde	111	50,5
Üçüncü girişimde	14	6,4
Diğer	8	3,6
Toplam	220	100,0

Sosyoloji bölümünü örnekleme giren öğrencilerin %50,6'sı ikinci girişinde, %39,5'i ilk girişinde, %6,4'ü üçüncü girişinde ve %3,6'sı dört ve üzeri girişinde kazandığını belirtmiştir. Sosyoloji bölümünde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyoloji bölümünü üniversite sınavına kaçınıcı girişlerinde kazandıkları bilgisi ile bölümü tercih sırası arasındaki ilişki anlamlıdır.

4.3. Sosyoloji Bölümüne İlişkin Tutumlar

Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin sosyoloji bölümüne ilişkin tutumları değerlendirildiğinde; öğrenciler, sosyoloji biliminin bütün toplumlar için gerekli olduğunu (%67,3), sosyolojinin hayata bakış açılarını değiştirdiğini (%47,7) ve sosyoloji eğitimi almayı herkese önerdiğini (%44,5) ifade etmiştir. Öğrencilerin bu tutumlarına ilişkin değerlendirmelerinin derecesi “çok fazla” (4,26- 4,62)dir. Öğrenciler; sosyolojiyi bir meslek olmaktan çok bir yaşam tarzı olarak görmektedir (%45,9), öğrenciler sosyoloji bölümünde okumaktan oldukça memnundur (%33,2) ve sosyoloji derslerinde karşılaştıkları kavram ve kuramların gündelik hayatla bağlantısını kurabilmektedirler (%31,4). Öğrencilerin bu tutumlarına ilişkin değerlendirmelerinin derecesi “oldukça” (3,94- 4,02)dir. Öğrencilerin tutum düzeylerinin en düşük olduğu ifadeler; sosyoloji bölümüne başlamadan

önce sosyolojiyle ilgili bilgiye sahip olma (%13,2) ile tekrar tercih yapmaları durumunda yine sosyoloji bölümünü seçme (%21,4) durumlarıdır. Öğrencilerin bu tutumlarına ilişkin değerlendirmelerinin derecesi diğer tutumlarına göre daha düşük, “orta” dır (3,32- 3,34).

Bu noktada öğrencilerin diğer tutumları arasında bir çelişki görülmektedir. Sosyoloji eğitimi almayı herkese önermekte ancak tekrar tercih yapma durumunda sosyoloji bölümünü yüksek düzeyde istememektedirler. Öğrencilerin sosyoloji bölümünün önem ve gereklilik düzeyine ilişkin tutumları oldukça olumlu sayılabilecek durumda olmasına rağmen, bölümü tekrar tercih etmek istememelerinin bazı nedenleri bulunur. Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören öğrencilerin ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyi yoksulluk sınırında ya da bu sınırın altında yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda alt ve orta tabakayı temsil etmektedirler. Dolayısıyla bu öğrenciler ve yakın çevreleri için üniversite eğitimi almak, öncelikle bir meslek sahibi olmanın ve yaşamlarını daha iyi koşullarda devam ettirmenin parasal desteğini sağlamak için bir araç olarak görülebilir. Bu anlamda sosyoloji eğitimi almayı diğer bireylere; bir yaşam tarzı olarak görmesinden ve hayata bakışını değiştirmesinden dolayı oldukça fazla düzeyde önermektedirler. Türkiye’de bölümün mezun olduktan sonraki gerçekliği işsizlik riskinden dolayı da gençler tekrar tercih durumunda sosyoloji bölümünü yüksek düzeyde istememektedirler. Bölümü tüm toplumlar için gerekli bir disiplin olarak algılamalarından dolayı, işsizlik kaygısına rağmen bölümden memnundurlar.

Özellikle son yıllarda üniversiteler (Yüksek Öğretim Bilgi Sisteminde Türkiye’deki güncel üniversite sayısı 207, öğrenci sayısı da 2019-2020 itibariyle 4.538.926 olarak gösterilmektedir (istatistik.yok.gov.tr, 2020)) ve bu üniversitelerden mezun olanların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Kaçmazoğlu’na göre (2010b, s. 210); Türkiye’de iş gücü dağılımı açısından üniversite mezunu işsizlerin oranı hızla artmaktadır. Özellikle sosyal alanlardan mezun olanların iş bulma olanakları çok kısıtlıdır. Mezun olduktan sonra iş bulamama kaygısı, mevcut öğrencilerin eğitime yönelik güdülerini yakından etkilemekte ve öğrenci iş bulamayacağı ön kabulü ile kendini yetiştirmek yerine bir an önce mezun olabilmenin kaygısı içerisine girmektedir.

Bayhan’a göre (2010, s. 414); ülkemizde üniversite eğitimi almak, bir meslek edinmenin ve iş sahibi olmanın temel aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle bu gençlerin mezun olduktan sonra iş bulamama sorunu varoluşsal bir sorundur. Sosyoloji mezunlarının istihdamı hem onlar hem de aile çevreleri açısından 1990’lardan itibaren büyük sorun olmuştur. Onların yaşadığı en büyük sorun işsiz kalma riskidir (Kasapoğlu, 2015, s. 138).

Sosyoloji eğitimi gören öğrencilerin iş tanımlamalarında, eğitim, araştırma ve uygulama gibi üç temel alanda istihdam edilme olanakları olduğu halde bu alanlarda hem kamuda hem de özel sektörde sosyologlar iş bulamamaktadır. Bu nedenle sosyoloji bölümü öğrencilerinin tekrar tercih yapma durumunda sosyoloji bölümünü seçme kararlarına ilişkin tutumlarını olumsuzdur ve sosyoloji bölümünü tekrar tercih etmek istememektedirler.

4.4. Sosyoloji Bölümüne İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin buradaki düzeylerinin derecelendirme değeri “oldukça” (3,47-4,07)dir. İfadelerin ortalamalarına bakıldığında bu bölümde öğrenim gören gençlerin memnuniyet düzeylerinin yüksek olmadığı görülmektedir. Büyükşehirlerdeki üniversitelerin sosyoloji bölümlerinden birinde eğitim görmeyi isterdim(M=4,07), puanım yetseydi sosyoloji bölümü yerine PDR, Psikoloji, Sosyal Hizmet, Sınıf Öğretmenliği gibi bir bölümü tercih ederdim(M=4,00) ve üniversite sınavında başka bir bölüme yetecek puanım olsaydı sosyolojiyi tercih etmezdim(M=3,47) değerleri vardır. Gençlerin, Türkiye’de istihdam oranlarının sosyoloji bölümüne göre daha yüksek olduğu PDR, Psikoloji gibi bölümleri tercih etme eğilimleri iş kaygılarından dolayı yüksektir. Büyükşehirlerdeki ekonomik ve sosyal olanakların Uşak iline göre daha avantajlı olmasının, gençlerin bu şehirlerdeki sosyoloji bölümlerinde eğitim alma eğilimlerini arttırdığı görülmektedir. Öğrencilerin sosyoloji bölümüne ilişkin tutumlarında, bölüme ilişkin biraz bilgi sahibi oldukları ve aynı zamanda üniversite eğitimi almış olmak için bu bölümde okudukları tespit edilmiştir.

4.5.Türkiye’de Sosyolojinin Geleceğine İlişkin Algı

Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençliğin sosyolojinin geleceğine ilişkin algısı değerlendirildiğinde; gençlerin önemli bir kısmı, Türkiye’de sosyoloji bölümünün öneminin çok iyi bilinmediğini (M=4,44, çok fazla) ve Türkiye’de sosyologların işsizlik sorununun bir meslek alanı olarak sosyolojinin öneminin azalmasına neden olduğunu (M=4,40, çok fazla) düşünmektedir. Gençler, Türkiye’de sosyoloji bölümünün en önemli sorununun işsizlik olduğunu(M=4,16) düşünmektedir. Türkiye’de sosyolog olarak çalışılabilecek birçok iş alanı olduğu konusundaki değerlendirmeleri orta(M=2,71) derecededir.

Bayhan’ın (2003, s. 164-165) çalışmasında da gençlerin geleceğe yönelik en büyük isteklerinin özellikle Fen- Edebiyat fakültesi öğrencileri için “iş bulmak” olduğu ve gelecekte ümitsiz olma düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da fen

edebiyat fakültesi bünyesindeki sosyoloji bölümünde aradan geçen zamana rağmen aynı durumun pek değiştirmedeği ve dolayısıyla bunun Bayhan'ın yaptığı çalışmanın sonucuyla benzerlik taşıdığı söylenebilir. Buna göre; gençlerin Türkiye'de sosyolojinin geleceğine ilişkin algı boyutları olumsuz olarak değerlendirilebilir. Çünkü, Türkiye'de sosyologlar üniversitelerde bölümün niceliksel artışına rağmen işsizlik ve alanın önemsenmemesi sorunlarıyla baş etmek durumundadır.

4.6. Sosyoloji Bölümüne İlişkin Kaygılar

Sosyoloji bölümünde öğrenim gören üniversite gençliğinin sosyoloji bölümüne ilişkin kaygı düzeyleri değerlendirildiğinde; gençler, geleceklerine ilişkin oldukça ($M=4,02$) kaygılı olduklarını ifade etmektedir. Gençler, sosyologların kendi uzmanlık alanları dışında çalışmak zorunda kaldıklarını ($M=4,28$ çok fazla), sosyologların çok düşük ücretlerle çalıştırıldıklarını ($M=3,70$ oldukça) düşünmektedir. Ayrıca gençler, iş kaygısı yaşamlarının bölüm derslerine olan ilgileri ve bu derslerdeki başarılarını düşürdüğünü orta derecede ($M=3,15$ orta) düşünmektedir. Değerlendirme dereceleri bakımından, gençlerin sosyoloji bölümüne ilişkin kaygılarının yüksek olduğu gözlenmektedir. Burada, 2018 KPSS/2 (ÖSYM, osym.gov.tr) atamasında sadece Gençlik ve Spor bakanlığına sosyolog kadro adı ile 7 adet sosyolog alınmış ve bu kadroların taban puanının 90, tavan puanının ise 93 olduğu belirlenmiştir. Örneğin; KPSS 2020/1 bazı kamu kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonlarına yerleştirme sonuçlarında ise sosyolog ünvanıyla atama hiç yapılamamıştır. Sadece bazı pozisyonlara sosyal çalışmacı adı altında atama yapılabilmektedir(www.memurlar.net). Ayrıca Yüksek Öğretim Bilgi Sistemi (YÖK, 2024) verilerine göre ülke genelinde sosyoloji bölümlerinden yılda 9 bin civarında öğrenci mezun olmaktadır.

Bir dönem sosyoloji bölümü mezunlarından pedagojik formasyonunu tamamlayanlar ya devlet liselerine felsefe grubu öğretmenleri olarak atanmaktaydı ya da özel liselerde felsefe grubu öğretmenleri olarak çalışmaktaydı. Hatta 2003 Ağustos ayı MEB'in öğretmen atamalarında "Atama Yapılacak Alanlar Branşlar ile Başvuruya Esas Olacak Taban Puan Çizelgesi" ne göre (2003, s. 20, <http://personel.meb.gov.tr>); rehber öğretmenlik alanına, felsefe grubu öğretmenliği, felsefe, sosyoloji ve eğitim bilimleri alanlarından mezun olan adaylar da atanabilme hakkına sahip oldu ve sonraki atamalarda bu hakları ortadan kaldırdı. Bugün sosyologlar, özel öğretim kurslarında düşük ücretlerle hem öğretmenlik yapmakta hem de sınav gözetmenliği gibi kendi uzmanlık alanı dışındaki birçok işte çalışmak zorunda kalmaktadır.

Diğer yandan, sosyoloji mezunlarının özel ya da resmî kurumlarda sosyolog olarak çalışma imkânı bulmaları zordur. Zira bu kurumlarda ya “sosyolog” pozisyonu yoktur ya da varsa bu pozisyonlar PDR, psikoloji ve sosyal hizmet uzmanlarınca doldurulmaktadır (Çelebi, 2010, s. 66). Bu çalışmada görüldüğü gibi; bu nesnel gerçekler çerçevesinde, sosyoloji bölümü öğrencilerinin iş kaygısı yaşamaları, bölüm derslerine olan ilgilerini ve bu derslerdeki başarılarını azaltmaktadır. Kaçmazoğlu’na göre (2010b, s. 210); üniversiteden mezun olunca iş bulamama kaygısı, gençlerin eğitime yönelik güdülerini yakından etkilemekte ve eğitimin kalitesini azaltmaktadır. İş bulamama ön kabulü ile öğrenci kendini akademik anlamda yetiştirmek yerine, derslerden geçecek kadar not alıp yüzeysel bilgilerle mezun olmanın çaresini aramaktadır.

4.7. Sosyoloji Bölümüne İlişkin Beklentiler

Tablo 4. Sosyoloji Bölümünde Öğrenim Gören Üniversite Gençliğinin Sosyoloji Bölümüne İlişkin Beklentileri

Sosyoloji bölümüne ilişkin beklentiler	Çok Fazla		Oldukça		Orta		Az		Çok Az		Ortalama	Değerlendirme
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	M	
1. Mezuniyet sonrası sosyolog olarak iş bulabilirim.	17	7,7	39	17,7	74	33,6	50	22,7	40	18,2	2,74	Orta
2. Mezun olduktan sonra lisansüstü eğitim almak istiyorum.	95	43,2	52	23,6	40	18,2	21	9,5	12	5,5	3,89	Oldukça
3. Mezun olunca kamu sektöründe uzman sosyolog olarak çalışmak istiyorum.	94	42,7	69	31,4	31	14,1	19	8,6	7	3,2	4,01	Oldukça

4. Mezun olduktan sonra felsefe grubu öğretmenliği yapmak istiyorum.	19	8,6	56	25,5	47	21,4	58	26,4	40	18,2	2,80	Orta
5. Mezuniyet sonrası güvenlik (askeriye ya da emniyet) personeli olmak istiyorum.	15	6,8	23	10,5	26	11,8	77	35	79	35,9	2,17	Az
6. Mezun olduktan sonra KPSS ile atama yapılan, bir kamu sektöründe memur olarak çalışmak istiyorum.	44	20	77	35	42	19,1	37	16,8	20	9,1	3,40	Orta
7. Mezun olunca özel sektörde çalışmak istiyorum.	39	17,7	80	36,4	43	19,5	43	19,5	15	6,8	3,38	Orta
8. Mezun olunca yurt dışında eğitimime devam etmek istiyorum.	44	20	45	20,5	57	25,9	51	23,2	23	10,5	3,16	Orta

Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin sosyoloji bölümüne ilişkin beklentileri; mezun olduktan sonra kamu sektöründe sosyolog ünvanı ile çalışma ($M=4,01$ oldukça) ve lisansüstü eğitim alma ($M=3,89$ oldukça) biçimindedir. Gençler mezun olduktan sonra uzman sosyolog olarak iş bulabilme konusunda orta düzeyde ($M=2,74$) bir beklentiye sahiptirler. Mezun olduktan sonra felsefe grubu öğretmenliği yapma ($M=2,80$), memur olma ($M=3,40$), özel sektörde çalışma ($M=3,38$) ve yurt dışında eğitimine devam etme ($M=3,16$) beklentileri orta düzeydedir. Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin mezun olduktan sonra güvenlik personeli olma konusundaki beklentileri ise bu dağılımda en az ($M=2,17$) düzeydedir. Dört yıllık lisans eğitiminin birikimi sonunda 1.Sınıflara göre sosyolojinin öneminin daha fazla farkında olduğu için 4. Sınıf öğrencileri, mezun olduktan sonra uzman sosyolog ünvanı ile çalışmak istemektedir. Burada bölüme ilişkin umutları ise orta

düzeydedir. Bu gençlerin mezun olduktan sonra sosyolog olarak iş bulabilme ile sosyoloji bölümünde öğrenim görüyor olmaları memnuniyet düzeyleri arasında ilişki vardır. Mezun olduktan sonraki iş bulma olanaklarının kısıtlılığı, bölüme ilişkin beklentilerini ve memnuniyet düzeyini etkilemektedir. Mezunların mesleki profilinin (http://akts.hacettepe.edu.tr/program_detay) hali hazırda böyle geniş bir yelpazede meslek tanımlaması bulunmasına rağmen uygulamada işsizlik sorunları oldukça fazladır.

Günümüzün toplumsal yapısı, gençlerin üniversiteye ve aldıkları/alacakları üniversite eğitime ilişkin algılarını şekillendirebilmektedir. Bugün modern hayatın başarı paradigması, seçicilik mekanizmalarını, sınırsız rekabet ve güç normlarına göre işleyen; akademik ve profesyonel kriterlere göre kurmuştur. Burada rekabet ve güç süreci gerçek hayatın yerini almış; erdemlik ve bilgelik söylem düzeyinde kalmıştır. Herkes sürekli arkasını kollayarak ve önündekinin tökezlemesini bekleyerek yaşamak durumundadır. Bu durumda üniversite koridorlarında final sınavları ardından dağılmış ders materyalleri, öğrencilerin önemli bir kısmının (üniversite eğitime ne kadar yüzeysel ve anlamsız baktığını) üniversitelerde mutlu olmadığını göstermektedir (Konuk, 2002, s. 322). Gençler ve yine onların sosyal çevreleri açısından üniversite eğitimi, hayatını devam ettirebilmek ve meslek sahibi olabilmek işlevlerini yerine getirebilmektedir. Şentürk'e göre (2008, s. 492); günümüz enformasyon toplumunda eğitim, gençlerin gelecekleri için belirleyici rol oynamaktadır. Enformasyon toplumunda, deneyimden daha öncelikli olarak, hızla gelişen teknolojiye uyum sağlayan, kendini yenileyen, nitelikli, eğitilmiş işgücü tercih edilmektedir. Nitelikleri ve kazanımları diğerlerine göre yüksek olanların çok istedikleri yaşam standartlarına ulaşma olasılıkları daha fazladır. Yeni rekabet ahlakı (Konuk, 2002, s. 322) böyle bir mantıkla işleyebilmektedir.

Türkiye'de üniversite eğitime başlama ve sonuçları arasında görece şu iki nokta dikkat çekici olabilir: Konuk' a göre; (2013, s. 323) bir tarafta; "İyi eğitim, iyi okul, yüksek ücret, parlak unvan ve statü" hayalleri, ile başlayan bu eğitimin; diğer tarafta ise istihdam edilme/edilememe sorunlarıyla devam eden bir süreci vardır. Bu noktada gençler aldıkları eğitimin öğrenme çıktılarının öneminin farkına bile varamamaktadırlar. Bu durumun eğitim öğretim aşamasındaki gençlerin hatta toplumun çoğu kesiminin eğitim algısının şekillendirdiği söylenebilir.

Bayhan (2003, s. 385) genel olarak üniversite gençliğiyle ilgili yapmış olduğu çalışmada, gençliği sadece üniversite okumak için ilgisi olmadığı bölümü tercih eden, yurt dışında yaşamak isteyen, kendi geleceği ve Türkiye'nin geleceğinden ümitsiz olan, hayatta en önemli şeyi para olarak gören, bir taraftan "günü yaşa" felsefesini diğer taraftan çalışmanın

erdemini kabul eden “postmodern bir gençlik” olarak ifade edilmektedir. Bayhan, bu gençliğe ilişkin tanımlamasında hem mutlu olmayı hedefleyen hem de kısa yoldan köşe dönmeyi isteyen bireyci-hedonist kültürün etkili olduğunu belirtir. Öğrenciler için okul, öncelikle; sıkıcı, zorlayıcı ve anlamsızdır (Konuk, 2002, s. 322), ayrıca, bir meslek sahibi olmaları ve diğerleri ile rekabet edebilmeleri için bir araçtır. Bu durum, gençlerin orta düzeyde umutlu olmaları durumunu açıklamaktadır.

4.8. Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne İlişkin Değerlendirmeler

Tablo 5. Sosyoloji Bölümü Öğrencilerinin Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne İlişkin Değerlendirmeleri

Uşak Üniversitesi sosyoloji bölümü eğitimine ilişkin düşünceler	Çok Fazla		Oldukça		Orta		Az		Çok Az		Ortalama	Değerlendirme
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	M	
1. Bölümümüzde güncel sosyolojik tartışmalara ve sorunlara ilişkin dersler yeterlidir.	23	10,5	65	29,5	31	14,1	75	34,1	26	11,8	2,92	Orta
2. Genel anlamda sosyoloji eğitiminde yabancı dil önemlidir.	97	44,1	85	38,8	17	7,7	12	5,5	9	4,1	4,13	Oldukça
3. Sosyoloji bölümünde staj olmalıdır	133	60,5	53	24,1	19	8,6	12	5,5	3	1,4	4,36	Çok Fazla
4. Sosyoloji bölümünün temel dersleri dışında Psikoloji, Felsefe	16	7,3	19	8,6	16	7,3	80	36,4	89	40,5	2,05	Az

ve Mantık derslerini gerekli görmüyorum.												
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Gençlerin Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne ilişkin düşünceleri değerlendirildiğinde; gençler, çok fazla derecede (M=4,36) sosyoloji bölümünde staj olmasını istemektedir. Gençler, genel anlamda sosyoloji eğitiminde yabancı dili oldukça önemli görmektedir(M=4,13). Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde güncel sosyolojik tartışmalara ve sorunlara ilişkin derslerin yeterliliği konusunda orta düzeyde (M=2,92) bir değerlendirme yapmaktadır. Gençlerin büyük bir çoğunluğu bölümün temel zorunlu ya da seçmeli dersleri dışında psikoloji, felsefe ve mantık derslerini gerekli gördüklerini ifade etmiştir(M=2,05). MEB'in yaptığı açıklamalara ve alanda öğretmen atanma sayılarına rağmen, öğrenciler, belli bir düzeyde, mezun olduktan sonra felsefe grubu öğretmenliği yapma beklentisi içindedir. Bu nedenle öğrenciler, bu formasyon derslerini gerekli gördükleri ifade etmiştir.

Kuruluşundan itibaren özellikle 1980'li yıllardan sonra hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde sayısı giderek artan sosyoloji lisans, hatta buna yüksek lisans ve doktora da dahil edilebilir, programları, dünya siyasetinde, ekonomide, sosyo-kültürel hayatta ve akademide meydana gelen dönüşümleri, gelişmeleri açıklayacak güncel sosyolojik sorunlara ve tartışmalara ilişkin derslere hala çok bütünlüklü olmasa da yer vermeye çalışmaktadır (Bulut, 2011, s. 16-17). Bulut'a göre (2011, s. 18); Türkiye'de sosyoloji eğitimi veren bölümlerin ders programları incelendiğinde Türkiye ve dünyadaki gelişme ve dönüşümleri müfredatlarına yansıtılsalar bile hala ciddi bir karmaşanın var olduğu söylenebilir. Bununla bağlı olarak bölümlerin özelde nasıl bir sosyoloji yapmak ve hangi alanda uzmanlaşmak istedikleri hala çok net değildir. Bölümler güncel sosyolojik tartışmalar ve sorunlara ilişkin yetersiz kalabilmektedir.

Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ders müfredatı incelendiğinde (<https://sosyoloji.usak.edu.tr/>) güncel sosyolojik tartışmalar ve sorunlara ilişkin dersler bulunduğu gözlenebilir. Bölüm, toplumsal yapının tüm unsurlarını evrensel ve yerel ölçekte anlayıp açıklayabilen sorgulayan araştırmacı bireyler yetiştirmek amacındadır. Ancak 2010 yılında açılan ve 2013-2014 eğitim öğretim yılında öğrenci almaya başlayan, genç bir bölüm olması ve özellikle akademisyen sayısının 2018 yılına kadar 1 doçent, 4 doktor öğretim üyesi ve 1 araştırma görevlisi olmak üzere 6 kişiden oluşması

(<https://sosyoloji.usak.edu.tr/sayfa/179>) birtakım sınırlılıkları ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu özelliğin, bölümde öğrenim gören gençlerin güncel sosyolojik tartışmalara ve sorunlara ilişkin derslerin yeterliliği konusunda orta düzeyde bir değerlendirme yapmalarında etkili olduğu söylenebilir. Felsefe, mantık, psikoloji gibi dersler sosyoloji bölümü öğrencilerinin liselerde felsefe grubu öğretmenliği yapabilmeleri için gerekli formasyon dersleri içinde yer almaktadır. Gençler, devlet liselerinde atanmaları düşük bir ihtimal bile olsa, bu derslerin bölümde okutulmasını en azından özel öğretim kurslarında ve özel okullarda çalışabilmek için gerekli görmektedirler.

4.9. Sosyoloji Bölümüne Yönelik Algı Boyutlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Tablo 6. Sosyoloji Bölümüne Yönelik Algı Boyutlarının T-Testi Değerlendirilmesi

	F	P	T	df	P (2 yönlü)	M	Std. Hata Farlılıkları	95% Güven Düzeyi	
								Alt	Üst
tutum	7,436	,007	3,677	218	,000	,37518	,10203	,17410	,57627
			3,008	60,189	,004	,37518	,12472	,12572	,62465
beklenti	,442	,507	-,091	218	,928	-,00763	,08383	-,17285	,15759
			-,083	66,852	,934	-,00763	,09219	-,19164	,17638
tsga	,038	,845	,261	218	,795	,02313	,08872	-,15172	,19798
			,245	69,433	,807	,02313	,09442	-,16522	,21148
kaygı	5,568	,019	,695	218	,488	,09375	,13494	-,17221	,35971
			,613	64,678	,542	,09375	,15301	-,21186	,39936

Sosyoloji bölümü öğrencilerinin sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarını karşılaştırmak için yapılan t-testi değerlendirmesi sonucunda, öğrencilerin sosyoloji bölümüne ilişkin tutum düzeyleri ($p=0,000$); beklenti ($p=0,928$), tsga(Türkiye’de sosyolojinin geleceğine ilişkin algıları) ($p=0,795$) ve kaygı ($p=0,488$) düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Öğrencilerin algı boyutlarının farklı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin tutum düzeylerinin ($M=0,37518$); beklenti ($M=0,00763$), tsga ($M=0,02313$) ve kaygı ($M=0,09375$) düzeylerine göre daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu durumda sosyoloji bölümünde

öğrenim gören öğrencilerin bölüme ilişkin tutum düzeyleri yüksek, sırasıyla bölüme ilişkin beklenti, tsga ve kaygı düzeylerinin ise daha düşük olduğu gözlenmektedir. Gençlerin sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarının cinsiyete göre değişip değişmediğini anlamak için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 7. Sosyoloji Bölümüne Yönelik Algı Boyutlarının Cinsiyete Göre Mann Whitney U Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama sırası	Sıralar toplamı	U	Z	P
Tutum	Kadın	172	117,11	20143,50	2990,500	-2,925	,003
	Erkek	48	86,80	4166,50			
	Total	220					
Beklen ti	Kadın	172	109,17	18778,00	3900,00	-,587	,557
	Erkek	48	115,25	5532,00			
	Total	220					
Tsga	Kadın	172	110,24	18962,00	4084,000	-,114	,909
	Erkek	48	111,42	5348,00			
	Total	220					
Kaygı	Kadın	172	111,19	19124,00	4010,000	-,304	,761
	Erkek	48	108,04	5186,00			
	Toplam	220					

Tabloda görüldüğü üzere, Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutları arasından sosyoloji bölümüne ilişkin beklenti [$U_{(220)} = 3900,00$], Türkiye’de Sosyolojinin Gelecek Algısı [$U_{(220)} = 4084,000$] ve sosyolojiye ilişkin gelecek kaygılarının [$U_{(220)} = 4010,000$] cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği bulunmuştur ($p > .05$). Diğer yandan, sosyoloji bölümüne yönelik tutumların cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır [$U_{(220)} = 2990,500$]. Bu sonuca göre kadın öğrencilerin sosyoloji bölümüne ilişkin tutumlarının erkek öğrencilere oranla daha olumlu olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, toplumsal cinsiyet algısının meslek seçimindeki etkisini göstermesi ve Türkiye’deki toplumsal cinsiyet algısını yansıtması bakımından önemlidir. Ayrıca Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet dağılımının, örneklemin demografik özelliklerinin frekans dağılımında görüldüğü gibi, kadınlarda yoğunlaşması da konuya ilişkin önemli bir göstergedir.

Türkiye’deki toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıların sosyoloji bölümünün seçiminde etkili olduğu söylenebilir. Bu, gençlerin sosyolojinin önemini algılamasında, bölüme ilişkin tutum geliştirmelerinde etkili olabilmıştır. Çalışmadaki verilere göre; cinsiyete göre meslek ayrışması durumunun sosyoloji bölümü için de geçerli olduğu söylenebilir. Türkiye’nin toplumsal yapısının ataerkil yönleri bulunmasından dolayı, diğer düşünce tarzlarına göre daha sağ duyusal, eleştirel ve insanları anlamaya yönelik duygusal bir içerime sahip sosyoloji, meslek ve bir araştırma alanı olarak kadınlar için daha uygun bir yapıda görülebilir. Dökmen (2016, s. 104) toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının, toplumda kadınların daha duygulu, duyarlı, fedakâr, kendilerinden önce eş çocuklarının ihtiyaçlarını gideren, ev içi rollerde etkin olan; erkeklerin güçlü, girişimci ve evin geçimini sağlayan, karar alma süreçlerinde belirleyici olan davranış ve özellikleri yansıttığını ifade etmektedir.

Benzer olarak, TÜİK 2019 verilerinin meslek gruplarına göre cinsiyet oranlarına bakıldığında; teknik bilgi gerektiren teknikerler, teknisyenler ve yardımcı profesyonel, makine operatörleri, tesisatçılar, montajcılar ve profesyonel meslek gruplarında bulunan erkeklerin sayısı kadınlardan belirgin bir şekilde fazladır. Özellikle teknik bilgi gerektiren bu alanlarda toplumsal cinsiyete dayalı bir meslek yönelimi olduğu görülmektedir. Bu nesnel veriler içinde yöneticilik meslek grubunda istihdam edilen erkeklerin oranı da kadınlardan oldukça fazladır. Burada mesleklerin yatay ve dikey olarak katmanlaşması durumu söz konusudur. Bu durumda mesleklerin bir anlamda yatay olarak katmanlaşması; birçok toplumda “kadın işi” “erkek işi” olarak ayrılmasıdır. Dolayısıyla “kadın işi” düşük statülü ve düşük ücretli, geçici ve güvencesiz işlerden; “erkek işi” yetki ve sorumluluk isteyen yüksek ücretli, güvenceli işlerden oluşmaktadır. Hatta aynı beşerî sermaye donanımına sahip kadın ve erkekler aynı meslekte farklı iş konumlarında yer alabilmektedir (mesleklerin dikey katmanlaşması) (Parlaktuna, 2010, s. 1222-1223). Bu verilere bakarak; sosyolojinin kadınlar için daha önemli görüldüğü ve sosyolojinin sağ duyusal insanları anlamaya yönelik duygusal bir içerime ve özellikle de eleştirel bir içerime sahip olmasının onlar üzerinde dönüştürücü bir gücünün olduğu söylenebilir. Bölümü seçenlerin çoğunluğunun kadın öğrencilerden oluşması ve bölümde erkeklerin sayıca oldukça düşük olması (diğer sosyal bilim alanlarındaki bölümler gibi) bu noktada beklenen bir sonuçtur.

Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarının sınıf düzeyine göre değişip değişmediğini anlamak için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. Sosyoloji Bölümüne Yönelik Algı Boyutlarının Sınıf Düzeyine Göre Mann Whitney U Sonuçları

	Sınıf düzeyi	N	Ortalama sırası	Sıralar toplamı	U	Z	P
Tutum	1. Sınıf	112	100,03	11203,50	4875,500	-2,491	,013
	4. Sınıf	108	121,36	13106,50			
	Total	220					
Beklenti	1. Sınıf	112	124,43	13936,00	4488,000	-3,318	,001
	4. Sınıf	108	96,06	10374,00			
	Total	220					
Tsga	1. Sınıf	112	118,79	13304,00	5120,000	-1,991	,047
	4. Sınıf	108	101,91	11006,00			
	Total	220					
Kaygı	1. Sınıf	112	108,32	12131,50	5803,500	-,521	,603
	4. Sınıf	108	112,76	12178,50			
	Total	220					

Tabloda görüldüğü üzere, Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutları arasından Sosyoloji bölümüne ilişkin kaygı [$U_{(220)} = 5803,500$], Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı [$U_{(220)} = 5120,000$] ve tutumların [$U_{(220)} = 4875,500$] sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği bulunmuştur ($p > .05$). Diğer yandan, sosyoloji bölümüne yönelik beklentilerin sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır [$U_{(220)} = 4488,000$]. Bunun nedeni: Bu veriye göre; birinci sınıf öğrencilerinin sosyoloji bölümüne ilişkin beklentilerinin dördüncü sınıf öğrencilere oranla daha olumlu olduğu söylenebilir. Özellikle mezun olduktan sonra sosyolog olarak iş bulma beklentilerinin diğer beklentilere göre, sınıf düzeyinde farklılaştığı görülmektedir. Birinci sınıf öğrencilerinin daha olumlu bir tutumla bölüme başladıkları, eğitim öğretim sürecinde dördüncü sınıfa gelindiğinde bu tutumun farklılaştığı görülmektedir. Örneklem seçiminde 1. ve 4. sınıfların örnekleme dahil edilmesinin başlıca amacı, bölüm hakkında deneyimleri ve bilgileri arttıkça algı düzeylerinin bölüme yeni başlayan ve bitirmek üzere olan gençlerde farklılaşıp farklılaşmadığını görebilmektir. Bu çalışmada olumsuz doğru bir farklılaşma gözlenmiştir. Gençler, mezuniyetleri yaklaştıkça 1. sınıfa göre daha yoğun şekilde gelecek kaygısı taşımaktadır.

Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarının aile gelir düzeyine göre değişip değişmediğini anlamak için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Burada, Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutları arasında Sosyoloji bölümüne yönelik tutum [$\chi^2_{(4)}=2,112$], Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı [$\chi^2_{(4)}=5,744$] ve Sosyolojiye ilişkin gelecek kaygılarının [$\chi^2_{(4)}=7,431$] aile gelir düzeyi açısından anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür ($p>.05$). Diğer taraftan, Sosyoloji bölümü öğrencilerinin Sosyoloji bölümüne ilişkin beklentilerinin aile gelir düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur [$\chi^2_{(4)}=14,569$].

Bu sonuca göre aile gelir düzeyi 2500-3500 TL arasında olan öğrencilerin bölüme ilişkin beklentilerinin, bu gelir düzeyinin altında ve üzerinde olanlara nazaran daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Araştırma örnekleminin sosyo- demografik özelliklerinde görüldüğü gibi, Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğrenim gören gençlerin büyük çoğunluğunun ailelerinin gelir düzeyleri burada yoğunlaşmaktadır. Bu gelir düzeyindeki gençler ve aileleri için üniversite eğitimi, almak çok önemlidir. Bu çok önemli bir durumdur. Üniversitede okumak; gelecekte meslek sahibi olarak para kazanmak için önemli bir araç olarak görülür. Bu nedenle gelir düzeyine göre değerlendirildiğinde; gençlerin bölümü, meslek sahibi olmak ve para kazanmak için bir araç olarak gördükleri söylenebilir.

Bu sorun günümüz toplumsal yapısında eğitim sisteminin sorunlarıyla bağlantılı sayılabilir: Özellikle de Türkiye’deki üniversite eğitim sistemi ile ilgilidir. Eğitimin işlevi, toplumsal ihtiyaçları karşılamaktır. Eğitim, küreselleşmeyle birlikte piyasanın amaçlarına göre şekillenmeye başlamıştır. Neo-liberalizm sürecinde, üniversiteler eğitimin toplumsal bir olgu olarak ele alındığı kurumlar olmaktan çıkıp tek boyutlu “ekonomik mekanlar” haline gelme riskiyle karşı karşıya olmuştur. Eğitim kurumları da giderek sosyo-ekonomik ve akademik başarıya göre farklılaşarak değerlendirilmektedir (Güllüpınar, 2017, s. 121-122). Son yıllarda hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin sayıca artması bölümden mezun olan/olacak öğrencilerin istihdam imkanlarını etkilemektedir. Bu artış, günümüz ileri sanayi toplumlarında bireyin ne öğrendiği değil ne kadar süre okula gittiği ne kadar çok diploma aldığı, dolayısıyla eğitimin niteliğinden çok niceliğinin öne geçtiğini gösterir (Ulusoy, 2018, s. 308).

Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutlarının sosyoloji bölümünü tercih sırasına göre değişip değişmediğini anlamak için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Buna göre:

Tablo 9. Sosyoloji Bölümüne Yönelik Algı Boyutlarının Sosyoloji Bölümünü Tercih Sırasına Göre Kruskal Wallis sonuçları

	Sosyoloji bölümünü tercih sırası	N	Ortalama sırası	χ^2	Sd	p
--	----------------------------------	---	-----------------	----------	----	---

Tutum	İlk tercihim	54	122,16	8,526	3	,036
	İlk on tercihim arasında	92	117,60			
	Tercih listesinin ortalarında	46	94,25			
	Son tercihlerim arasında	28	91,38			
	Toplam	220				
Beklenti	İlk tercihim	54	126,29	12,806	3	,005
	İlk on tercihim arasında	92	114,35			
	Tercih listesinin ortalarında	46	106,00			
	Son tercihlerim arasında	28	74,79			
	Toplam	220				
Tsga	İlk tercihim	54	106,39	,819	3	,845
	İlk on tercihim arasında	92	111,50			
	Tercih listesinin ortalarında	46	116,32			
	Son tercihlerim arasında	28	105,59			
	Toplam	220				
Kaygı	İlk tercihim	54	96,31	8,313	3	,040
	İlk on tercihim arasında	92	106,52			
	Tercih listesinin ortalarında	46	131,29			
	Son tercihlerim arasında	28	116,80			
	Toplam	220				

Tabloda, sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutları arasından sosyoloji bölümüne yönelik tutum [$\chi^2_{(4)}=8,526$], beklenti [$\chi^2_{(4)}=12,806$] ve sosyolojiye ilişkin gelecek kaygılarının [$\chi^2_{(4)}=8,313$] sosyoloji bölümünü tercih sırası açısından anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür($p<.05$). Diğer taraftan, sosyoloji bölümü öğrencilerinin Türkiye’de sosyolojinin geleceğine ilişkin algıları [$\chi^2_{(4)}=0,819$] ile sosyoloji bölümünü tercih sıralamaları arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur($p>.05$). Bu sonuca göre; sosyoloji bölümünü tercih sıralaması tercih listesinin ortasında yer alanların Türkiye’de sosyolojinin geleceğine ilişkin algılamalarının diğerlerine göre oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Bu veri, sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin bölüme yönelik algı boyutları (tutum, beklenti, Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı, kaygı) yükseköğretime giriş sınavında sosyoloji bölümü tercih sırası üzerinde etkili olduğu varsayımını doğrulanmaktadır.

Sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutları arasındaki ilişkileri anlamak için Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 10. Sosyoloji Bölümüne Yönelik Algı Boyutları Arasındaki İlişkilere Ait Spearman Korelasyon Katsayıları

	[1]	[2]	[3]	[4]
Bölüme ilişkin tutum [1]	1,000			
Bölüme ilişkin beklenti [2]	,123	1,000		
Türkiye’de Sosyolojinin gelecek algısı [3]	,095	,231**	1,000	
Bölüme ilişkin kaygı [4]	-,249**	,033	,335**	1,000

Tabloda görüldüğü gibi, sosyoloji bölümüne ilişkin tutumları ile bölüme yönelik beklenti ve Türkiye’de sosyolojinin gelecek algıları arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir ($p>.05$). Bunun dışında, sosyolojiye yönelik tutumlar ile sosyoloji bölümüne yönelik kaygıları arasında anlamlı, negatif bir ilişki saptanmıştır ($\rho=-,249$; $p<.05$). Bu sonuca göre sosyoloji bölümü öğrencilerinin bölüme ilişkin tutumları arttıkça, kaygıları azalmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyoloji bölümüne yönelik kaygıları arttıkça tutumları olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.

Çelebi (2008, s. 78-79); Türkiye’de sosyolojinin hem kavram-kuram üretimi yapan bir temel bilim, hem de politika- üretimi yapan uygulamalı bir bilim olduğunu ifade eder. Türkiye’deki üniversitelerin bilinçli olarak belirledikleri amaçları çerçevesinde sosyoloji bölümleri “işsizimize iş olsun” amacıyla değil, ortak gösterime sahip paydaşlar arasında bir birim kurmak amacıyla oluşturulursa son zamanda sosyoloji eğitiminde bulunan belirsizliğin ortadan kalkması mümkün olabilir. Çelebi burada, Türkiye’de Sosyoloji bölümlerinin felsefe grubu öğretmeni mi, kamu personeli memur mu, yoksa kavram-üreticisi olan genel sosyolog-metodolog mu yetiştirmeyi planladıklarını net bir şekilde belirlemeleri gerektiğini vurgular. Çelebi (2008, s. 79), bu sorunların bugün Türkiye’de sosyoloji eğitiminde dört yıllık lisans programlarının gençlerin genel kültür edinmelerini sağlamaktan öte gidememesine neden olduğunu ve sosyoloji okumak isteyen gençleri olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Çelebi (2015, s. 15), Türkiye’de sosyoloji eğitimi ve sosyolog yetiştirmeye yönelik düzenlemeleri de sorunsal olarak vurguluyor: Sosyoloji eğitimimizin ve sosyolog yetiştirme düzenimizin 1914’ten bu yana hemen hemen hiç değişmediğinden bahsediyor. İstanbul Üniversitesi’nde bir Alman profesör olan ve Türkiye’deki sosyoloji öğrenimi üzerinde önemli etkileri bulunan Gerhard Kessler’in (Çelebi & Kızılcı, 2002, s. 105-122), 1930’lu yıllarda sosyoloji eğitimi

konusunda düzenlediği raporunda yer alan önerilerin bugün hala geçerliliğini korumakta olduğuna, yeni birtakım düzenlemelerin yetersiz olduğuna gönderme yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki bu görünüm, sosyoloji eğitimi alan gençlerin hali hazırdaki sosyoloji algılarını ve gelecekteki beklentilerini etkilemektedir. Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençler, mezun olduktan sonra sosyolog ünvanı ile çalışmak beklentisinin yanında, felsefe grubu öğretmenliği yapmak, KPSS ile atama yapılan herhangi bir kamu sektöründe memur olmak, özel sektörde yine herhangi bir iş kolunda çalışmak, güvenlik personeli (polis, asker gibi) olmak gibi belirsiz olabilen gelecek beklentilerine sahiptir.

Sonuç

Bu çalışmada sosyoloji eğitimi almakta olan gençlerin, sosyoloji bölümüne yönelik algı boyutları değerlendirilmiştir. Bu boyutlar; sosyoloji bölümüne ilişkin tutumlar, sosyoloji bölümüne ilişkin memnuniyet ve beklenti düzeyleri, Türkiye’de sosyolojinin gelecek algısı ve sosyoloji bölümüne ilişkin kaygılardır. Ayrıca bölümde öğrenim gören gençlerin sosyo-demografik özellikleri ve Uşak Üniversitesi Sosyoloji bölümüne ilişkin değerlendirmeleri de ele alınmıştır.

Cinsiyet dağılımı açısından örneklemin %78,2’i kadın, %21,4’ü erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Türkiye genelinde sosyoloji bölümleri erkeklerden çok kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Bu gençlerin sosyoloji bölümüne yönelik algıları ve toplumun toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin (daha çok erkeğin aileyi geçindirmekte sorumlu görülmesi) tutumlarıyla ilgilidir. Türkiye’de sosyologların hali hazırda istihdam durumları (Bayhan, 2010, s. 415) da bölüme yönelik algı boyutlarını etkilemektedir. Sosyologların istihdamının yetersiz olması, erkek öğrencilerin tercih oranını düşürmektedir. Dolayısıyla cinsiyetin, bölüme ilişkin algı boyutlarını etkileyen, bölüm seçiminde önemli olan bir değişken olduğu söylenebilir.

Gençlerin üniversite sınavına giriş sayısı ve sınav başarıları değerlendirildiğinde; sosyoloji bölümüne örneklemdaki öğrencilerin %50,5’i ikinci girişinde yerleşmiştir. Gençlerin sosyoloji bölümüne ilişkin tutumları değerlendirildiğinde; onlar önemli bir kısmı çok fazla derecede “sosyolojinin bütün toplumlar için gerekli” olduğunu, “hayatı algılama tarzlarını değiştirdiğini” ve “sosyoloji eğitimi almayı herkese önerdiğini” ifade etmiştir. Gençler oldukça derecede sosyolojiyi bir meslek olmaktan çok bir yaşam tarzı olarak görmektedir. Sosyolojiyle ilgili bilgi düzeyleri ve tekrar tercih yapacak olsalar yine aynı bölümü seçme durumları diğer tutumlara göre düşük düzeydedir. Gençlerin aldıkları sosyoloji

eğitimiyle ilgili memnuniyet düzeyleri düşüktür. Bu bağlamda puanları yetseydi başka bir bölümde öğrenim görmeyi tercih etmeyi düşünmektedirler.

Gençler, Türkiye’de sosyolojinin geleceğine ve kendi geleceklerine ilişkin oldukça kaygılıdır. Yine de mezun olduktan sonraki beklentileri oldukça yüksek düzeyde kamu sektöründe sosyolog ünvanı ile çalışmaktır. Dağılıma bakıldığında alanları dışında çalışma beklentisinde olanların oranı oldukça düşük düzeydedir.

Gençlerin Uşak Üniversitesi sosyoloji bölümüne ilişkin değerlendirmeleri orta düzeydedir. Sosyoloji bölümünde staj ve yabancı dil eğitimini oldukça fazla düzeyde gerekli görmektedir. Bölüm öğrencilerinin bölümdeki güncel sosyolojik tartışmalara ve sorunlara ilişkin değerlendirmeleri, bölüm programında “Güncel sosyolojik gelişmeler ve sosyolojik araştırmalar” içerikli dersler olduğu halde orta düzeydedir. Öğrenciler bölümde okutulan felsefe grubu öğretmenliği için gerekli olan psikoloji, felsefe ve mantık derslerini önemsemektedirler. Gençlerin gelecek beklentileri arasında, sosyoloji bölümünden mezun olduktan sonra orta öğretim kurumlarında öğretmen olmak vardır.

Gençlerin cinsiyetlerine göre algı boyutları (kaygı, gelecek beklentisi) farklılaşmamaktadır. Cinsiyete göre farklılaşma tutumlar konusundadır; kadınların erkeklere göre sosyoloji bölümüne ilişkin tutumları daha olumludur. Birinci sınıf düzeyindeki öğrencilerin sosyoloji bölümüne ilişkin beklentilerinin dördüncü sınıf düzeyindeki öğrencilere oranla daha olumlu olduğu söylenebilir. Kaygı, gelecek algısı ve tutumlar algı boyutları noktasında sınıfa göre büyük bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir.

Sosyoloji bölümüne ilişkin beklentilerinin aile gelir düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Bu sonuca göre aile geliri orta düzeyde olan öğrencilerin bölüme ilişkin beklentilerinin, bu gelir düzeyinin altında ve üzerinde olanlara nazaran daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, gençlerin ve ailelerinin bölüme ilişkin belirli bir gelecek beklentisi taşıdıklarını, mezun olduktan sonra istihdam edilebilme umudu taşıdıklarını ifade etmektedir.

Gençlerin sosyoloji bölümüne ilişkin algı boyutları ile üniversite sınavındaki tercih sıralamaları arasında anlamlı bir farklılaşma görülme de üniversite tercih sıralamasının ortalarında sosyoloji bölümüne yer verenlerin Türkiye’de sosyolojinin geleceğine ilişkin algılarının oldukça düşük düzeyde olduğu gözlenmektedir. Sosyoloji bölümünde öğrenim gören gençlerin sosyoloji bölümüne ilişkin tutumları ile kaygıları arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, sosyoloji bölümüne yönelik kaygıları arttıkça tutumları olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.

Araştırmada, Türkiye’de gençlerin sosyolojiye ilişkin tutum ve beklentilerini etkileyen öncelikli faktörün işsizlik sorunu olduğu söylenebilir. Türkiye’de sosyologların istihdam olanaklarının yeterli olmaması dolayısıyla işsizlik sorunu, gençlerin sosyoloji bölümüne olan ilgisini ve başarısını azaltmakta, bölüme yönelik algılarını olumsuz etkilemekte olduğu gözlenmiştir. Diğer yandan, sosyoloji bölümünün istihdam olanaklarının kısıtlı olması ve bu yüzden sosyoloji bölümü öğrencilerinin gelecek kaygısı yaşamalarının, onların sosyoloji bölümüne yönelik tutumunu olumsuz etkilediği söylenebilir.

Kaynakça

- Arlı, A. ve Bulut, Y. (2008). Türkiye’de sosyolojiyle 100 yıl: Mirası ve bugünü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 13-32.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler* (11. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Bayhan, V. (2003). *Genç kimliği üniversite gençliğinin sosyolojik profili (İnönü Üniversitesi Uygulaması)*. İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Bayhan, V. (2010). Türkiye’de sosyologların kimliği ve tanımlanma sorunsalı. *Türk Sosyologları ve Eserleri-I Temel Tartışmalar - Sosyoloji Yıllığı 20* (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan) (içinde s. 413-427). Kitabevi Yayınları.
- Bulut, Y. (2011). Türkiye’de sosyoloji eğitimi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(23), 1-8.
- Christensen, L., Johson, B. ve Turner, L. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (Çev ve Ed. A. Aypay) (2. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Çakır, H. ve Gedik, E. (2019). Üniversite öğrencilerinin meslek seçiminde cinsiyetin etkisi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü örneği. *Kadın/Woman 2000 – Kadın Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 43-58.
- Çelebi, N. (2008). Sosyoloji Sosyologun Yaptığı işe. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 69-80. <https://izlik.org/JA69WN85BX>.
- Çelebi, N. (2010). Türkiye’de sosyoloji. *Türk Sosyologları ve Eserleri-II Genel Eğilimler - Sosyoloji Yıllığı 20* (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan) (içinde s. 52-94). Kitabevi Yayınları.
- Çelebi, N. (2015). Sosyoloji tarihimize kısa bir bakış. *Sosyoloji Konferansları*, 52/2015-2, 13-28, DOI 10.18368/UI.sk.62303.

- Çelebi, N. ve Kızılçelik, S. (2002). İstanbul’da bir Alman profesör: Gerhard Kessler. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2, 105-123.
- Dikeçligil, B. (2017). *Ontolojiyi hatırlamak, sosyolojide yöntem sorunu*. Çizgi Kitabevi.
- Dökmen, Z. Y., (2016). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar* (7. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloj* (Haz. C. Güzel). Kırmızı Yayınları.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe yöntem analiz* (2. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Gökalp, Z. (1974). *Türkçülüğün esasları*. Ötüken Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (1998). *Sosyal bilimleri açın, sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor* (2. Baskı). Metis Yayınları.
- Güllüpinar, F. (2017). Türkiye’de eğitim kurumu ve sorunları. *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Ed. Z. S. Taşdemir) (içinde s.95-134). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kabakçı, E., (2008). Pozitivizmin Türkiye’ye girişi ve Türk sosyolojisine etkisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 41-60.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2010a). *Türk Sosyoloji tarihi-I ön koşullar*. Kitabevi Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H., B. (2010b). Türkiye’de sosyoloji eğitim ve öğretiminin genişlemesi üzerine. *Türk Sosyologları ve Eserleri-I Temel Tartışmalar - Sosyoloji Yıllığı 20* (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan) (içinde s. 204-214). Kitabevi Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (1991). Sosyoloji öğrencilerinin sosyal değer ve tutumları. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(1), 141-158.
- Kasapoğlu, A. (2015). Eğitime başlamasının 100. yılında Türkiye’de sosyolojinin sorunlarının fenomenolojik incelenmesi. *Sosyoloji Konferansları*, 52/2015-2, 131-156.
- Konuk, O. (2002). Toplum ve eğitim. *Sosyolojiye Giriş* (Ed. İ. Sezal) (içinde s.320-360). Martı Yayınları.
- Konuk, O. (2013). Bir sorun ve çözüm kaynağı olarak Türk eğitim sistemi. *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Ed. M. Zencirkıran) (4. Baskı) (içinde s. 321-334). Dora Yayıncılık.

- MEB (2003). T.C. *millî eğitim bakanlığı personel genel müdürlüğü öğretmenlik için e-başvuru kılavuzu*. http://personel.meb.gov.tr/kilavuzlar/2003_ilkatama_kilavuzu.pdf
- Neuman, W. L. (2014). Toplumsal araştırma yöntemleri nicel ve nitel yaklaşımlar I (Çev. S. Özge) (7. Baskı). Yayın Odası Yayınları.
- Özlem, D. (1998). Evrenselcilik mitosu ve sosyal bilimler. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru - Sempozyum Bildirileri* (içinde s. 53-66). Metis Yayınları.
- ÖSYM - KPSS 2018/2 Yerleştirme sonuçlarına ilişkin en küçük ve en büyük puanlar (lisans) (2018). <https://www.osym.gov.tr/kpss20182-yerlestirme-sonuclarina-iliskin-sayisal-bilgiler>.
- ÖSYM - KPSS 2020/1 Bazı kamu kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonlarına yerleştirme sonuçlarına ilişkin en küçük ve en büyük puanları (lisans) (2020). <https://www.osym.gov.tr/kpss20201-bazi-kamu-kurum-ve-kuruluslarinin-kadro-ve-pozisyonlarına-yerlestirme-sonuclarina-iliskin-sayisal-bilgiler>.
- Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(4), 1217-1230.
- Sezer, B. (2010). Türk Sosyologları ve Eserleri-I. *Türk Sosyologları ve Eserleri-I Temel Tartışmalar - Sosyoloji Yıllığı 20* (Ed. E. Eğribel ve U. Özcan) (içinde s. 217-291). Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (2019). *Sosyolojinin ana başlıkları* (2. Baskı). Doğu Kitabevi.
- Şavran, G. T. (2014). Örneklem seçimi ve ölçüm. *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (4. Baskı) (içinde s. 64-181). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Şentürk, Ü. (2008). Enformasyon toplumunda eğitimin yeri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 487-506.
- T.C. Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (2026). <https://sosyoloji.usak.edu.tr/sayfa/179>, E.t. 22.10.2020.
- TÜİK (2017). TÜİK gelir ve yaşam koşulları araştırması. www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, E.t. 10.04.2019.
- TÜİK (2013). *Toplumsal cinsiyet istatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu.

TÜİK (2020). Meslek grubuna göre istihdam edilenler, 2014-2019.

<https://data.tuik.gov.tr/tr/main-category-sub-categories-sub-components2/#>, E.t. 28.10.2020.

Ulusoy, D. (2018). Düşünsel/tarihi arka planı ile Türkiye’de eğitim. *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Ed. N. Güngör Ergan) (içinde s. 263-321). Siyasal Kitabevi.

Yılmaz, S. (2014). Sosyoloji öğretiminde karşılaşılan güçlükler üzerine bir araştırma: Karabük Üniversitesi sosyoloji bölümü örneği. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 121-150.

YÖK (2019). Yüksek öğretim girdi göstergeleri.

yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=109810295, E.t. 21.11.2019.

YÖK (2019). Yüksek öğretim girdi göstergeleri. yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10195, E.t. 21.11.2019.

YÖK (2020). Yüksek öğretim girdi göstergeleri. istatistik.gov.tr, E.t.02.10.2020.

YÖK (2024). Yüksek öğretim girdi göstergeleri. yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=109810295, E.t. 12.10.2024.

Yükseköğretim Bilgi Sistemi (2018). Eğitim Birimlerine Göre Öğrenci ve Öğretim Elemanları Sayıları, 2017-2018. <https://istatistik.yok.gov.tr>, E.t. 10.04.2019.

Yükseköğretim Bilgi Sistemi (2018). Eğitim ve Öğretim Alanları Sınıflamasına Göre Lisans Düzeyindeki Öğrenci Sayıları, 2017-2018. <https://istatistik.yok.gov.tr>, E.t. 10.04.2019

Yükseköğretim Bilgi Sistemi (2018). 2017-2018 Yüksek Öğretime Geçiş İstatistikleri. <https://istatistik.yok.gov.tr>, E.t. 10.04.2019

Yükseöğretim Bilgi Sistemi (2018). Eğitim öğretim alanları sınıflamasına göre lisans düzeyindeki öğrenci sayıları. <https://istatistik.yok.gov.tr/>, E.t. 04.10.2020.

Wallerstein, I. (2003). *Bildiğimiz dünyanın sonu yirmi birinci yüzyıl için sosyal bilim* (Çev. T. Birkan) (2. Baskı). Metis Yayınları.

Weber, M. (1987). Sosyoloji yazıları (Haz. H. H. Gerth ve C. Wright Mills) (Çev. T. Parla) (2. Baskı). Hürriyet Yayınları.

Sosyoloji Bölümü Akreditasyon Bilgisi (2020). <https://sosyoloji.hacettepe.edu.tr/dlssk.shtml>, E.t. 24.12.2020.

Edebiyat Mahfilleri ve Himayecilik İlişkisine Türk Kadın Edebiyatçılar Üzerinden

Bakma⁸

Mihriban İpek⁹

Özet

Mahfil kavramı, literatürde genel anlamı itibarıyla toplantı mekânı, buluşma yeri, bir muhitte toplanan kişiler olarak tanımlanır. Edebiyat mahfili ise edebiyatçıların, başta edebiyat ve sanat olmak üzere çeşitli meseleler etrafında sohbetler ettiği, istişarelerde bulunduğu toplantılara ev sahipliği yapan mekânlardır. Edebiyat mahfilini sıradan bir toplantı veya buluşma yerinden ayıran en önemli özellikleri, rastlantısallıktan ve münferitlikten uzak olması, planlanmış buluşmalara sahne olması, edebiyatçıların edebî üretimlerini beslemesi ve toplantıların süreklilik arz etmesidir. Edebiyat tarihi boyunca padişah ve şehzade sarayları, paşaların ve beylerin konakları, sanatçıların evleri, sanat galerileri, dergi ofisleri, kitabeveleri, kahvehaneler, oteller, kafeler, restoranlar, pastaneler, çay bahçeleri, meyhaneler ve barlar edebiyat mahfilleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat mahfillerinde genel olarak, edebiyatla ilgili sohbetler yapılmakla beraber sanatı, siyaseti, güncel meseleleri içinde barındıran birçok konu ele alınmaktadır. Edebiyat mahfillerinin en önemli özelliklerinden birisi de genç kuşaklarla tecrübeli edebiyatçıların bir araya gelmesine, usta-çırak ilişkisinin kurulmasına imkân sağlamasıdır. Edebiyat mahfilleri bu bakımdan bir köprü işlevi görmekte, katılımcılara değerli entelektüel kazanımlar sunmaktadır. Edebiyat buluşmalarında, katılımcılar arasında önemli fikir alışverişleri de gerçekleşmektedir. Örneğin kitap çalışmasını tamamlayan bir yazar, yayın öncesinde eserini mahfil müdavimlerinin değerlendirmesine sunmakta, yazarın yapıcı eleştiriler alması mümkün olmaktadır. Böylece, edebiyat mahfilleri henüz yayımlanmamış eserlerin paylaşıldığı, ortak bir eleştiri mekanizmasının işletildiği bir etkileşim alanı oluşturmaktadır. Edebiyat mahfillerinin oluşmasını sağlayan önemli etkenlerden biri, himayecilik faaliyetleridir. Türkiye’de edebiyat çevrelerinden saygın isimler, edebiyat himayecisi/hâmisi rolünü üstlenerek evlerini edebiyat mahfili hâline getirmiş; Türk kadın edebiyatçıları da himayecilik konusunda önemli bir yer edinmiştir. İhsan Raif Hanım, Şair Nigâr Hanım, Fatma Aliye Topuz, Adalet Cimcoz, Şükûfe Nihal, Adalet Ağaoğlu, Emine

⁸ Bu çalışma, 2024 yılında, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı’nda kabul edilen, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Edebiyat Mahfillerinde Kadın Himayeciler: Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Bir Aydın Sosyolojisi Denemesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

⁹ Bilim Uzmanı // Expert Sociologist, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8659-6954>, ipekmihriban01@gmail.com.

İşinsu, Nezihe Meriç ve Sevgi Soysal önemli kadın himayecilerdir. Bahsi geçen isimler, evlerinde çeşitli edebiyat, sanat buluşmaları düzenlemekle kalmamış; bu toplantıların müdavimlerini zarafetle ve misafirperverlikle ağırlamıştır. Edebiyat hâmisî kadınların önemli ve ortak özelliklerinden birisi de yazdıkları eserlerde, katıldıkları faaliyetlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesine eğilmeleri, bu konuya dair farkındalık geliştirmek için çaba göstermiş olmalarıdır. Tüm bunlardan hareketle, bu çalışma, edebiyat mahfili olarak nitelenebilecek ortamlarda örülen himayecilik ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine, Türk kadın edebiyatçıları üzerinden bakmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Mahfilleri, Himayecilik, Toplumsal Cinsiyet, Türk Kadın Edebiyatçıları

Modern Human's Alter Ego: Creation of Digital Identity and Digital Deception

Abstract

In literature, the concept of a literary circle is generally defined as a meeting space, a meeting place, or a gathering of people in a community. A literary circle, on the other hand, is a venue that hosts meetings where writers engage in conversations and consultations on various issues, primarily literature and art. The most important characteristics that distinguish a literary circle from an ordinary meeting or gathering place are its distance from randomness and isolation, its role as a venue for planned meetings, its role in nurturing the literary output of writers, and the continuity of these meetings. Throughout literary history, palaces of sultans and princes, mansions of pashas and beys, artists' homes, art galleries, magazine offices, bookstores, coffee houses, hotels, cafes, restaurants, pastry shops, tea gardens, taverns, and bars have all served as literary circles. While literary conversations generally take place in literary circle, many topics encompassing art, politics, and current affairs are also discussed. One of the most important characteristics of literary circles is that they provide an opportunity for younger generations and experienced writers to come together and for a master-apprentice relationship to be established. In this respect, literary circles serve as a bridge, offering participants valuable intellectual gains. Important exchanges of ideas also take place among participants in literary gatherings. For example, an author who has completed a book can present their work to the evaluation of the circle's regulars before publication, allowing the author to receive constructive criticism. Thus, literary circles create an interactive space where unpublished works are shared and a common critical mechanism is operated. One of the important factors that enabled the formation of literary circles is patronage activities. In

Turkey, respected figures from literary circles have taken on the role of literary patrons, turning their homes into literary circles; Turkish women writers have also gained an important place in patronage. İhsan Raif Hanım, Şair Nigâr Hanım, Fatma Aliye Topuz, Adalet Cimcoz, Şükûfe Nihal, Adalet Ağaoğlu, Emine Işinsu, Nezihe Meriç, and Sevgi Soysal are important female patrons. These women not only organized various literary and artistic gatherings in their homes but also gracefully and hospitably hosted the attendees. A significant and common characteristic of these female literary patrons is their focus on gender inequality in their writings and activities, and their efforts to raise awareness on this issue. Based on all this, this study aims to examine the relationship between patronage and gender within environments that can be described as literary circles, through the lens of Turkish female writers.

Keywords: Literary Circles, Patronage, Gender, Turkish Female Writers

Giriş

Toplumsal cinsiyet, kadın ile erkeğin biyolojik/anatomik farklılıklarından ziyade toplum tarafından bireylere sorumlulukları, görevleri ve rollerini yükleyen kavramlardan biridir. Bu roller, toplumsal yaşamın her alanında yer aldığı gibi bireylerin kültürel, sanatsal ve edebî alanlardaki üretim süreçlerini, kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve üstlendikleri görevleri de doğrudan etkilemiştir. Toplumsal cinsiyet kalıplarının sınırlayıcı ve kısıtlayıcı etkilerine rağmen kadınlar, edebiyat ve sanat camiasında sadece eser veren yazar ve şairler olarak değil; aynı zamanda edebî ve sanatsal üretimlerini destekleyen, edebiyat mahfillerinin oluşumuna katkı sağlayan ve himaye eden, farklı kuşaklardan edebiyatçı ve sanatçıları bir araya getirip köprü işlevi gören baş aktörler, öncü isimler olmuşlardır. Bu yönüyle toplumsal cinsiyet perspektifi, kadınların edebî ve sanat yaşamındaki görünürlükleri ve katkılarını değerlendirmek açısından mühim bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Edebiyat hamiliği kavramı, çoğunlukla erkekler üzerinden ele alınmış olsa da kadınlar da hem ev sahipliği yaparak hem de edebiyat ve sanat çevrelerine destekte bulunarak bu geleneği sürdürmüş ve bu geleneğin mühim temsilcileri arasında yerini almıştır. Bu isimler arasında Fatma Aliye, Şair Nigar Hanım, İhsan Raif Hanım, Şükûfe Nihal, Adalet Cimcoz, Nezihe Meriç, Adalet Ağaoğlu, Emine Işinsu, Sevgi Soysal yer almıştır.

Bu çalışmada edebiyat mahfillerinde himayecilik ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine Türk kadın edebiyatçıları üzerinden bakmak ve edebiyat himayecisi olan bu öncü isimlerin Türk edebiyatı ve kültür yaşamına sundukları katkıları görünür kılmak hedeflenmiştir.

1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadın

Cinsiyet (sex) kavramı, kadınlığın ya da erkekliğin biyolojik tarafını vurgulamak ile beraber biyolojik bir yapıya tekabül etmektedir. Cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyetinin ekseninde belirlenmiş bir demografik kategoriye ifade etmektedir. Örneğin, bireylerin nüfus cüzdanında yazan cinsiyetler, kavramın anlamını karşılamaktadır. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise kadınlara ve erkeklere toplum ve kültür tarafından atfedilen, anlamları, beklentileri, rolleri ifade etmektedir (Bayhan, 2013). Giddens, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı belirtirken cinsiyetin kadın ve erkek arasındaki anatomik, fizyolojik yapıyı vurguladığını; toplumsal cinsiyetin ise kadın ve erkek arasında var olan kültürelliği ve toplumsallığı vurguladığını dile getirmiştir (Giddens, 2013).

Toplumsal yapı, kadınlara ve erkeklere belirli davranış kalıpları, sorumluluklar yüklemektedir. Mesela erkeklere liderlik, otoriterlik, bağımsızlık gibi güçlü özellikler yüklerken, kadınlara anlayışlılık, bağımlılık, hassaslık gibi duygusal özellikleri uygun görmüştür (Aktay, 2019). Bu özellikler, toplum tarafından bireylere atfedilmiş ve bekledikleri davranış kalıpları olarak görülse de bu kalıplar bireylere doğuştan yüklenmemiştir, sonradan uygun görülmüştür. Bora, Beauvoir'ın "kadın olarak doğulmadığını, kadın olduğunu" dile getirerek bu ifadeyi desteklemiş ve toplumsal cinsiyetin bu görüşle mana kazandığını vurgulamıştır. Yani cinsiyetin başımıza gelenler ile ilgili olduğunu savunmuştur. Kadınların duygusal, hamarat, annelik duygusuna sahip olma özelliklerinin; erkeklerin de savaşçı, sert mizaca sahip olma, tamir işlerine meyilli olma özelliklerinin aslında doğuştan var olmadığını ifade etmiştir. Nasıl ki savaşçı özelliklere sahip kadınlar var ise duygusal özelliklere sahip erkekler de mevcuttur. Bir tornavida ile elektrikli aletleri söküp yerine takabilecek kadınlarla beraber, dünyanın en büyük aşçılarından erkek olması da örnekler arasında yer almaktadır (Bora, 2012).

Toplumsal düzenin ve istikrarın sağlanması için toplumun bireylerden beklediği bazı davranış kalıpları mevcuttur. Bu davranış kalıpları ve görevleri "cinsiyet rolleri" olarak tanımlanmaktadır. Bu rollerin temelinde toplumsal düzeni sağlamak, sosyal yaşamda uyum göstermek, bireyler arasında görev dağılımları, iş birlikleri oluşturmak, zorlukları kolaylaştırmak gibi hedefler olsa da bu durum eşitsizliği de beraberinde getirmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sebebi cinsiyet rollerine dayanmaktadır. Dolayısıyla, cinsiyet rolleri ve toplumsal beklentiler, toplumsal cinsiyet ve kadın ilişkisini incelemek için önem arz etmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerine bakıldığında kadınların payına düşen ve üstlenmesi gereken görev, “kadın işleri”ni yürütmektir. Yani kadınlara yüklenen roller, ev işlerini yapmak ya da hizmet işlerinde çalışmaktır. Erkeklere atfedilen roller ise genellikle ev dışındaki rollerdir. Bunlar arasında kariyerlerine odaklanmak, kadınlardan daha fazla ücretlendirmelere tabi tutulmak, statü olarak daha yüksekte olmak yer almaktadır. Bu cinsiyet rollerinin farklılıklarıyla ilgili hemfikir olan veya birbirleriyle çatışan kuramlar mevcuttur. Örneğin; işlevselciler, cinsiyet rollerinin birbirini tamamladığını, kadın ve erkeğin paylaştığı işlerden ötürü ailenin devamını, birlik ve bütünlüğünü sağlayacağını dile getirmiştir. Bu görüşü feminist yazarlar ise eleştirmiştir. Çünkü kadınlara tanımlanan veya biçilen bu cinsiyet rolleri, feministlere göre kadınların erkeklere hizmet etmesini sağlayan, bu hizmetin vazife olarak görülmesi gereken ve erkeklere hizmetin önünü açan bir yol olmuş, erkekler ise ataerkil yapıdan kaynaklı konumlarını sağlamak, sağlamlaştırmak amaçlı bir çıkar ilişkisi içerisine girmiştir (Marshall, 1999).

Çoğunlukla her toplumda ev içi işler ve çocuk yükümlülüğü kadınların görevleri arasında sayılmış, evin geçimini ve aile içi mutluluğu sağlamak ise erkeklerin görevleri arasında yer almıştır (Giddens, 2013). Ataerkil yapıya göre ev, kadınlara uygun görülen mekân ve yaşam alanı olmuştur. Kadın çalışsa bile eve gittiğinde ev içi işleri de yapması ondan beklenmiştir. Dolayısıyla, kadınlardan beklenen bu görevler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meydana getirmiştir. Toplum tarafından dayatılan görevlerin ve rollerin baskısı sonucunda kadın özgürlüğünü yitirmiş ve erkeklerle eşit haklara, şartlara sahip olamamıştır. Bu durum ise kadınların biyolojik yapısına dayandırılıp toplum tarafından benimsetilmeye çalışılmıştır (Aktay, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tarihin oluşmasında ve yazılmasında da izlerini bırakmıştır. Tarih boyunca kadınlar; ırkları, sınıfları, mensup oldukları dinsel toplulukları nedeniyle sürekli tarihin dışına itilmiştir; ancak erkeklerin bu sebeplerden ötürü tarihin dışına itildiğine, dışlandığına rastlanmamıştır. Kadınlar, cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmış, tarihsel açıdan yazılar yazmaktan, yorumlamaktan mahrum edilmiş ve tarihin oluşumunda aktif bireyler oldukları hâlde tarihlerini öğrenmekten alıkonulmuştur (Berktaş, 2010). Kadın yazarların yaşadığı olumsuzluklar, örneğin İngiltere’de de yaşanmıştır. Virginia Woolf, kadın yazarlara olumsuz ve kötü gözle bakıldığını ifade etmiştir. Doktor Johnson,

kadın yazarlara “cambaz köpek” benzetmesini yapmıştır. XVII. yüzyılda Lady Winhilsea, yapıtlarının bazılarında eli kalem tutan kadın yazarların bencil yaratık olarak düşünüldüğünü, yazma eyleminin kadınlar için izi silinmeyen bir suç olarak görüldüğünü dile getirmiştir (Beauvoir, 1993). Kadınların yaşadığı, maruz kaldığı eşitsizlik sadece tek bir topluma ve kültüre özgü değildir. Bu eşitsizlik ve olumsuzluklar birçok toplumda, kültürde varlığını sürdürmüş, kadınların yazma eylemini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

2. Edebiyat Mahfili

Mahfil kavramı, Türk Dil Kurumuna göre “toplantı yeri, bir yerde toplanmış kimseler” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri).

Mahfil, bazen “muhit” bazen “encümen-i şuara” bazen de “encümen” olarak ifade edilmektedir. Bu sözcükler dışında mahfil mekânları, “edebiyatçı mekânları” ve “sanatçı mekânları” anlamına gelmektedir. Mahfilde yapılan toplantılar ise “edebiyat toplantıları” olarak tanımlanmaktadır (Anar, 2011).

Edebiyat mahfilleri, pek çok edebiyatçı ve sanatçının belirli bir mekânda ve belirli bir zamanda toplanıp önceliği edebiyat ve sanat olan meseleler hakkında konuşup istişare etmeleri sonucunda meydana gelmiştir. Edebiyatçılar, edebiyat ve sanat başta olmak üzere siyaset, güncel meseleler ve birçok konu hakkında fikir alışverişi yapmışlar ve mahfili “edebiyat hafızası mekânı” hâline getirmişlerdir. Edebiyat mahfillerinde toplanan kişiler, dönemin edebî kamuoyunda özgür bir şekilde hareket ederek yazar/şair kimliklerini oluşturmuştur (Çalmaz, 2013).

Bir mekânın edebiyat mahfili olabilmesinin ilk koşulu, o mekânı birden fazla edebiyatçının düzenli bir şekilde ziyaret etmesi ve edebiyatçıların edebî manada üretken olmalarıdır. Edebiyatçılar, eserlerini mahfil müdavimlerine sunarak, yazar/şair olarak hem kendilerini kanıtlayabilirler, hem de ön eleştiri ortamı oluşturma olanağına erişebilirler ve yönlerini bu doğrultuda oluşturabilirler. Ayrıca dönemin edebiyatını etkileyebilecek görüşlerini öne sürerek mahfilin dışını da etkileyebilecek bir hareketin kaynağı olabilirler. Mühim olan husus, o etkileşimi yakalayıp devam ettirmektir. Dolayısıyla, bir mekânın edebiyat mahfili olabilmesi, edebiyatçıların istikrarlı bir şekilde katılmasına ve mahfilin yürütülmesine bağlıdır (Bayrakçı, 2024).

3. Himayecilik Faaliyetleri ve Türk Kadın Edebiyatçılar

Edebiyat mahfillerinin oluşmasını sağlayan en mühim etkenlerden biri, himayecilik faaliyetleri ve sanatkâr hamisidir. Sanatkâr hamisinin evi genellikle edebiyat mahfili olarak kullanılmaktadır. Sanatkâr hamileri; edebiyat mahfillerini kuran, karakteri ve edebî birikimi açısından otoritesini kanıtlamış, mahfillerin sistemsal düzenini oluşturan kişilerdir (Anar, 2011).

Himayecilik faaliyetlerinde Türk kadın edebiyatçıların mühim bir yeri vardır. Edebiyat himayecisi/edebiyat hamisi/sanatkâr hamisi olarak bilinen Türk kadın edebiyatçılar arasında İhsan Raif Hanım, Şair Nigâr Hanım, Fatma Aliye, Adalet Cimcoz, Şükûfe Nihal, Adalet Ağaoğlu, Emine Işınsoy, Nezihe Meriç ve Sevgi Soysal yer almıştır.

Fatma Aliye (Topuz) Hanım (1862-1936)

Tanzimat döneminin mühim kadın aydınlarından olan Fatma Aliye Hanım, tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Fatma Aliye Hanım, birçok ilki ve başarıyı beraberinde getirmiştir. O, Türk edebiyatının ilk kadın romancısı, ilk Türk kadın felsefeci ve Türk edebiyatında çeviri yapmış ilk kadın ünvanlarına sahip ismidir. Türkiye’de kadın-erkek eşitsizliğinden ilk kez bahsetmiş kadın ve Türkiye’de ilk defa monografik yapıtı yazılan yazardır. Ayrıca Fatma Aliye, eserleri Chicago’da sergilenmiş ilk kadın yazarımızdır (Davaz ve Öztürk, 2017).

Fatma Aliye, 1895’te yayın hayatına başlayan *Hanımlara Mahsus Gazete*’nde kadınların toplumsal hayatta yaşadığı sorunlar, kadın hakları, kadınların konumları ve konumlarının iyileştirilmesi gerektiği, kadınların gelişimi için kursların açılması, kadınların eğitim almasının gerekliliği, eğitimin her aşamasından faydalanması, yükseköğrenim kurumlarına girmeleri, ev dışında çalışıp toplumsal statülerinin iyileştirilmesi gibi konular hakkında makaleler yazarak mühim ve ciddi önerilerde bulunmuştur. Fatma Aliye, kadının toplumsal konumunun nasıl olması gerektiğiyle alakalı konferanslar vermiş, dernek faaliyetlerinde aktif olarak yer almıştır (Uluköse, 2013).

Fatma Aliye, ilime, sanata önem veren biri olduğu için evinin kapısını edebiyatçılara, ilim ve sanatçılara açmıştır. Raifpaşa Apartmanı’ndaki evinin salonunda yapılan toplantılara o dönemin edebiyatçılarından pek çok isim katılmıştır. Bu isimler arasında Yahya Kemal, Halit Fahri Ozansoy, Rauf Ahmet, Selahaddin Enis, Rûşen Eşref yer almaktadır (Ozansoy, 1970’ten aktaran Gürsoy, 1996).

Şair Nigâr Hanım (1862-1918)

Nigâr Hanım şiir türünde eserler yazmış, Tanzimat sonrası edebiyatımızın en meşhur ilk kadın şairi ünvanına sahip olmuştur (Gövsa, 1959).

Evi edebiyat mahfili olan isimlerden biri de Nigâr Hanım’dır. Nigâr Hanım’ın evinde düzenlenen edebiyat toplantıları, ülkemizde Batılı anlamdaki ilk salon toplantısı olarak kabul edilmiş ve salı günleri yapılmıştır (Anar, 2011). Nigâr Hanım, yazın Hisar’daki yalısında, kışın da Nişantaşı’ndaki yalısında yaşadığı için her iki evini de edebiyat mahfiline dönüştürmüştür. Mahfile yaklaşık 30-40 kişi katılım sağlamış, yerli edebiyatçıları/sanatçıları ile birlikte yabancılar da katılmıştır. Geniş bir katılımı gerçekleştiren mahfilde Fatma Aliye Hanım, Emine Semiye Hanım (Önasya), Ressam Mihri, Leyla Hanım (Saz), Celile Hanım, Ahmet Mithat, Ahmet Rasim, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit, Rüşen Eşref, Münif Paşa, Cenap Şahabettin, Celal Sahir, Celal Nuri, Carmen Sylvia, Pierre Loti, Zonara, Piyanist Furlani, Piyanist Hegye, Kemanî Tatyos gibi isimler yer almıştır. Mahfil sahibi ve mahfil müdavimleri, dinamik etkileşimleri sonucunda şiirler ve diğer türlerde edebî metinler okuyup birbirlerine okuma sırasında piyano ve farklı müzik aletleriyle eşlik etmiş, böylece mahfildeki sanat-edebiyat faaliyetleri birbirini tamamlamıştır. Bu mahfildeki buluşmalar, yaklaşık 29 yıl sürmüştür (Anar, 2011).

İhsan Raif Hanım (1877-1926)

İhsan Raif Hanım, hem şiir türünde eserler yazmış hem de besteler yapmış bir isimdir. Çocukluğu, o dönemin edebiyatçıları, devlet adamlarının ve şairlerinin bulunduğu mekânlarda geçtiği için sanatla/edebiyatla iç içe büyümüştür (Öklü, 2013).

İhsan Raif Hanım’ın Osmanbey’de bulunan evi edebiyat mahfili olarak kullanılmıştır. Halit Fahri Ozansoy, İhsan Raif Hanım’ın evini XVII. yüzyılda zarafetleriyle ün kazanan ve seçkin yaşam tarzlarıyla öne çıkan “précieuse” kadınlarının zarafet anlayışını yansıtan salonlara benzetmiştir. İhsan Raif Hanım’ın evi, tanınmış edebiyatçıların haftada bir ya da iki gece düzenli olarak buluştuğu bir “sanat mabedi” hâline gelmiştir. Mahfil müdavimleri arasında İhsan Raif Hanım’ın hocası Rıza Tevfik, Halit Fahri, Yahya Kemal, Rüşen Eşref, Fazıl Ahmet, Selâhattin Enis, Hakkı Tahsin gibi isimler bulunmuştur (Ozansoy, 2017). Ek olarak Ahmet Haşim de bu isimler arasında yer almıştır (Anar, 2011).

İhsan Raif Hanım, katılımcıların talebi üzerine kendi bestelerini piyanoda çalmış, etkileyici sesiyle şiirlerini okumuştur. Katılımcılar da şiirlerini ve/veya hikâyelerini okumuştur (Ozansoy, 2017).

İhsan Raif Hanım'ın evinde düzenlenen toplantılar, henüz yayımlanmamış eserlerin paylaşıldığı ve ortak bir eleştiri mekanizmasının işletildiği bir etkileşim alanı oluşturmuştur. Yapıtların içerik ve biçim açısından değerlendirilmesi, eksikliklerin tamamlanması, dönemin diğer edebî eserleri ile karşılaştırmalı değerlendirmelere tabi tutulması sayesinde toplantılarda sistemli bir eleştiri kültürü oluşmuştur. Katılımcıların farklı yapıtların tercümelerini de gerçekleştirdiği bu buluşmalar, bireylerin entelektüel birikimlerine ve ortak üretim süreçlerine doğrudan fayda sağlamıştır (Anar, 2011).

Şükûfe Nihal (Başar) (1896-1973)

Şükûfe Nihal, roman, hikâye, şiir, gezi yazısı gibi edebî türlerde yapıtlar ortaya koymuş yazar ve öğretmendir. Şükûfe Nihal, gazetecilikten şairliğe, seyahat yazarlığından kadın hakları savunuculuğuna kadar çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunan, çok yönlü biridir (Argunşah, 2002). Şükûfe Nihal'in henüz 13 yaşında *İttihat* gazetesinde yayımlanan yazısı, Türk kadınların haklarını savunmaya yönelik mühim bir çaba, adım olarak görülmüştür (Davaz ve Öztürk, 2017).

Darülfünunun ilk kadın mezunları arasında yer alan Şükûfe Nihal, yapıtlarında kadın olgusunu merkeze alarak kadınların eğitim hakkına erişimini, çalışma hayatına katılımını ve toplumsal yaşamda aktif bir şekilde rol almalarını savunmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde modern kadın aydın profilini temsil etmiş, gezi yazılarında Anadolu'da yaşayan kadınların sosyo-kültürel koşullarını da yazmıştır (Burus, 2017).

Şükûfe Nihal, edebiyatçı olmasının dışında Türkiye'nin ilk kadın coğrafyacısı ünvanına sahiptir. Bu alana olan ilgisini eserlerine yansıtmış; toplumsal, ekonomik, kültürel meselelere ilişkin çeşitli çözüm önerileri geliştirip sunmuştur (Çalışkan ve Özey, 2016). Şükûfe Nihal, kadın hakları mücadelesini sadece entelektüel düzeyde bırakmayıp eylemsel manada da faaliyetlerde bulunmuş, toplumsal değişim ve dönüşümün örgütlü mücadeleden geçtiğini savunarak kadın cemiyetlerinde etkin olarak görev almıştır. Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ne katılmış, ilk seçimde yönetim kuruluna seçilmiştir. Söz konusu bu cemiyetin amaçları arasında kadınların eğitim olanaklarına erişmesini sağlamak, çalışma

hayatında yer almalarını teşvik etmek ve hak arayışı sürecinde toplumsal bilinci arttırıp kadınları mücadeleye sevk etmek yer almıştır (Burus, 2017).

Şükûfe Nihal'in Levent'teki evi edebiyat mahfili olarak kullanılmıştır. Toplantıların ne zaman başlayıp ne zaman bittiğine ve hangi günlerde yapıldığına dair bilgilere rastlanmamıştır (Anar, 2011). Toplantılara Adile Ayda, Müfide Ferit Tek, Faruk Nafiz Çamlıbel, Abdülhak Şinasi Hisar, Âsaf Halet Çelebi, Mithat Cemal Kuntay, Behçet Kemal Çağlar, Refik Halit Karay, Fahri Celâl Göktulga gibi dönemin tanınmış yazar ve sanatçıları katılmıştır (Argunşah, 2002).

Adalet Cimcoz (1910-1970)

Adalet Cimcoz, çevirmen, köşe yazarı, sanat eleştirmeni, sanat galerisi yöneticisi, dublaj ve seslendirme sanatçısıdır. Alman edebiyatından yaklaşık 30 edebî eseri Türkçeye çevirmiştir. Aynı zamanda dönemin “dublaj kraliçesi” olarak adlandırılmıştır (Akın ve Şevik, 2023).

Adalet Cimcoz, Beyoğlu Tünel konumunda Markiz Pastanesi'nin karşısı ile Rus Konsoloslugu'nun bitişiğindeki apartmanda bulunan evini edebiyat mahfiline dönüştürmüştür (Söğüt, 2022). Mahfil, cumartesi günleri 15.00-16.00 gibi başlayıp 20.00-21.00 saatlerinde sona ermiştir. Katılımcılar arasında Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, Sabahattin Eyüboğlu, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Dr. İhsan Şükrü, Hasan Âli Yücel, Kasım Gülek gibi isimler yer almıştır. Toplantılar Adalet Cimcoz'un evi dışında, Maya Sanat Galerisi'nde de yapılmıştır. Maya Sanat Galerisi'nde belirli bir saat aralığıyla sınırlı olmaksızın, katılımcılar Cimcoz'u galeride buldukları her an ve saat bir araya gelmişlerdir (Anar, 2011).

Adalet Cimcoz, yetenekli sanatçıları destekleyerek onların eserlerini satın almış, mahfile katılan katılımcıların eserlerini galeride sergilemelerine fırsat vermiştir. Onun sayesinde birçok sanatçı bu fırsatlardan yararlanmıştır. Cimcoz, insanlara destek olduğu için mutlu olduğunu, bu faaliyetleri gelir elde etmek için değil sanatkârlar ile halk arasında köprü oluşturmak için yaptığını, galeride 200 sergi açtığını ve idealine kavuşmanın hazzını yaşadığını dile getirmiştir (Söğüt, 2022).

Nezihe Meriç (1925-2009), Adalet Ağaoğlu (1929-2020), Sevgi Soysal (1936 1976), Emine Işınsu (1938-2021)

Himayecilik faaliyetleri ile hamî rollerine ilişkin her ne kadar yeterli bilgiye ulaşılamasa bu konuda destekleyici işlev üstlenen farklı kadın edebiyatçılar da mevcuttur. Nezihe Meriç, Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Emine Işınsoy gibi isimler, edebî eserlerinin yanı sıra himayeci rolleri üstlenerek edebiyat mahfillerine katkı sağlamışlardır. Hikâyeci Nezihe Meriç ile *Dost* dergisinin sahibi olan eşi Salim Şengil, Ankara'da Bahçelievler'de bulunan evlerinde edebiyat toplantıları yapmıştır. Bu toplantılar, 1950 yılından 1970 yılına kadar sürmüştür. Katılımcılar arasında Cemal Süreya, Turgut Uyar, Fethi Naci, Can Yücel, Sevgi Nutku (Soysal), Özdemir Nutku, Edip Cansever, Hilmi Yavuz, Jülide Gülizar, Özdemir İnce, Ahmet Oktay, Fethi Giray, Mehmed Kemal, Vüs'at O.Bener, Yılmaz Gruda gibi isimler bulunmuştur. 1960 yılında Sevgi Nutku (Soysal) ile Özdemir Nutku çiftinin evinde de edebiyat toplantıları düzenlenmiştir. Katılımcılar arasında Attila İlhan, Edip Cansever, Asım Bezirci, Erdal Öz, Ece Ayhan, Özdemir İnce, Turgut Özakman, Orhan Duru, Ali Püsküllüoğlu, Hüseyin Cöntürk, Metin Eloğlu, Metin And isimler bulunmuştur. 1970'li yıllarda evi edebiyat mahfili olan isimlerden biri de Adalet Ağaoğlu'dur. Katılımcılar arasında Nezihe Meriç, Tezer Özlü, Sevgi Nutku, Ela Gültekin, Selçuk Baran, Füsun Akatlı, Salim Şengil, Selim İleri, Füzûzan, Metin Altıok, Ataol Behramoğlu, Demir Özlü, İlhan Berk, Salah Bırsel, Çetin Altan, Fahir Aksoy, Tahsin Saraç, Güner Sümer gibi isimler yer almıştır. Son olarak, Emine Işınsoy ve İskender Öksüz çiftinin Çankaya Kader Sokak'taki evleri edebiyat mahfili olarak kullanılmıştır. *Töre* dergisi yazarları çiftin evindeki toplantılara katılım sağlamıştır (Tonga, 2016).

Sonuç

Literatürde cinsiyet ile toplumsal cinsiyet tanımları incelendiğinde konuyla alakalı birçok açıklamanın, tanımın bulunduğu görülmektedir. Fakat bu kavramlar arasındaki en belirgin ayrım; cinsiyet kavramı biyolojik/anatomik farklılıkları vurgularken toplumsal cinsiyet kavramının, kültürel ve toplumsal farklılıkları vurgulamasıdır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklardan doğan ve toplum tarafından bireylerden yapması beklenen cinsiyet rolleri ve kalıpları olarak açıklanmıştır. Bu toplumsal kalıplar, çocukluk döneminden itibaren bireylere yüklenmeye başlamıştır. Mesela toplumsal düzen, kız çocuklarını pembe, erkek çocuklarını ise mavi renk ile özdeşleştirmiş ve bu renkler cinsiyetlerini temsil etmeye başlamıştır. Önceki yıllarda kadınların nüfus cüzdanlarının pembe, erkeklerin mavi olması bu duruma somut bir örnek olarak görülmüştür. Aynı durum çocuklara isim verirken de kendini göstermiş; kızlara daha duygusal nitelikli, erkeklere gücü simgeleyen isimler verilmiştir.

Edebiyat mahfilleri, kadın edebiyatçıların fikirsel ve sanatsal etkileşimlerinde mühim bir rol oynamıştır. Bu toplantılarda edebiyat ve sanat ile alakalı sohbetler gerçekleştirilmiş, fikir alışverişi yapılmış, genç kuşaklar deneyimli edebiyatçıların/sanatçıların birikimlerinden faydalanma imkânı bulmuştur. Edebiyat mahfilleri bu anlamda köprü işlevi görmüş ve katılımcılara mühim entelektüel kazanımlar sunmuştur.

Evi edebiyat mahfili olan edebiyatçıları/sanatçıları literatürde “hami” veya “himayeci” olarak adlandırılmıştır. Fatma Aliye, Şair Nigâr Hanım, İhsan Raif Hanım, Şükûfe Nihal, Adalet Cimcoz, Nezihe Meriç, Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Emine Işınsoy gibi isimler bu mahfillerin himayecileri arasında yer almıştır. Mahfil sahipleri ve katılımcıları dinamik bir şekilde birbirlerini entelektüel anlamda beslemiştir.

Himayeci kadınlar, dönemlerindeki kadın sorunlarına, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine duyarsız kalmamışlar, bu durumu aktif bir şekilde eleştirmişlerdir. Mesela Fatma Aliye, kadın haklarını hem yazılı yapıtlarında hem sözlü söylemlerinde cesur bir şekilde savunmuştur. Kadınların eşitsiz koşullarda yaşamasının giderilmesi yönünde çaba göstermiştir. Şükûfe Nihal ise henüz 13 yaşındayken kadın-erkek eşitliği ile ilgili yazı yazıp bu bilince ve farkındalığa erken kavuşmuştur. Şükûfe Nihal, kadın haklarını talep etmiş, kadınlara öncülük etmiş, fikirlerini sadece teoride bırakmayıp dernek faaliyetleriyle de eyleme dönüştürmüştür. Dolayısıyla, himayeci kadınlar bu noktada toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı çıkıp dönüştürücü rol üstlenmeye çalışmışlardır.

Kaynakça

- Aktay, E. (2019). *Ayfer Tunç'un romanlarında toplumsal cinsiyet* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akın, A., ve Şevik, N. (2023). Adalet Cimcoz'un çok yönlü kimliğinin çevirilerine yansıması. *Diyalog Dergisi*, 680-698.
- Anar, T. (2011). *Yeni türk edebiyatında edebiyat mahfilleri* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Argunşah, H. (2002). *Bir cumhuriyet kadını Şükûfe Nihal*. Akçağ.
- Ayda, A. (1984). *Böyle idiler yaşarken*. Ayyıldız.
- Bayhan, V. (2013). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğubatu Dergisi*, 63, 147-164.

- Beauvoir, S. D. (1993). *Kadın “ikinci cins” genç kızlık çağı* (Çev. B. Onaran). Payel Yayınevi.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Burus, D. (2017). Şükufe Nihal’in yazılarında kadın. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6, 39-60.
- Çalışkan, V., ve Özey, E. (2016). Darülfünun’dan mezun ilk kadın coğrafyacı: Şükûfe Nihal (1897-1973). *Türk Coğrafya Dergisi*, 67, 61-66.
- Davaz, A., ve Öztürk, S. (2017). *Kadın hayatlarını yazmak*. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. (Çev. C. Güzel). Kırmızı Yayınları.
- Karaca, Ş. (2011). Fatma Aliye Hanım’ın Türk kadın haklarının düşünsel temellerine katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, 31, 93-110.
- Karaca, Ş. (2013). Fatma Aliye ve Emine Semiye’nin kadının toplumsal kimliğinin kazandırılmasında öncü fikirleri. *International Journal of Social Science*, 6, 1481-1499.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ozansoy, H. F. (2017). *Edebiyatçılar çevremde* (2. baskı). Dergâh Yayınları.
- Öklü, M. (2013). *Kimseye etmem şikâyet*. Doğan Kitap.
- Söğüt, M. (2022). *Adalet Cimcoz bir yaşamöyküsü denemesi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tonga, N. (2016). *Cumhuriyet döneminde bir edebî muhit olarak Ankara* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri* (2023, 14 Temmuz). <https://sozluk.gov.tr/>, E.t. 14 Temmuz 2023.
- Uluköse, G. (2013). *Fatma Aliye: Bir biyografi*. Cinius Yayınları.
- Yıldırım Bayrakçı, Y. (2024). *İzmir’de edebiyat mahfilleri (1860-1960)* (Yayımlanmamış Doktora tezi) İstanbul Üniversitesi.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.

Edgar Morin'e Göre Avrupa'nın Sorunlarına Sosyoekonomik ve Politik Bakış ve Çözüm Önerileri

Talip Karakaya¹⁰

Özet

Kısa bir süre önce vefat eden çağımızın en önemli sosyolog ve filozoflarından olan Edgar Morin, başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın sosyo-ekonomik, kültürel, politik ve özellikle sosyolojik sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Kendisi, bugünkü medeniyetin temellerinin Avrupa'dan önce de var olduğunu ve özellikle Doğu kültür ve medeniyetinin Avrupa kültür ve medeniyetine çok önemli katkılar sunduğunu vurgular. Küreselleşme olgusunu da ele alan Morin, insanlığın çok kimlikli bir yeryüzü yurttaşlığına doğru evrildiğini, demokrasinin eksikleri olduğunu, totaliter rejimlerin varlıklarını sürdürdüklerini, ancak bir dünya-vatan bilinci ve gerçek bir insanlık siyasetinin yaratılmasıyla demokrasi bağlamında bir ilerlemenin sağlanabileceğini savunur. Başta sosyoloji olmak üzere felsefe ve antropoloji alanlarında pek çok eser ve makale yazan düşünürü göre Avrupa'nın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel sorunlar nelerdir? Bunların en aza indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması mümkün müdür? Eğer mümkünse bunun için neler yapılmalı ve hangi yol takip edilmelidir? Bu çalışma bu ve benzeri sorunların çözümü üzerine olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edgar Morin, Avrupa, Sosyo-Ekonomi, Politika ve Demokrasi

A Socioeconomic and Political Perspective on Europe's Problems and Solution Suggestions According to Edgar Morin

Abstract

Edgar Morin, one of the most important sociologists and philosophers of our time, whom we recently lost, was deeply interested in the socio-economic, cultural, political, and especially sociological problems of Europe, particularly France, and offered solutions. He emphasized that the foundations of today's civilization existed before Europe and that Eastern culture and civilization made very important contributions to European culture and civilization. Morin,

¹⁰ Prof. Dr., Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi // Prof. Dr., Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Kütahya Dumlupınar University, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2487-1471>, talip.karakaya@dpu.edu.tr.

who also problematized the phenomenon of globalization, argued that humanity is evolving towards a multi-faceted global citizenship, that democracy has shortcomings, that totalitarian regimes persist, but that progress within the framework of democracy can only be achieved through the creation of a world-nation consciousness and a genuine politics of humanity. According to this thinker, who wrote numerous works and articles in the fields of sociology, philosophy, and anthropology, what are the socio-economic, political, and cultural problems facing Europe? Is it possible to minimize or completely eliminate these problems? If so, what should be done and what path should be followed? This study will focus on the solutions to these and similar problems.

Keywords: Edgar Morin, Europe, Socioeconomics, Politics and Democracy

Giriş

Kısa bir süre önce aramızdan ayrılan çağımızın en önemli sosyologlarından olan Edgar Morin'e göre Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu pek çok sorunlar yer almaktadır. Bunların başında ekonomik kriz ilk sırada gelir. Bunun yanında liberalizmin etkisi ve eşitsizliğin artması, fakirliğin yaygınlaşması, yaşam standartlarında düşüş, devletin vatandaşlara ve ailelere yaptığı yardımların azalması ve kesilmesi, göçmenler sorunu, küreselleşmenin olumlu yönlerinin yanında olumsuz yönlerinin etkili olması, sermayenin tekelleşmesi, Avrupa'nın Afrika ülkeleri başta olmak üzere sömürüye devam etmesi ve pek çok toplumun ve halkın bağımsızlığını engellemeye çalışması... vb. gibi sorunları sıralayabiliriz.

Günümüzde Avrupa'nın Sorunları

Edgar Morin'e göre günümüzde, Avrupa barbarlığa hala devam etmektedir (Cerutie & Morin, 2014, s. 18-19). Modern Avrupa'da kader ortaklığı yoktur. Ulus devletler birbirlerine karşı çıkmaktadırlar. Son yıllarda Avrupa özellikle Corona virüsü nedeniyle kabağuna çekilmiştir. Morin'e göre günümüzde, Avrupa'da kriz karşısında merkezkaç güçler artmaktadır. Çünkü kriz karşısında siyasi Avrupa henüz zayıf ve kırılmalıdır. Amerika ne derse odur. Avrupa'nın güçlü ve ortak bir ordusu dahi yoktur. AB'nin henüz ne dış politikası ne de ortak savunma politikası yeterlidir. AB Ekonomik gelişmesinin gerektirdiği gerçek bir ulus üstü otoriteye sahip değildir. AB bugün demokrasi eksikliği ile de karşı karşıyadır.

Avrupa'nın Edgar Morin'e göre içinde bulunduğu diğer önemli sorun sosyal sorunlardır. Halk gittikçe fakirleşmekte, sokakta yaşayanların sayısı her geçen gün

artmaktadır. Fransa’da gerçekleşen sarı yeleklilerin eylemleri bu çöküşün bir yansımasıdır. Yine, insan ilişkilerinin azalması, göçmenlerin adaptasyon ve uyum sorunu, aile içi sorunların artması, psikolojik sorunlarda artışlar, aşırı sağın yükselişi ve toplum ve birey üzerinde bu yükselişin etkilerinin artması, yabancı düşmanlığının yükselişe geçmesi..vb. bunlardan sadece bir kaçıdır.

Avrupa’nın son birkaç on yılda elde ettiği kazanımlar bugün ne sağlamdır ne de artık geriye gidilmesi olanaksız denilebilecek türdendir. Geleceğin garantisi yoktur. Bunlardan başka, ahlaki ve sosyal kriz her geçen gün daha da yayılmakta, açgözlülük ve bireysellik artmakta, insanlar arasında iletişim krizi derinleşmektedir. Bunlardan başka, bilgi krizi ve modernlik krizi de devam etmekteyken onlara ek olarak ilerleme krizi ve özellikle Avrupa’da bir gelecek krizi de söz konusudur.

Morin’e göre Avrupa’nın içinde bulunduğu bir başka kriz de güvenlik sorunudur. Özellikle son yıllarda ve hatta son aylarda başta Almanya olmak üzere Fransa ve bazı diğer Avrupa ülkelerinde terör saldırısı artmış durumdadır. Özellikle, Avrupa’da İslamofobi hareketinin yükselmesi, camilerin kundaklanması ve yapılan saldırılar oldukça anlamlı ve bunlar büyük kaygılara neden olmaktadır. Yine bu bağlamda Fransa’da yabancılara saldırıların artması, yaralama, gasp ve şiddet olaylarının artması, ırkçılığın yükselişe geçmesi Avrupa’nın geleceği için büyük endişeler taşımaktadır. Bunların yanında Morin’e göre demokrasiden uzaklaşma ve baskının artması çok kaygı verici bir durum ortaya çıkarmıştır. Rusya-Ukrayna savaşının Avrupa devletlerinde güvenlik sorununu üstlere taşıması savaş korkusunu da tetiklemiş durumdadır.

Morin’e göre Avrupa’nın içinde bulunduğu diğer önemli bir sorun ise sağlık ve çevre sorunlarının artmış olmasıdır. Özellikle Fransa’da liberalizme geçişle birlikte devletin sağlık harcamalarını kısmaya başlaması önemli kaygıları da beraberinde getirmiştir. Birkaç yıl önce yaşanan Pandeminin etkilerinin tamamen ortadan kalktığını söylemek doğru değildir. Burada gerçekleşen iklim krizi, kuraklık, orman yangınları ve sellerin artması..vb. yeni felaketlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. İklim krizi üzerine Avrupa’da çok ciddi ve önemli çalışmalar yapıldığını belirtmekte de yarar vardır.

Avrupa’nın içinde bulunduğu en önemli sorunlardan biri de siyasi sorunların daha da artmaya başlamış olmasıdır. Bilindiği üzere İngiltere’nin AB’den ayrılmış olması Kıta Avrupası’nda önemli politik tartışmalara neden olmuştur. Yine önemli siyasi sorunlardan biri Avrupa’da son seçimlerde aşırı sağcı partilerin büyük başarılar sağlamasıdır. Özellikle yabancılar bundan son derece rahatsızdırlar. Siyasi krizler bağlamında Fransa’da başbakanlık

için yapılan oylamada sol birliğin milletvekilleri sayıca fazla olmasına rağmen sağ görüşlü birinin başbakan seçilmesi önemli bir krize yol açmış ve kurulan hükümet sadece üç ay görev yapabilmiştir. Genel olarak Avrupa devletlerinde devlet yapısının bozulmaya yüz tutması Morin açısından çok kaygı verici bir durumdur.

Çözüm Önerileri

Edgar Morin'e göre, yukarıda belirttiğimiz bu ve benzeri sorunlardan nasıl çıkılır, ne yapmak gerekiyor? İşte onun bu sorunlarla ilgili düşüncelerini şöyle belirtebiliriz. Çağdaş sosyolog ve filozof Edgar Morin'e göre ilk olarak düşüncemizi sorgulamalıyız. Yani siyaseti, ekonomiyi, demografiyi, ekolojiyi, bölgesel biyolojik, ekolojik ve kültürel hazineleri vb. dünya çapında düşünmemiz gerekiyor. Bencillikten kendimizi kurtarmalıyız. Diğer bir ifadeyle objektif olmalıyız. Bu bağlamda, Avrupa yaptığı hataları kabul etmeli ve bunlardan vazgeçmelidir. Yani Avrupa ilk hayatı kaynağına yeniden dönmelidir (Ceruti & Morin, 2014, s. 109). Yozlaşmış ve körelmiş eğitim kurumlarını özellikle üniversiteleri sorgulamalı, yeniden canlandırmalı ve reforme etmeliyiz. Ona göre bu sorunları çözmek için aklın ve gerçeğin çok boyutluluğunu derinden kabul etmemiz gerekiyor. Çünkü ona göre, kapasitesinin sınırlarını kabul eden, evrenin gizemine saygı gösteren, akli ihtimali olanla diyalog kurmayı bilen açık bir akıldan yana olmalıyız.

Fransız ve çağdaş dönemin önemli sosyologlarından biri olan Morin'nin diğer bir önerisi de şudur: Doğa ile olan ilişkilerimizi yeniden onarmak zorundayız. Biz insanlar, doğa olmadan yaşamımızı sürdüremeyiz. İnsanlık dünyaya ve biyosfere ait bir bütündür. İnsan varlığı, hem doğal hem de doğa-üstüdür, içinden çıktığı canlı ve fiziki dünyadan, kültürü, düşüncesi ve bilinci ile ayrılmıştır. Ekolojik bilince sahip olmak demek, insani özerkliğimizin aslında bağımlılık olduğunun bilincine varmak demektir. İnsan kendini, güneş sisteminin yıkıcısı olarak değil, canlı hayatın koruyucusu olarak görebilmelidir.

Edgar Morin'e göre Avrupa'nın hatalarından vaz geçmesi için yapması gereken bir diğer önemli misyon, hümanizmaya önem vermesi ve geleceği oluşturabilmek için kendi hayatı kaynaklarına dönmek olmalıdır. Ama bunu yapabilmek için ise tek taraflı Batı merkezçiliğinden vazgeçmek ve insan kültürlerinin çeşitliliğini ve zenginliğini tanımakla başlanmalıdır. Düşünüre göre hümanizmanın iki yüzü vardır. Ona göre hümanizmanın, insanı doğanın efendisi ve sahibi yapmaya dönük egemen yüzünü terk etmek gerekiyor. Bu konuda o şöyle der: Biz Avrupalılar, hümanizmanın ikinci yüzü olan, her insan varlığının onurunu ve değerini yücelten kısmını almalıyız. İnsan haklarını, kadınların haklarını, özgürlük-eşitlik-

kardeşliği, demokrasiyi ve dayanışmayı savunan hümanizmi güçlendirmeliyiz (Ceruti ve Morin, 2014, s. 127-128). Her insanı düşünceleriyle ve duygularıyla birlikte bir çeşitlilik olarak kabul etmeliyiz, renk, ırk, yer vb. ayrımı yapmamalıyız. Çünkü ona göre birlik, insan çeşitliliğinin hazinesidir. İnsanın tüm ideolojilerden, ayırıcı düşüncelerden, ötekileştirmeden, kötü emellerden, şeytani düşüncelerden uzaklaşması gerekiyor. İnsanın birliğini yeniden yakalamak ve sonuna kadar götürmek elimizdedir. Edgar Morin'e göre bunu, kültürleri ayırıştırarak değil, tersine, kültürlerin çeşitliliğini savunarak ve bu yönde gelişmeleri destekleyerek ve koruyarak yapabiliriz.

Diğer taraftan, Morin'e göre hataları düzeltmek için yapılması gerekli başka hususlar da vardır. O bunu şöyle belirtiyor: Avrupa'nın geçmişi, bir ulusun geçmişi değildir. Bir ulusun fertleri ortak bir geçmişe sahiptirler. Ulus, ortak bir hafıza, ortak yasalar ve kurallarla birleşmiştir. Kimliğimiz ve Avrupalıların birliği, bölünme ve çatışmaların ürünüdür. Bunlar aynı zamanda her devletin, her ulusun, her bölgenin başka uluslar ve bölgelerle kurdukları ilişkilerin ve etkileşimlerinin de sonucudur. Bugünkü Avrupa uluslarının hepsi, Avrupa halklarının farklı aktörlerden ve dışarıdaki başka bölgelerden gelen heterojen katkılar arasındaki inişli çıkışlı sentezlerin de ürünüdür. Avrupa'nın her bölgesi bu tarihlerin üst üste binen hafızasını korumaktadır. Bugün değerlendirmemiz gereken, işte hafızanın bu yönüdür (Ceruti ve Morin, 2014, s. 149-150).

İdeolojilerin yerini aldığını iddia eden ekonomik liberalizmin artık iflas etmiş bir ideoloji olmasının açıkça ortaya çıktığını ifade eden Morin, "Bırakınız yapsınlar!" felsefesinin kısmi başarılar getirse bile zenginlikten çok yoksulluğu artırdığını vurgular. Ona göre, liberalizmin öncülüğünde küreselleşme, gelişme, batılılaşma yani aynı olgunun üç yüzü, insanlığın yaşamsal sorunlarını çözmemiştir. Dolayısıyla ona göre, küresel sistemimiz ya ölecek ya da dönüşecektir (Ceruti ve Morin, 2014, s. 21). Yine o açıklamalarına şöyle devam ediyor: Şunu bilmemiz gerekir ki küreselleşme, insanlığın ulaşabildiği en iyi ve en kötü aşamadır. En kötü, çünkü küreselleşme zincirleme felaketlere doğru götüren çılgın bir yarışa başlatmıştır. Manipülasyoncu, bilim ve tekniği tahrip eden güçlerin denetimsiz atılımı, her yolu meşru gören kazanç ekonomisinin zincirlerinden boşalması kitle imha silahlarının artmasına, yaşam kürenin yoğun tahribine yol açmış, ardından da finans kapitalin zorbalığı gelmiştir. Bütün bunların sonucu olarak da yabancı düşmanlığı, ırkçılık, etnik ve küresel ayrımcılık gündeme oturmuştur.

Edgar Morin sorunların çözümü için reform ve niçin dönüşüme çok önem verir. Ona göre bu bağlamda üçlü bir teşhisten hareket etmemiz gerekir. Kendisi bunu üç madde halinde belirtiyor:

1-Toplumumuzun ve uygarlığımızın getirdiği ve yaygınlaştırdığı sorunların ve olumsuzlukların çok fazla olması ve bunların gittikçe ağırlaşması,

2-Toplumumuzun ve uygarlığımızın en önemli kazanımlarının üstündeki tehditlerin giderek artması,

3-Direnış hareketinin getirdiği değerlerin önemsenmemesi ve bu değerlerin güncel yönetimler tarafından genellikle ayaklar altına alınmasıdır (Hessel ve Morin, 2011, s. 33).

Çağdaş sosyolog Morin'e göre öncelikle çığıırından çıkmış bazı açgözlölükler söz konusudur. Kendisi bunlara şu örnekleri veriyor: Kâr, çıkar hırsı, somut dayanışmaların azalması, kamusal alanda ve özel sektörde bürokrasinin aşırı artması, rekabetin azgınlaşması, baskısı ve yozlaşması, niceliğin niteliğe egemen olmasıdır. Yine o düşüncelerine devam ederek şöyle diyor. Sahte ürünlerin satın alınmasını teşvik eden tüketim zehirlemeleri, endüstriyel tarım ve besicilik alanından gelen gıda maddelerinin bozulması, tüketicilerin, küçük ve orta ölçekli üreticilerin, koşullanmış ve bölünüp yalnızlaşmış vatandaşların çaresizliğidir. Ayrıca şunları da buraya dâhil ediyor: Bilgiler arasında kopukluk yaratan ve dolayısıyla bireylerin ve yurttaşların yaşamlarındaki temel ve bütüncül sorunları kucaklama olasılığını engelleyen bir eğitim sisteminin yetersizliğinin gitgide açık seçik hale gelmesi, tüm siyasal sorunları pazar sorununa indirgeyen ve hiçbir önemli amaç açıklayamayan iktisatçı bir budalalığa teslim olmuş kör bir siyasal düşüncenin bunalımı. Ona göre maddi refah, hiçbir yerde kültürel ve manevi refahı getirememiştir. Bu durumu hali vakti yerinde insanların ölçüsüz uyuşturucu, rahatlatıcı ilaç, antidepresan ve uyku ilacı tüketmeleri kanıtlamaktadır. Mutlu olmanın, iyi yaşamamanın amacı, yozlaşarak sadece maddi konfor ve rahatlığa indirgenmiştir. İktisadi gelişme manevi ve etik gelişmeyi sağlayamamıştır. Zamana karşı yarış, aşırı uzmanlaşma, şirketlerde, devlet dairelerinde ve hatta yaşamlarımızda iş bölümü genel bir bürokrasiye, inisiyatif ve sorumluluk alma korkusuna götürmüştür. Bireyciliğin parlak başarıları dayanışmaların talihsiz biçimde gerilemesi sonucunu doğurmuştur (Hessel ve Morin, 2011, s. 34-35).

Öte yandan Morin'e göre Avrupa'yı bekleyen bir diğer tehdit ise kendi Avrupa tarihinin en iyi, en yararlı kazanımlarının da tehdit altında olmasıdır. Buna çok çarpıcı olan Fransa örneğini gösterir ve şöyle der: 20. yy. boyunca cumhuriyetçi, laik, sosyal Fransa gerici, kendi içine kapanmış, yabancı düşmanı, ırkçı ve otoriter bir Fransa'yı ikinci planda

bırakmıştır. O bu konuda düşüncelerine şöyle devam eder: Otorite özlemi içindeki ve gerici, yabancı düşmanı ve ırkçı, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini silen ve unutan bu ikinci Fransa'nın Vichy simgesiyle zafer kazanması için ülkemizin daha önce hiç yaşamamış olduğu çok büyük bir askeri felaket gerekmiştir. Sonunda onun yerini, cumhuriyetçi ve sosyal Fransa almıştır.

Morin'e göre bir diğer sorun olan yabancı düşmanlığı, devlet desteğini arkasına alarak artık çığırından çıkmıştır. Fransa'da çok fazla göçmen ve çok fazla yabancı bulunmaktadır. Düşünür, göçmen haklarını savunurken Fransa'nın kurucu, yaratıcı ve yeniden yaratıcı ilkesini ve Fransızlaştırmayı savunmaktadır. Çünkü ona göre, yaşayan ve açık bir kültür çok sayıda göçmeni entegre edebilir. Fransa'ya yeniden can vermek ve ülkenin açılmasını desteklemek gerekiyor. Bu bağlamda kendisi, cumhuriyetçi Fransa'yı yeniden canlandırmak istemekle, Fransa'nın ulusal özünü ifade ettiğini belirtir. Yine ona göre bir diğer sorun ise uygarlığın, toplumun ve ekonomik kriz tehlikelerinin yaşamı ağırlaştırmış olmasıdır. Çünkü ona göre, toplumsal çatlaklar süreç içerisinde tehlikeli kırılganlıklar haline gelmiş ve dışlamalar yoğunlaşmış ve yoğunlaşmaya devam etmektedir. Örneğin; 1929 krizi, 2. Dünya savaşı ..vb. gibi. Demokrasilerin krizi ekonomik krizle ağırlaşmakta ve birleşen bu krizler “popülizm” sözcüğüyle karşılanması pek mümkün olmayan aşırılıkların yükselmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, her alanda acilen başka bir düşünce, başka bir siyaset gerekiyor (Hessel ve Morin, 2011, s. 39-41).

Morin'in üzerinde durduğu bir başka konu da dayanışmanın canlandırılmasıdır. İyi yaşamak için dayanışmayı canlandırmak gerekiyor. Bunun için kendisi, orta büyüklükte ve büyük kentlerde, Paris gibi metropollerin mahallelerinde “Kardeşlik Evleri” kurmayı önermektedir. Maddi ve manevi sıkıntı çeken insanlara acil yardımda bulunulmasının yanı sıra bu evlerde umutsuz ve kederli insanların da yardımına koşulacaktır. Yine bu evlerde, hastaneye yatma konusunda zorluk çeken insanların yararlanması için acil müdahale dispanserleri bulunacaktır. “Kardeşlik Evleri” aynı zamanda dostluk evleri ve başkalarına ilgi gösterme merkezleri olacaktır. Bu evler, önlemler alabilen, ilişki kurma, empati, duyarlık, yardım, bilgi, gönüllülük, sürekli seferberlik işlevleri olan merkezler olacaktır.

Gençlik Siyaseti de Morin'in önerdiği önemli düşüncelerden biridir. Bu konuda o şöyle der: Bizler bir gençlik siyaseti oluşturmak zorundayız. Her an patlayan ve özgürleştirici bir güç olan gençlik dışlandığında ve gettolara sürüldüğünde tahrip edici ve yok edici bir güce dönüşür. (Hessel ve Morin, 2011, s. 51-52). 2005'te Paris bölgesinde, 2011 yazında Londra'da bunlar görülmüştür. Bir gençlik siyaseti sadece sivil hizmetler aracılığıyla

dayanışma olgusunu kapsamaz, bizi gençlerin sorunlarıyla dayanışma içinde olmaya, dışlanmış bütün gençlerin onurlarını ve kişiliklerini tanımaya yönlendirir.

Edgar Morin'in üzerinde durduğu bir diğer husus ise ahlakın yüceltilmesidir. Ona göre ahlakın yüceltilmesi ahlak dersleriyle yetinmekle olmaz. Bu, kazanç hırsı hegemonyasının geriletilmesiyle ve dayanışmaların canlandırılmasıyla başlar. Aynı zamanda yöneticilerin, devlet memurlarının ve de toplumsal bir misyon içeren meslek sahiplerinin yani hekimler, öğretmenler, öğretim görevlileri, yargı mensupları, seçilmişler vb. daha titiz, daha ciddi ve daha ahlaklı bireyler olmalarının da sağlanması gerekir. Biz bu amaçla çözüm olarak devlet danışmanlarından, hümanistlerden ve insan hakları savunucularından vb. oluşan bir “Devlet Etik Konseyi” oluşturma önerisi getiriyoruz. Bu konsey ek olarak sorumluluk ve / ya da yetki veren bir kamu görevi kariyeri yapmak isteyenler için Konfüçyüsçü bir özveri eğitimi programlayacaktır (Hessel ve Morin, 2011, s. 52-53).

Düşünürün üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de çok yönlü ekonomik reformdur. Yani çok yönlü ekonomi. O, çok yönlü bir ekonomi içinde adil, toplumsal ve dayanışmacı bir ekonomiyi desteklemekten yanayız, der ve şöyle devam eder: Kapitalizmin geçersizliğini ilan edenler, bu konuda inandırıcı olabilecek en küçük bir alternatif getiremiyorlar. Dolayısıyla, kapitalizmin ebedi olduğunu düşünenler ona boyun eğiyorlar. Sosyal demokrasi, en azılı düşmanı karşısında sessiz kaldı, diyerek ciddi bir eleştiri yapmakta ve önemli bir sorunun da altını çizmektedir. Bu bağlamda kendisi, sosyal ve dayanışmacı ekonominin gelişmesini, üretim ve tüketim kooperatiflerini, yardım sandıklarını, dayanışma derneklerini ve meslek kuruluşlarını, mevduat bankalarını ve mikro kredileri, ayrıca iş alanları yaratan perakende pazarlama projelerinin finansmanına yönelik yasal ve mali yeni önlemlerin getirilmesini, desteklemektedir (Hessel ve Morin, 2011, s. 55-56). Ona göre burada adil bir ekonominin gelişmesi, bir yandan küçük üreticilerin çıkarlarını savunan adil bir ticaretin gelişmesini sağlarken açgözlü aracılardan önce püskürtüp sonra da yok edecek öte yandan da ham madde pazarlarındaki dalgalanmalarla rekabet edebilmek için fiyatların uygun düzeyde kalmasını sağlayacaktır. Yine Morin'e göre yeşil ekonominin gelişmesi önem arz etmektedir. Bunlar; güneş enerjisi, rüzgar, su ve toprak altı enerjileri... vb. dir.

Morin'in üzerinde durduğu bir diğer konu eğitim reformudur. O, köklerini geçmişin hümanist kültüründen ve Cumhuriyet'in temel ilkeleri olan özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin yeniden canlandırılmasından alan yeni bir politikanın ana hatlarını çizdiği, aşamalı bir yol öneriyoruz, der. Bu tamamlayıcı yaklaşım, siyasi düşüncenin bu unsurlardan bazen birine bazen de diğerine öncelik vererek sürekli yönetmesi gereken birtakım karşıtlıklar içerir.

Nitekim tek başına özgürlük eşitliği yok etme eğilimi gösterir ve sonuç olarak dayatılan eşitlik özgürlüğü yok etmeye meyleder. Kardeşlikse ancak siyaset tarafından harekete geçirilebilir ve yurttaşlara bağlıdır ama eşitlik ve özgürlüğe de katkıda bulunur (Morin, 2020, s. 63).

Sonuç

Sonuç olarak, yakın zamanda kaybettiğimiz çağımızın önemli sosyolog ve düşünürlerinden olan Edgar Morin, Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu sorunları açıkça belirtmekte ve çözüm önerileri sunmaktadır. Küreselleşme olgusunu da sorunlaştıran Morin, insanlığın çok kimlikli bir yeryüzü yurttaşlığına doğru evrildiğini, demokrasinin eksikleri olduğunu, totaliter rejimlerin varlıklarını sürdürdüklerini, ancak bir dünya-vatan bilinci ve gerçek bir insanlık siyasetinin yaratılmasıyla demokrasi bağlamında bir ilerlemenin sağlanabileceğini savunur. Sosyal sorunlar başta olmak üzere; ekonomik, eğitim, kültür ve siyasi sorunları ayrıntılı olarak ele alan Edgar Morin, hümanizmin ve demokrasinin gelişmesi için de büyük mücadele vermiş, bunların gelişimlerini şiddetle savunmuş bir sosyologdur. Eleştirilerinde objektif olmaya özen gösteren düşünür, Avrupa'nın önemli sorunlarının nasıl çözüleceğini açıkça belirtmiştir.

Kaynakça

- Ceruti, M. & Morin, E. (2014). *Notre Europe - Décomposition ou Métamorphose?*. Fayard.
- Hessel, S. & Morin, E. (2011). *Le Chemin de l'Espérance*. Fayard.
- Morin, E. (1987). *Penser L'Europe*. Gallimard.
- Morin, E. (2008). *Ou va le monde?*. L'Herne.
- Morin, E. (2017). *Le Temps est Venu de Changer de Civilisation*. De L'Aube.
- Morin, E. (2020). *Changeons de Voie*. Denoel.
- Morin, E. (2020). *Sur La Crise*. Flammarion.
- Morin, E. (2015). *Penser Global. Humain et Son Univers*. EMSH.
- Viveret, P. & Morin, E. (2010). *Comment Vivre en Temps de Crise?*. Fayard.

Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini: İlköğretim Hayat Bilgisi Ders Kitapları Örneği

Zeynep Çiftçi¹¹

Özet

Günümüz toplumlarında toplumsal cinsiyet rolleri; bireylerin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlardaki varoluşlarını, karar alma mekanizmalarını ve yaşam tercihlerini şekillendiren belirleyici bir kurumsal yapıya sahiptir. Bireylerin toplumsallaşma sürecinde bu rolleri içselleştirmesinde ve yeniden üretmesinde en stratejik araçlardan biri olan eğitim kurumu, kuramsal ve pratik boyutlarıyla cinsiyet rejimlerinin aktarılmasında temel bir işlev görmektedir. Eğitim sisteminin en somut ve erişilebilir materyallerinden biri olan ders kitapları, sadece akademik bilgiyi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda makbul davranış kalıplarını, değer yargılarını ve toplumsal normları normatif düzeyde inşa eden araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından 2024-2025 eğitim-öğretim yılında ilköğretim kademesinde kullanıma sunulan Hayat Bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin ne şekilde ele alındığını, metin ve görsel içerikler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın temel materyalini oluşturan söz konusu ders kitaplarındaki metinsel ve görsel içeriklerin cinsiyet temsilleri açısından niteliksel ve niceliksel boyutlarını ortaya koymak amacıyla metodolojik çerçevede İçerik Analizi yöntemi benimsenmiştir. Yapılan ampirik incelemeler kapsamında, 2024-2025 dönemi Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer alan toplam 144 karikatür görseli detaylı bir biçimde taranmıştır. İnceleme sonucunda, söz konusu görsellerin 25 tanesinde doğrudan toplumsal cinsiyet rollerine ve roller arasındaki ilişki bölümüne ilişkin içeriklerin bulunduğu saptanmıştır. Bu içeriklerin kategorik dağılımı incelendiğinde; 18 karikatürde kadını ve erkeği geleneksel kalıplar içerisine hapseden, ataerkil paradigmaları yeniden üreten “klasik toplumsal cinsiyet rollerine” ait bulgulara rastlanmıştır. Buna karşın, 4 karikatürde ise geleneksel rollerin sınırları aşarak cinsiyet eşitliği perspektifini destekleyen, alternatif ve dönüştürücü örneklerin sunulduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen veriler, ders kitaplarındaki görsel ve metinsel içeriklerin eril egemen anlayışın hakim olduğu ataerkil toplumsal yapılarda kadının ikincil ve dezavantajlı konumunu pekiştirici bir işlev görebileceğini göstermektedir. Kitaplarda yer alan cinsiyete dayalı

¹¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi // Masters's Student, Department of Sociology, Institute of Graduate Education, Kütahya Dumlupınar University, ORCID <https://orcid.org/0009-0009-7087-3468>, zcifci66@gmail.com.

stereotipler; toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rollerin, bunlara bağlı beklentilerin ve geleneksel inançlarla beslenen “ideal” davranma biçimlerinin küçük yaşlardan itibaren doğallaştırılmasına yol açmaktadır. Bireysel ve bilişsel mekanizmaların yanı sıra aile, medya ve akran grubu gibi dış faktörlerle birleşen bu aktarım süreci, eşitsizliği derinleştiren bir dinamik yaratmaktadır. Ancak diğer taraftan, klasik kalıpların dışına çıkan eşitlikçi örneklerin bulunması, ders kitaplarının cinsiyet eşitliği bilincinin inşa edilmesi ve toplumsallaşma sürecine olumlu katkı sunması bakımından kritik bir potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak, eğitimin toplumu dönüştürme ve adil bir sosyal düzen inşa etme gücü göz önüne alındığında, Hayat Bilgisi ders kitaplarının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış açısıyla yeniden tasarlanması kaçınılmazdır. Ders kitaplarının hazırlanması ve denetlenmesi süreçlerinde görev alan eğitimcilerin, yazarların ve karar vericilerin toplumsal cinsiyet farkındalıklarının artırılması, kitaplardaki stereotiplerin arındırılarak eşitlikçi temsil örneklerinin çoğaltılması gerekmektedir. Böylece, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin tüm bireylerin kendi potansiyellerini keşfedeceği ve kullanabileceği fırsat eşitliğine dayalı bir eğitim ortamının tesis edilmesine katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Sosyolojisi, Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet Roller, Hayat Bilgisi Ders Kitabı, İçerik Analizi

Gender Roles in Textbooks: The Case of Primary School Life Studies Textbooks

Abstract

In contemporary societies, gender roles hold a decisive institutional influence over individuals' social, economic, political, and cultural lives, as well as their decision-making processes and life choices. As one of the most strategic instruments for individuals to internalize and reproduce these roles during the socialization process, the institution of education serves a fundamental function in transmitting gender regimes through both its theoretical and practical dimensions. Textbooks, being one of the most concrete and accessible materials of the educational system, stand out not only as tools for transferring academic knowledge but also for normatively constructing ideal behavior patterns, values, and social norms. This study aims to examine how gender roles are addressed through textual and visual content in Social Studies (*Hayat Bilgisi*) textbooks, which were introduced by the

Ministry of National Education (MoNE) for the 2024–2025 academic year at the primary school level.

Within a methodological framework, Content Analysis -allowing for both qualitative and quantitative analytical dimensions- was adopted to reveal the gender representations in the textual and visual contents that constitute the main material of the research. As part of the empirical examination, a total of 144 cartoon visuals in the 2024-2025 Social Studies textbooks were thoroughly analyzed. The analysis revealed that 25 of these visuals contained content directly related to gender roles and the division of labor between genders. When the categorical distribution of these contents was examined, 18 cartoons displayed findings related to “classical gender roles” that confine women and men within traditional stereotypes and reproduce patriarchal paradigms. Conversely, in 4 cartoons, traditional roles were transcended, presenting alternative and transformative examples that support a gender equality perspective.

The findings indicate that visual and textual content in textbooks can reinforce women's secondary and disadvantaged status in patriarchal social structures dominated by male-dominated understanding. Gender-based stereotypes in textbooks lead to the naturalization from an early age of the roles assigned to women and men, the expectations associated with them, and the “ideal” behavioral patterns fed by traditional beliefs. This transmission process, which interacts with individual and cognitive mechanisms as well as external factors such as family, media, and peer groups, creates a dynamic that deepens inequality. On the other hand, the presence of egalitarian examples that go beyond classical stereotypes highlights the critical potential of textbooks in building gender equality awareness and making a positive contribution to the socialization process.

In conclusion, considering the power of education to transform society and build a fair social order, it is imperative that Social Studies textbooks be redesigned with a gender equality-sensitive perspective. Increasing the gender awareness of educators, authors, and decision-makers involved in the preparation and review processes of textbooks, as well as eliminating stereotypes and increasing egalitarian representation examples, is essential. This will contribute to establishing an educational environment based on equal opportunities where all individuals, regardless of gender, can discover and realize their potential.

Keywords: Sociology of Education, Gender, Gender Roles, Social Studies Textbook (*Hayat Bilgisi*), Content Analysis

Giriş: Sosyalleşme, Okul ve Toplumsal Cinsiyet Ekseni

İnsan ontolojik varoluşu gereği kamusal ve ilişkisel bir zeminde konumlanan; iletişime, karşılıklı etkileşime ve sosyalleşmeye içkin bir ihtiyaç duyan bir öznedir. Bu sosyalleşme ve iletişim pratiklerinin ilk evreleri ve kurucu temelleri birincil sosyalleşme ajanı olan aile ortamında deneyimlenip içselleştirilse de; bu yetilerin olgunlaşması, kurumsal bir nitelik kazanması ve pratik hayatta işlevselleşmesi en somut ve gözlemlenebilir biçimde eğitim kurumlarında, özellikle de okul ortamında tetkik edilebilir.

Okulların ve formal eğitim alanlarının yarattığı mikrokozmos, bireyin psiko-sosyal bağlamda bireyselleşme yolunda attığı kritik adımları ampirik ve teorik olarak incelememize olanak tanır. Bireyin akran gruplarıyla kurduğu simetrik ve asimetrik ilişkisel ağlar, bu bağlamda gerçekleşen kültürel alışveriş ve toplumsal hayatta idameyi sağlayacak rasyonel ve pratik bilgilerin edinimi, kronolojik olarak okul ekosistemiyle birlikte ivme kazanır.

Sosyalleşme süreci, yapısal olarak bireye salt bir aidiyet değil, eş zamanlı bir toplumsallaşma bilinci de kazandırır. Bu toplumsallaşma aktarımı ve öğretisi sayesinde özne; makro düzeydeki toplumsal gereklilikleri, kültürel kodları ve egemen toplum yapısının meşrulaştırdığı, beklenen ve makbul addedilen davranış kalıplarını öğrenir. Bu dinamik süreçler, bireyin toplumsal yapıya uyum sağlama (integregasyon) kapasitesini ve mekanizmalarını hızlandırır. Bu bağlamda, toplumsallaşma sürecinin en belirgin, kurumsal olarak dayatılan ve en güçlü şekilde benimsenmesi talep edilen boyutlarından biri de, ataerkil ve kültürel mekanizmaların yeniden üretildiği toplumsal cinsiyet rollerine ve bu rollerin dayattığı normatif kurallara uygun pratikler sergilenmesidir.

“Cinsiyet kavramı, biyolojik farkı ifade etmek amacıyla erkek ve kadın bedenlerini tanımlayan anatomik ve fizyolojik farklılıkları; toplumsal cinsiyet ise, kadın ve erkek arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklar ve bu farklılıkların ortaya çıkardığı psikolojik etkiyle ilgilidir” (Akbulut Uzun ve Özkan, 2020, s. 166).

Toplumsal cinsiyet rolleri; bireylerin kamusal ve özel alandaki davranış örüntülerini, dikkat etmeleri gereken normatif kuralları, iletişim biçimlerini ve estetik tercihleri yapılandırmaktadır. Toplumsal yapı tarafından kadın ve erkeğe atfedilen bu roller, sosyalleşme süreçleri vasıtasıyla çocuklar tarafından erken yaşlardan itibaren içselleştirilmekte ve yeniden üretilmektedir.

Bu bağlamda, bireylerin birincil sosyalleşme ajanı olan aile kurumundan sonra en yoğun etkileşimde bulunduğu ve uzun süreli vakit geçirdiği okul ortamının ve eğitsel

süreçlerin sosyolojik bir incelemeye tabi tutulması büyük bir önem arz etmektedir. Söz konusu ortamın kurucu bileşenlerinden biri olan ders kitapları, yalnızca bilişsel bilgi aktarım araçları değil; aynı zamanda çocukların sosyal gerçekliği anlamlandırmasında, toplumsal cinsiyet rejimini kavramasında ve kültürel kodları içselleştirmesinde aktif işlev gören metinlerdir.

Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin normatif kazanımlar, kalıp yargılar ve toplumsal cinsiyete dayalı kodlar bu materyaller aracılığıyla belirginleşmekte ve pekiştirilmektedir. Dolayısıyla ders kitapları üzerinden aktarılan bu roller; bireylerin ilerleyen yaşam evrelerinde yöneldikleri meslek seçimlerinden aile içi iş bölümüne ve kamusal alandaki konumlanışlarına kadar geniş bir yelpazede belirleyici ve dönüştürücü bir etkiye sahip bulunmaktadır.

1. Yöntem

Bu çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2023-2024 eğitim-öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul Hayat Bilgisi (1, 2 ve 3. sınıf) ders kitaplarındaki görseller, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında ilköğretim kurumlarında okutulan Hayat Bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin ele alınış biçimlerini ve sunumunu nitel ve nicel boyutlarıyla ortaya koymaktır.

İnceleme kapsamında; 2024 basımı 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı (Şahin vd., 2024), 2022 basımı 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabı (Sezgin ve Taş, 2022) ve 2024 basımı 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında (Kılıçarslan, 2024) yer alan karikatür görselleri veri setini oluşturmuştur. Ders kitaplarında tespit edilen toplam 141 karikatür görselinden 25'inin doğrudan veya dolaylı olarak toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin temalar barındırdığı saptanmış ve bu görseller analiz kategorilerine dâhil edilmiştir.

İncelenen ders kitaplarındaki karikatür görsellerinin sınıf düzeylerine ve toplumsal cinsiyet temalarına göre dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. *Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yer Alan Karikatür Görsellerinin Dağılımı*

Sınıf Düzeyi	Toplam Karikatür Görsel Sayısı	Toplumsal Cinsiyet Rollerine Temalı Karikatür Görsel Sayısı
1. Sınıf	40	10
2. Sınıf	33	7
3. Sınıf	68	8
Toplam	141	25

Tablo 1 incelendiğinde; 1. sınıf ders kitabında yer alan 40 karikatür görselinden 10'unun, 2. sınıf ders kitabındaki 33 karikatür görselinden 7'sinin ve 3. sınıf ders kitabındaki 68 karikatür görselinden 8'inin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında içerik barındırdığı görülmektedir.

2. Ders Kitaplarındaki Karikatür Görsellerinin Analizi

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin sosyalleşme ve öğrenme süreçlerinde başta spor ve sanat faaliyetleri olmak üzere pek çok alanda belirleyici bir role sahiptir. Ders kitaplarında yer alan karikatür görselleri, çocukların bu alanlardaki cinsiyet rollerini içselleştirmesinde önemli birer görsel araç olarak öne çıkmaktadır.



Şekil 1. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 38



Şekil 2. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 21



Şekil 3. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 46



Şekil 4. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 68



Şekil 5. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 16



Şekil 6. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 19

Spor ve toplumsal cinsiyet ilişkisini ele alan Koca (2006), konuyu şu şekilde kavramsallaştırmaktadır:

“Spor ortamında toplumsal cinsiyet konulu çalışmalar, sporun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kuvvetlendirdiği ve bu yolla Connell (1987)’in tanımladığı toplumsal cinsiyet düzenini yeniden ürettiği bir kültürel pratik olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet düzeni, kadınlık ve erkeklik tanımları yoluyla erkeğin kadın üzerindeki ayrıcalıklı konumunu sağlayan, kadın ve erkek arasında tarihsel olarak kurgulanan iktidar ilişkilerini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet düzeni içinde kadının spor deneyimini meşrulaştıran ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik fark ve bu farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlar. Cinsiyetler arası biyolojik farklılık, kadının erkek üstünlüğü karşısında “öteki” olarak tanımlanan toplumsal aşağılık (ikincillik) fikrine dönüşümüne hizmet etmektedir” (s.83).

Bu bağlamda, biyolojik farklılıklar söylemi üzerinden belirli spor dallarında erkeklerin ön plana çıkarılması ve bu alanlara yönlendirilmesi, toplumsal düzeyde kanıksanmış bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnceleme kapsamına alınan ders kitaplarındaki görsellerde, fiziksel güce dayalı bedensel spor dallarında çoğunlukla erkek çocuklarının temsil edildiği görülmektedir. Analiz edilen örneklerde özellikle futbol branşının cinsiyet rolleri üzerindeki etkisi öne çıkmaktadır. Futbol, hem geleneksel algılar hem de bedensel performans beklentileri doğrultusunda tarihsel olarak erkeklerle özdeşleştirilen bir spor dalı niteliğindedir. Dolayısıyla ders kitaplarında sunulan görsel temsiller, var olan bu kalıpyargıları pekiştirme ve sporda cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretme potansiyeli taşımaktadır.

Nitekim incelenen görseller analiz edildiğinde; Şekil 1’de iki erkek çocuğunun ayaklarında futbol topuyla betimlendiği, Şekil 2’de bir erkek çocuğunun sınıfa sunduğu görsel materyalde erkek bir futbolcunun yer aldığı ve Şekil 3’te yer alan altı parçalı görsel setinin bir karesinde elinde futbol topu bulunan bir erkek çocuğunun resmedildiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Şekil 4’te tüm aile bireylerini bir arada gösteren karikatürde erkek çocuğunun ayağında top bulunması dikkat çekerken; Şekil 5 ve Şekil 6’da ise okul bahçesinde futbol oynayan öğrenci gruplarının tamamen erkek çocuklarından oluştuğu saptanmıştır.

Futbolun yanı sıra incelenen bir diğer spor dalı olan basketbolun da toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda ele alınan şekiller aşağıda sunulmuştur:

Yeni tanıştığınız arkadaşınızla ilgili neleri merak edersiniz?

MERT KENDİNİ TANITIYOR



Benim adım Mert. İkinci sınıfa gidiyorum. Yaşıtlarıma göre uzun boyuyum. Basketbolu iyi oynuyorum. Saçlarım açık kahverengi. Gözlerim yeşil renkli. Hayvanları çok seviyorum. Minik bir kuş besliyorum. İleride hayvanlarla ilgili bir mesleğim olsun istiyorum.

Mert bizlere boyu, saç ve göz rengi ile ilgili bilgi verdi. Boyumuz, kilomuz, saç rengimiz, göz rengimiz, ten rengimiz gibi özellikler fiziksel özelliklerimizdir.

İyi basketbol oynadığından, hayvanları çok sevdiğinden bahsederek de yapabildiklerini ve hoşlandıklarını söylemiş oldu.

Şekil 7. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 12

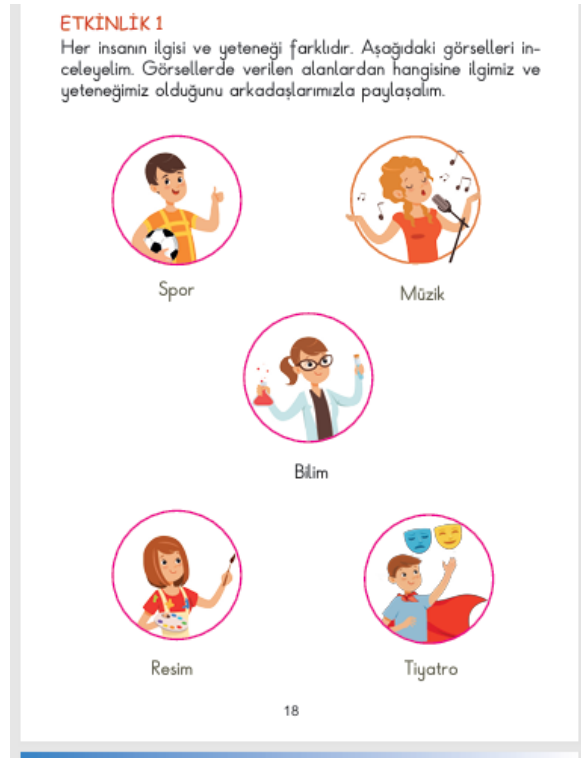


Şekil 8. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 36

Basketbol da futbol gibi toplumsal cinsiyet rollerinin inşasında ve aktarımında etkili olan spor dallarından biridir. İncelenen materyallerde Şekil 7’de bir erkek çocuğunun elinde basketbol topu tuttuğu resmedilirken; Şekil 8’de ise okul basketbol takımının tamamının erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Söz konusu spor dalını icra etmek için gereken bedensel faktörler ve branşa özgü kurallar, zaman zaman ataerkil yapıyı ve eril hegemonyayı besler nitelikte kurgulanabilmektedir. Ancak spor faaliyetlerinde fiziki koşulları ve biyolojik etkenleri yegâne belirleyici olarak ele almak analitik açıdan eksik bir yaklaşım olacaktır. Nitekim bir spor disipliniinde uzmanlaşma ve başarı sağlama süreci çok boyutlu etkenlere bağlıdır.

Bu durumun güncel bir tezahürü olarak; son dönemde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde nitelikli başarılarla imza atan kadın sporcular, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını kırarak sporda cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde kritik eşikleri geride bırakmışlardır. Buna karşın, incelenen ders kitabı örneklerinde spora katılım bağlamında yalnızca erkek figürlerin temsil edilmesi, sporda eşitlikçi algının zedelenmesine ve erken yaşta çocukların cinsiyetçi yönlendirmelere maruz kalmasına yol açabilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Sanat ve beceri faaliyetlerine ilişkin toplumsal cinsiyet temsillerinin incelendiği bir diğer örnek ise aşağıda sunulan Şekil 9’da yer almaktadır:



Şekil 9. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 18

Şekil 5'te bulunan görselin üst kısmındaki konuşma balonlarında, kız öğrencinin resimle ilgilendiği görülmektedir. Şekil 9'da baloncuklar halinde gösterilen görselde, bir erkek çocuğunun elinde futbol topu varken, kız çocuklarının müzik ve resim gibi sanat dallarıyla ilgilendiği görülmektedir. Dolayısıyla, cinsiyet rolleri oluşturulurken erkek bireylerin sporda, kadın bireylerin ise sanat faaliyetlerinde uzmanlaşmaya teşvik edildiği gözlenmektedir.



Şekil 10. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 69



Şekil 11. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 16



Şekil 12. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 46

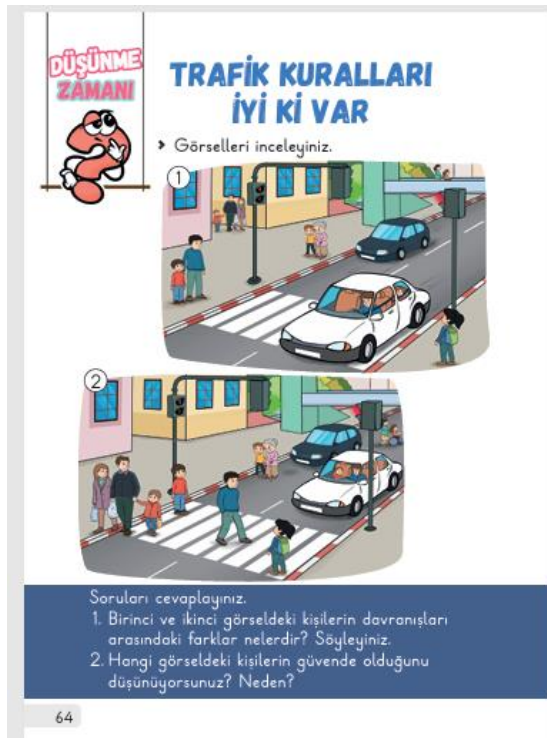


Şekil 13. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 42

Toplumsal cinsiyet rollerinin inşasında ve aktarımında kıyafet kodları da oldukça önemli bir sembolik işleve sahiptir. Kıyafetler, bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerini ifade etmelerine aracılık eden araçlardır. Ancak kıyafetlerin, renklerin veya formların nesnel düzeyde biyolojik bir cinsiyeti bulunmamaktadır.

İncelenen materyallerde Şekil 10 ve Şekil 11’de yer alan görsellerde, okul bahçesinde oynayan kız öğrencilerin tamamının okul üniforması olarak etek giydiği görülmektedir. Benzer şekilde Şekil 12 ve Şekil 13’te resmedilen kız öğrencilerin üniformalarında da etek kullanımı dikkat çekmektedir. Görsellerdeki bu tek tipleşme, erken çocukluk döneminde toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının pekişmesine ve çocukların giyim tercihlerine dair geleneksel beklentilerin doğallaştırılmasına yol açabilmektedir. Oysa kız öğrencilerin de tıpkı erkek öğrenciler gibi hareket özgürlüğü sağlayan pantolon vb. alternatif kıyafetleri tercih edebileceği görsellerle desteklenmeli, kıyafet temsillerinde eşitlikçi ve kapsayıcı örneklerle yer verilmelidir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi sürecinde bireyler, gündelik sosyal yaşamda icra edilen davranış kalıpları, roller ve kamusal eylemler hakkında da normatif fikir sahibi olurlar. Bu bağlamda incelenen şekiller aşağıda sunulmuştur:



Şekil 14. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 64



Şekil 15. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 66



Şekil 16. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 148



Şekil 17. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 120

Bu bağlamda, ders kitaplarında araç sürücülerinin ağırlıklı olarak erkek bireylerden oluşması incelemeye değer bir diğer konuyu oluşturmaktadır. Şekil 14’te trafikte seyir halinde olan araçların sürücülerinin tamamının erkek olduğu görülmektedir. Şekil 15’te yer alan görselde de otomobil sürücüsü erkektir. Şekil 16’da aile içi araç kullanımında direksiyon başında babanın yer aldığı, Şekil 17’de ise trafikteki diğer araçları süren bireylerin yine erkek olduğu gözlemlenmektedir. Çocukluktan yetişkinliğe uzanan toplumsal cinsiyet rolleri edinim sürecinde, araç kullanımının neredeyse tamamen erkeklerle özdeşleştirilmesi, kamusal alanda kadın sürücülere yönelik toplumsal önyargıların ve kalıp yargıların pekişmesine zemin hazırlamaktadır.

Söz konusu kalıp yargılar, günümüzde otomotiv sektöründeki kurumların söylemlerine de yansımış durumdadır. Nitekim bir araç üretici firmasının yayınladığı blog yazısında “Biz araba kullanmanın sadece erkeklere özel bir hak olduğunu düşünenlerin kadın sürücülere gösterdiği bu çirkin tepkilere kırmızı ışık yakıyor ve ‘Dur’ diyoruz” ifadeleriyle bu duruma dikkat çekilmektedir (“Trafikte Kadın Sürücülere Yönelik Yargılara Yol Vermeyin”, 2018).

Toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında incelenen bir diğer önemli boyut ise ev içi emek ve ev işlerinin paylaşımıdır.



Şekil 18. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 152



Şekil 19. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 229



Şekil 20. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 73



Şekil 21. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 75

Şekil 18 ve Şekil 19’da görüldüğü üzere kadınlar alışveriş gibi ev içi sorumluluk alanlarında temsil edilirken; Şekil 20 ve Şekil 21’de ise erkekler ev içi tamirat ve bakım işleriyle ilgilenirken yer almaktadır. Görsellerden hareketle, erkeklerin ev içi fiziksel güç gerektiren işleri yapmasının olağanlaştırılması ve kadınların bu alanlarda gösterilmemesi, çocuklara toplumsal cinsiyet rolleri yüklenirken bakış açılarını sınırlandırıcı bir etki yapmaktadır. Benzer şekilde, alışveriş ve ev ihtiyaçlarının karşılanması süreçlerinde yalnızca kadınların resmedilmesi, çocukların ev içi rol paylaşımlarına dair algılarında kalıplaşmış düşüncelere sebebiyet verebilmektedir.

Eğitim kurumlarının temel amaçlarından biri, bireyleri toplumsal hayata hazırlamak ve nitelikli toplumsallaşmanın gerekliliklerini benimsetmektir. Dolayısıyla, yetişen çocukların özgür ve eleştirel düşünebilen bireyler olabilmeleri için ders kitaplarında toplumsal kalıpyargılardan uzak, daha objektif ve kapsayıcı materyallerin kullanılması kritik bir faktördür.

Kitaplarda yapılan detaylı incelemeler sonucunda, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkılarak kadının çalışma hayatındaki aktif varlığına da yer verildiği gözlemlenmektedir. Kadınların kamusal ve mesleki alandaki görünürlüğüne artmasıyla birlikte, ev içi iş bölümünün eşitlikçi temsili de incelenmeye değer bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır.



Şekil 22. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 1. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 24



Şekil 23. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 2. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 107



Spor yarışmaları, bilgi yarışmaları, şiir dinletisi gibi etkinliklerle kendimizi geliştiririz.

► **Değerlendirme**

Okulunuzun, yaşantınıza ne gibi katkıları vardır? Anlatınız.

Şekil 24. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 36



Şekil 25. 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılı 3. Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitabı, s. 132

Şekil 22’de yer alan görsel temsiller incelendiğinde; kurumsal bir yöneticinin kadın, sınıf ortamındaki öğretmenin erkek ve öğretmenler odasındaki meslektaş gruplarının her iki cinsiyetten bireylerden oluşacak şekilde temsil edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerindeki geleneksel hiyerarşiyi kıran ve eşitlikçi anlayışı destekleyen niteliktedir. Benzer şekilde Şekil 23’te, aile fertlerinin tamamının mutfakta dayanışma ve iş bölümü içerisinde yemek hazırlama sürecine katılması, ev içi emek dağılımında cinsiyete dayalı görev ayrımının ötesine geçildiğini göstermektedir. Şekil 24’te mesleki temsillerde hem kadın hem de erkek öğretmenlere dengeli biçimde yer verilmesi; Şekil 25’te ise kamusal alanda güvenlik hizmeti sunan polis memurlarından birinin kadın, diğerinin erkek olarak resmedilmesi, çocukların erken yaşta kapsayıcı rol modellerle karşılaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca aynı görselde, kaybolan çocukların birinden annesinin, diğerinden ise babasının iletişim bilgisinin talep edilmesi, ebeveynlik sorumluluklarının ve kamusal/özel alan ilişkilerinin eşitlikçi bir yaklaşımla sunulduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür nötr ve rol kalıplarını dönüştürücü görseller, ders kitaplarının gizli müfredat aracılığıyla çocukların toplumsal cinsiyet algılarını kapsayıcı ve hak temelli bir doğrultuda şekillendirmesine doğrudan katkı sağlamaktadır.

3. Sonuç

Biyolojik cinsiyet kavramı, bireylerin doğuştan getirdiği kromozomal, anatomik ve fizyolojik özellikler çerçevesinde kadın ve erkek bedenini tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet ise en genel anlamıyla, belirli bir kültür ve toplum tarafından bireylere yüklenen beklentileri, rol ve sorumlulukları, davranış kalıplarını kapsayan sosyo-kültürel bir inşadır. Nitekim Vatandaş (2011) tarafından da ifade edildiği üzere; *“Cinsiyet sadece biyolojik temelde anlam kazanmaz; sadece biyolojik özellikleri ifade etmez. Cinsiyet, birey açısından, yaşamın daha ilk yıllarından itibaren toplumsal bir kategori olarak da anlam kazanmaya başlar”* (s. 35). Dolayısıyla cinsiyet olgusu değerlendirildiğinde, yalnızca fiziki farklar değil; bireylerin konumlandırıldığı toplumsal mekanlar, üstlendikleri iş rolleri, hatta tercih ettikleri veya giymeleri beklenen kıyafetler dahi toplumsal cinsiyet kodlarını çağrıştırmaktadır. Bireyin doğduğu andan itibaren maruz kaldığı bu sosyalleşme süreci, tüm yaşam döngüsü boyunca devam eden dinamik bir yapıya sahiptir.

Yetişkinlik dönemine uzanan sosyalleşme sürecinde, aileden sonraki en kritik aşama okul ortamıdır. Bireylerin sosyal kimlikleri, dünyayı algılayış biçimleri ve değer yargıları büyük ölçüde okul çatısı altında şekillenmektedir. Anayasal güvence altına alınmış temel bir hak olan eğitim, yalnızca akademik bilgi aktarımı sağlamamakta; aynı zamanda toplumsal cinsiyet kazanımlarının ve eşitlikçi farkındalığın inşa edilmesinde stratejik bir rol oynamaktadır. Erken çocukluk ve ilköğretim döneminde (1, 2 ve 3. sınıflar) sunulan öğretim materyalleri, özellikle de ders kitapları, bu normatif değerlerin aktarıldığı ana araçlar durumundadır. Bu nedenle ders kitaplarında yer alan görsel ve metinsel içeriklerin toplumsal cinsiyet eşitliğini destekler nitelikte tasarlanması, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm bireylerin adil ve eşitlikçi bir toplum yapısında yetişmesi açısından elzemdir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı yalnızca kadınlar veya dezavantajlı gruplar için değil, erkek bireyler de dahil olmak üzere toplumun tamamı için kapsayıcı bir önem taşımaktadır. Nitekim ders kitaplarındaki geleneksel temsiller, kadınlara yönelik kalıpyargıları ve sınırlı alanları yeniden üretirken; erkek bireylere de duygusal ifadelerden uzak durma, sürekli güçlü olma veya belirli ağır iş alanlarıyla sınırlanma gibi rol baskıları yüklemektedir. Eğitim ortamlarında kazandırılması gereken sorumluluk bilinci, toplumsal baskı ve cinsiyetçi dayatmalar üzerinden değil; bireylerin özgür, yaratıcı ve kendi potansiyellerini keşfetmelerine olanak tanıyan hak temelli bir yaklaşımla sunulmalıdır. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması; temel hakların korunması, toplumsal iş bölümünün adil biçimde paylaşılması ve istihdam alanlarında çeşitliliğin artırılması adına temel bir gerekliliktir.

2024-2025 eğitim-öğretim yılında ilköğretim Hayat Bilgisi ders kitapları üzerinde gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda; geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarını pekiştiren görsel örneklere rastlanmakla birlikte, incelenen materyallerin tamamen tek taraflı veya olumsuz bir tutumla sınırlı kalmadığı tespit edilmiştir. Kitaplarda kadınların çalışma hayatında ve yönetim kademelerinde aktif yer aldığı, erkeklerin ev içi sorumluluk paylaşımlarına dahil edildiği ve mesleki temsillerde cinsiyet dengesinin gözetildiği olumlu örneklerin mevcudiyeti, çocukların toplumsal cinsiyet algılarının çok yönlü ve eşitlikçi bir temelde gelişmesine imkan tanımaktadır. Ders kitaplarında cinsiyet eşitliğini besleyen bu tür kapsayıcı temsillerin artırılması ve niteliksel olarak güçlendirilmesi; gelecekte iş seçimi, aile içi rol dağılımı ve kamusal yaşam gibi pek çok alanda toplumsal eşitlik farkındalığının kökleşmesine doğrudan katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akbulut Uzun, Y. ve Özkan, R. (2020). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 6(2), 163-184.
- Kılıçarslan, Ç. (2024). *İlkokul Hayat Bilgisi 3. sınıf ders kitabı*. SDR İpekyolu Yayıncılık.
- Koca, C. (2006). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 81-89.
- Sezgin, N. ve Taş, R. (2022). *İlkokul Hayat Bilgisi 2. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, N., Hemde, A., Altuntaş, B., Dikmen, G., Güleç, H. ve Başpınar, N. (2024). *İlkokul Hayat Bilgisi 1. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Trafikte kadın sürücülere yönelik yargılara yol vermeyin (2018, 20 Aralık). *Bigumigu*. <https://bigumigu.com/haber/trafikte-kadin-suruculere-yonelik-yargilara-yol-vermeyin/>, E.t. 2 Aralık 2024.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 35, 29-56.

ISBN: 978-9-75712-071-1



9 789757 120711